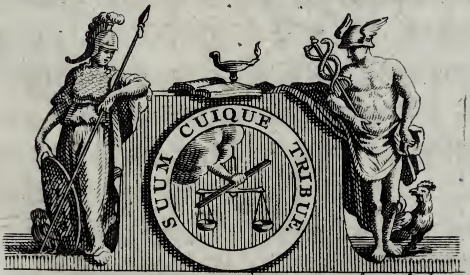
Digitized by the Internet Archive
in 2017 with funding from
Getty Research Institute

https://archive.org/details/denummisveterumh00reel

ADRIANI RELANDI
DE
NUMMIS
VETERUM HEBRAEORUM,
qui ab inſcriptarum literarum forma
Samaritani appellantur,
DISSERTATIONES QUINQUE.
Cum tabulis aeri inſcriptis.

Accedit Diſſertatio
DE MARMORIBUS ARABICIS PUTEOLANIS.



TRAJECTI AD RHENUM,
Proſtant apud GULIELMUM BROEDELET, Bibliopolam. 1709.

CJ
1375
R32

L. S.

CONfectio hujus libelli diverſis occaſionibus, quae mihi ſunt oblatae, debetur. Primo quidem, ut Ampliſſimi Wildii deſiderio ſatisfacerem, quatuor Nummos Hebraeorum, ex ejus Cimeliarchio petitos, explicare conatus ſum, miſſa ad eum epiſtola, quae Amſtelodami fuit edita. Id te ſcire mea intereſt, quia nonnulla quae Ampl. Wildio nota erant, in iſtis literis praeterii quae alias indicari, aut uberius etiam tractari potuiſſent, quod & ex iis liquet quae *pag.* 43. leguntur. Deinde alteram ei epiſtolam miſi de Amphora mannae quae Nummis illis impreſſa cernitur. Tum Vir Clariſſimus Johannes Baptiſta Ottius, Tiguri in Collegio Carolino Profeſſor linguae Sanctae, mecum communicavit ectypa quorundam Nummorum, & de iis ſcripta epiſtola diſſeruit, meam-

que hypotheſin impugnavit, contendens ציון pro מיון & ארבע pro ארבר eſſe legendum. Illi oppoſui Diſſertationem, ordine tertiam, & rationes declaravi, quae me in ſententia, quam amplexus fueram, confirmarent: quod ſi iſtiuſmodi nummos viderem ipſe, quales ſe vidiſſe Cl. Ottius teſtabatur, victas manus me daturum promiſi. Non ita diu poſt contigit me incidere in quinque Nummos, quales illi erant ad quos Cl. Ottius provocaverat, & mox ſubſcripſi ſententiae Ottianae, atque hinc nata eſt Diſſertatio quarta. Id mihi eo magis condonari oportere intelligo, quod in ejuſdem Nummi epigraphe legenda ante me lapſi fuerint Viri clariſſimi nominis, Villalpandus, Kircherus, Conringius, Hottingerus, Morinus, & Bochartus, uti videre licet *pag.* 149. Diſſertationi quintae materiem potiſſimum praebuit ſingularis humanitas Viri Eruditiſſimi & Celeberrimi Antonii

tonii Gallandii, qui plurimos Nummos, tum ex theſauro Regio tum aliis accurate delineatos ad me tranſmiſit, quos tabula nona exhibet. Haec te ſcire volui, lector. Utere his & vale.

ARGUMENTUM
Diſſertationis Primae.

O*Ccaſio ſcripti Lectum in Nummis* שנתא רכד anno 224. *Unde haec aera ducenda. Nummi cuſi non ante Templi Secundi exordia apud Hebraeos in uſu. Nummi Mardochaei ficti. Aera Contractuum quae. Diutiſſime illa fuit in uſu. Aera librorum Maccabaicorum diverſa. Aera Seleucidarum ab aera Contractuum diſtincta. Voces Chaldaicae & Syriacae linguae Hebraeorum mixtae. Literarum collatio cum editis Alphabetis Samaritanis. Nummi Punici exhibiti. Syri dicti Graeci* יונים. *Quid proprie* גאלה. *Joſua ben Perachiae in Aegyptum profectus. Calix nummo impreſſus quid? Nummus quidam male Samueli tributus. Inſcriptiones nummorum Judaicorum non ridiculae. Monetae ſignatae uſus non adeo antiquus inter Judaeos. Fortunati Scacchi rationes pro contraria parte expenſae.*

ARGUMENTUM
Diſſertationis Secundae.

C*Alix apertus in Nummis male pro urna mannae habitus. Quam figuram urna mannae habuerit. Fuit* ϛάμνος *Hebr.* 9.4. Στάμνος *idem eſt quod* ἀμφιφορεὺς, *ſive amphora. Tale vas anſatum in Nummo noſtro quarto oſtenſum. De uſu amphorarum apud veteres varia.* צנצנת *quid? Amphora ob aures auas* ὄνος *dicta.*

dicta. Aſellus *quid? Conjectura de origine calumniae, Judaeos aſinum penetrali ſacraſſe. Amphora Mannae num in Templo ſecundo fuerit, & quare Nummis inſcripta.*

ARGUMENTUM

Diſſertationis Tertiae.

D*Iſſenſio Cl. Ottii in quatuor capitibus. Inſcriptio* anni ſecundi *&c. quare minus conveniens. Lectio* לגאלת ציון, *cur minus probetur. Figura literae* Mem *in Nummis. Vox* Sion *non pro arce, ſed monte Templi, adhibetur in libris Maccabaïcis. Num in Nummis* לולב, *an Palma potius?* φοίνικες & Βαΐα *quid? Nummi Ottiani primi explicatio tentata. Lux affuſa Nummo Ludolfiano.*

ARGUMENTUM

Diſſertationis Quartae.

L*Ectio Inſcriptionis Nummi controverſa. Nummi non ſatis integri. Cimeliarchium Ulenbrochianum. Deus* Carnuntus, *fictum Numen. Nummi cum Inſcriptione*, anno ſecundo. *Rejicitur prior conjectura de lectione* anno 224, & a Graecis. *Cl. Toinardus primus qui legerit* anno quarto.... Liberationis Zionis, *non Harduinus. Villalpandi, Kircheri, Hottingeri, Bocharti errores in legenda hac ipſa Inſcriptione. Origo aerae ab anno Seleucidarum* 170. *Palmae imago in Nummis de quibus agimus, non* לולב. Balani *duae, non mala* citrea. Unum *tantum in hac ceremonia malum citreum, & ſiniſtra geſtari ſolitum, non inſertum faſci.*

Locus

Locus Joſephi examinatus. Citrea *mala eadem quae* Perſica. *Amphora Mannae non habet figuram* calicis, *quam nummi praeferunt, ſed* σαμνȣ.

ARGUMENTUM
Diſſertationis Quintae.

V*Ox* חרות *diverſo modo in Nummis ſcripta.* חרות *an notare poſſit* Libertatem. *Locus e Talmude expenſus. Phraſis Gemarae Babylonicae* אל תקרי ne lege ſic, ſed ſic, *examinata. Non convenit cum phraſi Gemarae Hieroſolymitanae* אין כתיב כאן. *Sextum Caput Codicis Avoth num pars Miſnae. Nummus cum epigraphe* Simeon Princeps Iſraëlis. *Nummus Arabicus cum Inſcriptione* Victoria Conſtantini Aug. *Nomen Principis Mohammedani* Cara Arſelan *in illo nummo unde. Nummus in margine literis Latinis, in media area Arabicis, inſignitus. Inſcriptio Arabica Panormi ex Fazello deſumpta. Ficta ejus antiquitas. Inſcriptio Arabica Meſſanae, ex Gualthero. Lapis ſepulcralis literis Arabicis notatus, in Gallia erutus. Nummi a Veteribus Hebraeis cuſi, ex Theſauro Regis Galliarum, examinati. Verum Sicli Hebraici pondus ſtante Templo Secundo. Joſephi de eo teſtimonium expenſum. Nummorum varia nomina ex Talmude.* כנור κιννύρα *quid. Figura Citharae.* Νάβλια *quid,* חצוצרות & שופרות tubae & buccinae *diſtinguendae.* ΑΝΤΙΓΟΝΟΥ ΒΑCΙΛΕΩC *in Nummis ad quem pertineat. Nummus omnium Hebraicorum qui ſuperſunt antiquiſſimus. Tubae deſcriptae. Phiala olei in Nummis.*

ADRIA-

ADRIANI RELANDI
DISSERTATIO
DE
MARMORIBUS
ARABICIS
PUTEOLANIS
ET
NUMMO ARABICO
CONSTANTINI POGONATI.

REdit ad Te, Vir Spectatiſſime, ſerius forte quam exſpectaveras, Nummus ille Tuus, ſine controverſia rariſſimus, cujus a me explicationem petere, adeoque ad tempus aliquod tam cari pignoris uſum concedere voluiſti. Fateor, quum ille primo mihi offerretur, longe alios me characteres in animo meo formaſſe, quam nunc ex collatione Inſcriptionum Puteolanarum, quas mihi cum Nummo tuo conferendas dediſti, in eo extare mihi perſuadeo. Induxerant me in errorem nummi quidam Africani Arabicis literis inſcripti; quorum plurimos ichthyocollæ impreſſos & ineditos tuo beneficio (quod grata mente recordor) poſſideo; in quibus ſimiles hiſce characteres legeram, quoſque proinde eoſdem cum illis eſſe exiſtimabam. Accedebat Kircherianum illud Alphabetum, in *Prodromo Copto cap.* VIII. exhibitum, quod nummis Africanis (quales plerique Arabici ſunt, qui in Belgicis Cimeliarchiis inveniuntur) explicandis lucem ſat amplam fœneratur, at huic Nummo Tuo & Inſcrip-

tionibus Puteolanis tenebras potius offundit, ſi quis illud ſequendum putet, uti nos e collatione commatis Alcoranici, quod in quatuor illis Inſcriptionibus legitur, manifeſto didicimus. Rem itaque obſcuram per aliam æque obſcuram, id eſt, Nummum Tuum per Inſcriptiones Puteolanas, explicare aggreſſus ſum. Habe ergo ſucceſſum laboris mei, cujus profecto me nulla ratione pœnitet, quum in ſcrutinio aliarum Inſcriptionum, & Nummorum, addo, & librorum Charactere Cufico conſcriptorum utiliſſimus eſſe poſſit. Sæpe numero oculis meis quatuor illas inſcriptiones offerebam, ductus literarum, quales in Codicibus M. S. tis occurrere ſolent, obſervabam; verum necdum credere poteram, omnes illas eſſe Arabicas, quum adeo diverſi eſſent characteres ut unius linguæ illos eſſe ſibi quiſquam perſuadere vix poſſit. Et ſi vel maxime mihi conſtaret Arabicas eſſe, ob defectum non vocalium tantum (quod in M. S. tis frequentiſſimum) ſed punctorum diacriticorum, pro quorum varietate unus character ſex ſeptemve literas denotare valet, aut nullum, aut incertum inde ſenſum elici poſſe exiſtimabam. At, quod in rebus humanis frequenter contingere ſolet, longe aliter evenit quam putaram. Serio enim attendens ad primas voces unius cujuſque Inſcriptionis, omnes ductus, licet variarent immenſum, aliquod tamen veſtigium earundem literarum ſervaſſe detexi, & ſuſpicatus ab conſueta & tritiſſima illa Mohammedanorum formula, *in nomine Dei ſumme Miſericordis*, non incongruum poſſe fieri initium, deprehendi revera ab hac formula unamquamque ex iis Inſcriptionibus exordium capere. Hoc detecto, non erat deſperandum de reliquis: quæ facilius a me legi poterant, quum & formulas mihi ſæpe antea lectas exhiberent, &, quod caput eſt, & me vehementer confirmabat, integrum comma Alcoranicum, quod cum mihi lectum alicubi putarem, ut putabam vere, in ipſo Corano offendi *Surat.* III. ỳ. 182. Tunc de lectione mea non dubitandum cenſui, quum eodem ordine idem hoc comma in quatuor Inſcriptionibus iis inveniſſem. Atque ita, diligenter notatis ductuum differentiis in unaquaque Inſcriptione, alphabetum

tum 'iterarum in ſingulis occurrentium, quantum licuit, paravi, & Inſcriptionum illarum argumentum aſſecutus ſum, En illas.

INSCRIPTIO PRIMA

Ex mirandis characterum ductibus expedita & exhibita typis vulgaribus Arabicis.

بسم الله الر—
حمن الرحيم وصلي
الله علي النبي محمد
وعلي اله وسلم
كل نفس ذايقة الموت
وانما توفون اخوركم يوم القيامة
فمن زحزح عن النار وادخل الجنة فقد فا—
از وما الحياة الدنيا الا متاع الغرور هذا قبر
محمد بن ابن سعادة توفي ليلة الجمعة
ربع عشر يوم من شهر رمضان
سنة اثن وسبعين واربعما—
ية وهو يشهد ان لا ا—
له الا الله وحده لا شر—
يك له وان محمدا عبده ور—
سوله صلي الله عليه وعلي اله وسلم تسليما
ولله العزة والبقا وعلي خلقه كتب الفنا وفي
رسوله النبوة وعدا قل هو نبا عظيما &c.....

Eadem Latine.

In nomine Dei ſumme miſericordis. Benedicat Deus Prophetæ Mohammedi & genti ejus, & ſervet illos. Omni homini (Nota hæc & ſequentia verba uſque ad illa *Hoc eſt ſepulcrum* continere comma 182. Capitis III. in Alcorano: mirum ni ὁ πλάνος ea, ut multa alia ex ſacro Codice hauſerit *Hebr.* IX. 27. ἀπόκειται τοῖς ἀνθρώποις ἅπαξ ἀποθανεῖν μετὰ δὲ τοῦτο κρίσις) *neceſſitas eſt impoſita guſtandi mortem*: *& nos* (hoc modo Deus loquens in Corano inducitur) *reddemus mercedem veſtram in die reſurrectionis. Quicunque autem ſejunctus fuerit ab igne infernali & intraverit Paradiſum cœleſtem felix eſt* (Elif in illo redundat): *non enim hæc vita aliud quid eſt quam fruitio rerum, quæ nos in errorem ducunt. Hoc eſt ſepulcrum Mohammedis filii* (بن videtur ſuperfluum) *Saadi qui obiit noctu diei Veneris, qui erat quartus & decimus menſis Ramadan, anno quadringenteſimo ſeptuageſimo & ſecundo* (in اثْن videtur ي deficere: fuit autem is annus aeræ Chriſtianæ 1079) *Ille vero confeſſus fuit non eſſe Deum niſi Deum* (i. e. Mohammedanæ religioni erat addictus, cujus hoc ſymbolum eſt, quo ſe a Chriſtianis, Judæis & Gentibus diſtinguunt, quos omnes opinantur plurem uno Deum colere.) *Unum illum, cui non eſt ſocius, & Mohammedem eſſe ſervum & Legatum ejus, cui propitius ſit Deus, ut & genti ejus, & ſalutem omnimodam largiatur. Deo autem convenit potentia & æternitas, verum creaturis ejus præſcriptus eſt interitus. Impleat*

Deu

Deus prædictiones Prophetæ ſuo factas. *Dic* (eſt phraſis Alcorani) *hæc eſt annuntiatio magna*..... (Paucula, quæ ſequuntur, nondum ſatis mihi liquent, quare omitto.)

Memorabilis eſt hæc prima Inſcriptio vel ob hanc cauſam, quod lucem fœneretur *Marmoribus Panormitanis*, (cujus rei mihi indicium fecit Vir Clariſſimus, *Henricus Sikius*, cui & peritia Linguarum Orientalium, & ſtudio has literas promovendi parem, ut puto, orbis Chriſtianus non habet) quæ eodem aut certe non multum diverſo charactere exarata eſſe ſpecimen illud oſtendit, quod *Fazellus* exhibet *lib.* VIII. *c.* I. *de reb. Siculis.* Et fuſe examinat *Marianus Valguarnera Antiq. Panorm.* p. 447. Quorum Inſcriptiones, quamvis tum a Fazello, tum ab aliis, falſo habitæ ſint pro antiquis Chaldaicis, (unde Panormum ab Hebræis, vivente Eſauo, filio Iſaaci, conditam anno mundi 3360 probare voluerunt; id enim in iis legere ſibi videbantur) ſatis oſtendunt, ſi cum marmore hoc Puteolano primo conferantur, eandem ſe ætatem agnoſcere, & characteres eſſe Arabicos, a Saracenis conſignatos, quum Sicilia potirentur, quod in ea tempora incidit, quibus prima hæc inſcriptio formata eſt, quæ annum aeræ noſtræ 1079. præfert, quando in Sicilia, Apulia & Calabria, oriſque aliis maritimis Italiæ multos Saracenos fuiſſe, a quibus hæc Marmora ſignata ſunt, memoriæ proditum eſt.

INSCRIPTIO SECUNDA.

Extricata, typis communibus Arabicis expreſſa & Latinitate donata.

بسم الله الرحمن الرحيم وصلي
الله علي محمد واله وسلم
كل نفس ذايقة الموت وانما
توفون اجوركم يوم القيامة

 فمن

فمن زحزح عن النار وادخل
الجنة فقد فاز وما الحياة الدنيا
الا متاع الغرور هذا قبرنا
زينب بنت عبد المانور
توفيت في احد عشر من شهر
شعبان يوم الاحد سنة
ستة وسبعين وخمس ماية
وهي تشهد ان لا اله الا الله

Latine.

In nomine Dei ſumme miſericordis. Benedicat Deus Mohammedi & genti ejus, & felicitatem iis largiatur. Omni homini certiſſime moriendum eſt: nos vero reddemus vobis mercedem in die reſurrectionis. Quicunque autem liber erit ab igne infernali & intraverit Paradiſum, beatus erit: nil enim vita hujus mundi eſt niſi fruitio ſeductionis. Hoc eſt ſepulcrum noſtrum (forte illud نا *noſtrum* eſt ſuperfluum) *Zeineb filia Abdo'lmanour obiit undecimo die menſis Schaban qui primus erat hebdomadæ, anno quingenteſimo ſeptuageſimo & ſexto* (id eſt, anno aeræ Chriſtianæ 1180.) *Illa autem confeſſa eſt non eſſe Deum præter Deum* id eſt, Mohammedanæ religioni erat addicta, cujus hoc ſymbolum eſt.

INSCRIPTIO TERTIA.

Expedita, literis vulgaribus Arabicis reddita, & Latine expreſſa.

بسم الله الرحمن الر—
حيم صلي الله علي النبي
محمد واله وسلم تسلما
كل نفس ذايقة الموت وانما تو—
فون اخوركم يوم القيامة
هذا قبر الامام يحيا بن علي
ابو الب توفي في العشرين يوم
شهر رمضان سنة ستة وسبعين
وخمس مايه

Latine.

In nomine Dei, ſumme miſericordis. Benedicat Deus Mohammedi & genti ejus, omnimodamque ſalutem iis impertiatur. Unicuique incumbit neceſſitas moriendi, & nos ſane reddemus mercedem veſtram in die noviſſimo. Hoc eſt ſepulcrum Antiſtitis Jahjæ, filii Ali Abu Alp, qui obiit die vigeſimo menſis Ramadan, anni quingenteſimi, ſeptuageſimi & ſexti. Id eſt, aeræ Chriſtianæ 1180.

INSCRIPTIO QUARTA.

Exhibita Arabice & Latine.

بسم الله الرحمن الرحيم وصلي الله
علي محمد النبي وآله وسلم كل نفس ذــ
ايقة الموت وانما توفون اجوركم يوـــ
م القيامة فمن زحزح عن النار وادخل
الجنة فقد فاز وما الحياة الدنيا الا متاع
الغرور هذا قبر الشيخ الفقية الاعقل
احمد بن سعد بن المالك العزيز الفقير
الي ربه توفي رحمه الله ورحم من دعا له بل
مغفرة في ليلة الخميس ثلاث بقية من
ذي القعدة وسنة الاحد عشرة واربعماية

Latine.

In nomine Dei ſumme miſericordis. Benedicat Deus Mohammedi Prophetæ & genti ejus & ſalutem iis largiatur. Omni homini certo moriendum eſt: & nos reddemus unicuique mercedem in die noviſſimo. Quicunque autem ſejunctus fuerit ab igne infernali & Paradiſum intraverit, vere felix eſt: nihil enim eſt vita hujus mundi, niſi fructus inductionis in errorem. Hoc eſt ſepulcrum Gubernatoris Juriſperiti, ſapientis (ita verto, ſuſpicor enim *Elif* redundare: doctiores viderint) *Ahmedis, Filii Saad, filii Regis Potentiſſimi, qui pauperis ad inſtar Dei gratiam petit. Obiit ille, miſereatur ejus Deus & miſereatur illius, qui pro illo veniam peccatorum a Deo rogat, noctu illa quæ inter diem Mercurii & Jovis erat* (propr. feriæ quintæ) *quum adhuc tres dies reſtarent ex menſe Dilkaadi, anno quadringenteſimo & undecimo.* Id eſt, aeræ Chriſtianæ 1020.

Atque

Atque ita argumentum habes quatuor harum Inſcriptionum, quarum quæ ordine tertia eſt ſtupendum καλλιγραφίας Arabicæ teſtimonium eſt. Vides eas ab Editore non eſſe diſpoſitas juxta ordinem temporis quum quarta antiquiſſima ſit, dein ſequatur prima & ſecunda, & ultima eſſe debeat, quæ tertia collocatur. Miros literarum ductus, lineas non deſinentes in vocibus integris, ut hodie faciunt Arabes, diſcrimen ſcriptionis in ſingulis, ſic ut ex qualibet alphabetum ſingulare formari poſſit, occaſionem, qua Puteolis hæc Mohammedanorum monumenta erecta ſint, aliaque majoris operæ & indaginis fuſius explicare hoc tempore in animum non induxi, ne me Nummi tui oblitum credas, ob quem has Inſcriptiones mihi examinandas dediſti. Illud vero in anteceſſum te monitum velim, non tam firmo talo me niti in Nummi Tui Inſcriptione explicanda atque in monumentis Puteolanis, quum & pauciores voces, & literæ quædam eraſæ ſint, nec de ſcriptura Arabica illius ætatis aliquid certi nobis ſuperſit. Tentandum tamen aliquid eſt, nec ſi aberrem errores mihi meos indicari ægre feram; quin lætabor potius, ſi ex occaſione mearum meditationum, licet non per omnia probentur, aliquid emolumenti accedat rei literariæ. Una ergo nummi facies, qua VICTORIA CONSTANTINI AUG. legitur; quæque victoriæ imaginem, at rudem illam & ſpirantem ſæculi ſui barbariem præfert una cum literis S I Z. *Siſciæ*, in Pannonia ſitæ, ubi percuſſus eſt in officina monetaria, numero Z. *Septima*, dubium plane ſpectatorem reddit, ſub quo Conſtantino cuſus ſit. Altera facies literis Arabicis ornata ad tempora poſteriorum Conſtantinorum nos ducit; quum vix videatur probabile nummum ſub prioribus Conſtantinis (quibus cum Saracenis res non fuit) cuſum, aut Siſciæ literis Arabicis inſignitum fuiſſe. Ego ad *Conſtantini Pogonati* tempora hunc nummum refero, exiſtimoque victoriam innui quam reportavit de Mohammedanis circa annum Hizræ 54. quo Conſtantinopolis eorum obſidione liberata, & illi in turpem fugam conjecti tandem ſupplices pacem petere coacti ſunt. Ita voluit Conſtantinus ipſos Moham-

me-

medanos ſuo ſermone opprobrium ſuum legere, quum hunc Nummum conſpicerent. In literis Arabicis, (licet injuria temporis multæ eraſæ ſint, aliæ confuſæ) quantum conjicere licuit, hæc verba lego الملك العالم العادل فخر الدنيا *Imperatori Sapientiſſimo Juſtiſſimo* (quo titulo ſuperbire ſolebant Reges orientis; unde in Nummis legimus Αρσάκου δικαίου & Nuſchirrawân Juſtiniano coævus κατ᾽ ἐξοχὴν الملك العادل *Rex Juſtiſſimus* dictus eſt) *Ornamento mundi*. Linea transverſa ad dextram has voces videtur exhibere فرا اسلام quod notaret *Iſlamiſmi fugam*. Solent Mohammedani, præeunte Alcorano, hoc nomine ſe appellare. Verum, quum de linea quæ hanc proxime ſequitur & totum nummum ambire videtur, certi nihil affirmare poſſim, minus confidenter de hac loquor & forte tota via aberro. Alias Iſlamiſmi vox videretur edocere poſſe, non ante Mohammedis ætatem hunc Nummum eſſe percuſſum. Quam inſignis illa Conſtantini victoria fuerit, licet ſilentio eam involvere ſoleant Scriptores, quos videre mihi licuit, Orientales, ex verbis Georgii Cedreni licebit colligere, quæ in Hiſtor. Compend. Tomo octavo Corporis Hiſtor. Byzantinæ leguntur *pag.* 437. Τῷ δὲ ε. ἔτει τῶν θεομάχων στόλος ἐλθὼν προσώρμησεν ἐν τοῖς Θρᾳκῴοις μέρεσιν ἀπό τε τοῦ ἑβδόμου μέχρι τοῦ Κυκλοβίου καὶ κατὰ πᾶσαν ἡμέραν πόλεμος ἐκροτεῖτο ἀπὸ πρωῒ ἕως ἑσπέρας ἀπὸ τοῦ βραχιολίου τῆς χρυσῆς πόρτης ἕως τοῦ κυκλοβίου, ἀπὸ μηνὸς Απριλλίου εἰς σεπτεμβρ. καὶ ὑποστρέψαντες ἐν Κυζίκῳ ταύτην παραλαμβάνουσι καὶ χειμάζουσιν ἐκεῖ. καὶ κατὰ ἔαρ ὁμοίως ἐπολέμουν μετὰ τῶν χριστιανῶν ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη. τῇ βοηθείᾳ δὲ τοῦ θεοῦ καὶ τῆς θεοτόκου πλῆθος πολὺ ἀποβαλόντες, μετ᾽ αἰσχύνης μεγάλης ὑπέστρεψαν. ἐκπορείζων δὲ ὁ τοιοῦτος στόλος ἐπὶ τὰ μέρη τοῦ Συλαίου ὑπὸ χειμερίου ζάλης καὶ καταιγίδος συντριβεὶς ὁλοκλήρως ὤλετο. Quæ Latine ſic ſonant: *Anno autem quinto claſſis hoſtium qui Deo bellum movebant, appulit ad partes Thraciæ, ab Hebdomo uſque ad Cyclobium ſe extendens* (atque ita ſpatium ſeptem mil-

millium paſſuum occupans) *Acriter vero ſingulis diebus pugnatum eſt a diluculo ad veſperam ab aurea porta brachiolo uſque ad Cyclobium, inde ab Aprili ad Septembrem: & reverſi (hoſtes) Cyzicum occuparunt hyemaruntque ibidem; & verno tempore rurſus Chriſtianos adorti ita per ſeptennium pugnarunt. At auxilio Divini Numinis & Deiparæ Virginis tandem magna ſuorum vi deleta, ſummo cum dedecore aufugerunt: & claſſis ipſa ad partes Sylæi trajiciens hyberna tempeſtate & procellis afflicta tota periit.* * Quæ profecto demonſtrant ſummo jure tam illuſtrem de Gente Chriſtianis per tot annos infeſta victo-

* Zonaras, annalium *Tomo* III. *pag.* 73. *ed. Baſil.* & Theophanes, eodem fere modo rem narrant, *Hagarenos* ſcilicet (ita per contemptum Mohammedanos appellabant, qui cum ſe *Saracenos*, id eſt *Orientales*, dicerent, ignaris a *Sara* nomen ſibi dare videbantur quare Græculi ab *Hagar* ſerva eos dixere; quamvis & jure quidam Arabum Hagareni dici potuerint ab *Hagjar* id eſt *Petra* Urbe & regione, quæ vulgo Arabia *Petraea* a metropoli *Petra*, non a ſaxis aut rupibus dicitur) Byzantium eſſe aggreſſos, Imperatoremque Conſtantinum navali prælio cum iis decertaſſe donec pluribus hoſtium navibus igne Græco (qui tum demum a Callinico homine Syro inventus eſt,) exuſtis, cum pudore ſe conjicerent in fugam: reliquam vero portionem claſſis tempeſtate exorta aut fluctibus merſam aut ſcopulis fuiſſe illiſam; & qui poſt tantam cladem adhuc eſſent ſuperſtites a duce Cibyrraeotarum deletos, ita ut Princeps Saracenorum *Mabeas* (is eſt, quem Mohammedani *Moaviam* معاوية appellant filium ابو سفيان *Abu Sofiân* filii حرب *Hareb*, *filii* امية *Ommiæ*, unde Dynaſtia Ommiadum nomen accepit) pacem petere coactus ſit & tria aureorum millia quotannis per triginta annorum intervallum Romanis polliceri. Summam hanc pecuniæ non ad τρεῖς χιλιάδας, ut Zonaras, ſed χιλιάδας τξέ Theophanes, quæ portentoſa vis auri eſt, at Cedrenus χιλιάδας ί. extendit. Nicephorus, Patriarcha Conſtantinopolitanus in Breviario hiſtorico, quod inſertum eſt *Tomo* II. Corporis Hiſtoriæ Byzantinæ, *pag.* 21. hanc eandem victoriam narrans, ducem Saracenorum χαλεῦ *Chaleu* appellat, quem Anaſtaſius Bibliothecarius Hiſt. Eccl. *p.* 108. Fadallam *Prætorem* Arabum dicit: quo nomine فضالة *Fadalla* notus eſt قاضي

Cadi

victoriam nummo eſſe inſcriptam. Ceterum, id quod manu dextra præfert imago victoriæ Codicem eſſe Euangelii exiſtimo, quandoquidem in Nummis aliorum quoque Conſtantinorum victoriæ cum Cruce, conſpiciuntur; quo Symbolo innuere voluerunt, fidem Euangelii triumphare de ſuperſtitione Mohammedica, vel Dei aut Chriſti Crucifixi favore & ope ſe triumphum eſſe conſecutos. Quod ſiniſtra manu tenet, & ſupra librum aliquo modo emicat, pars ſcipionis ſit, aut ſi mavis, gladii vel pugionis: non enim hac parte ſat integer Nummus eſt ut liquido id conſtare poſſit. Atque ita videor, Ampliſſime Vir, aliquo modo ſatisfeciſſe deſiderio tuo, qui tum Inſcriptionem hujus Nummi tum quid ſibi vellent monumenta illa Puteolana me petieras. Id ſolum addam, mihi dum in enodandis hiſce Characteribus verſabar, ſæpiſſime in mentem veniſſe myſticam illam ſcripturam, quam Manus Cœleſtis parieti inſcripſit, convivium cum ſuis celebrante Belzazaro. Simili enim modo intricatas, & artificioſis ſimul ac obſcuris ductibus implicitas fuiſſe literas exiſtimo quas ſapientes Chaldæorum enodare non poterant, Daniel autem, Deo indice, poterat facillime uti ſcriptum extat *Dan.* 5. 25. *& ſeqq.* Nec enim credibile eſt miros tantum & nulli mortalium cognitos characteres

Cadi, *Judex Moaviae*, ut loquuntur Arabes: qui Conſtantinopolin oppugnatam quidem vivente Moavia anno Hizræ, ſive fugæ Mohammedicæ 52. id eſt, aeræ Chriſtianæ 672. ſed ſub auſpiciis Filii ejus يزيد *Jezidi* memorant. Baronius hanc victoriam & initium ſubſecutæ pacis refert ad annum aeræ Chriſtianæ 676. Imperii Conſtantini nonum: quem ab ineunte ejus Imperio vexaverant Saraceni. Lubet etiam addere verba Joannis Baptiſtæ Egnatii, quibus hanc victoriam tradidit: ita habent. *Meliore orbis fato Conſtantinus imperium excepit, qui maximus natu relictus a patre Byzantii, ut imperium adminiſtraret, audita ejus morte, in Siciliam venit ultuſque Mezizium tyrannum, & cædis paternæ conſcios bellum adverſus Saracenos ſeptem annos terra marique feliciter geſſit. Fatigati enim bello maritimo Arabes quod Cyzico a ſe capto, Byzantio ſingulis æſtatibus inferebant maxime ignis miraculo territi, qui ſub aqua arderet (Callinici inventum) tempeſtate etiam gravi oppreſſi fere omnes periere. Nec terra felicius res eorum adminiſtrata. Victi enim una acie* XXX. *ſuorum millia amiſere.*

racteres fuiſſe: quia etſi Daniel dixiſſet, illa litera M, illa N, illa P eſt, profecto negaſſent ſapientes & fingi a Daniele illud ſine certa ratione ſtatim regeſſiſſent. Debuit itaque conviciſſe illos Daniel de veritate ſuæ Lectionis & oſtendere illos ductus revera has vel illas literas eſſe ipſis uſitatas, ſed quæ ita erant implicitæ & intricatæ, ut eas Chaldaei non agnoſcerent. Plane uti has Inſcriptiones Puteolanas multi Arabicæ linguæ non rudes pro Arabicis non agnoverunt (& periculum faciat unuſquiſque Arabicæ linguæ gnarus, illos enim obteſtor) at poſtmodum, ubi textum Coranicum in iis comprehenſum iis oſtendi, & literas eaſdem ſæpe recurrentes, aliaque, explicui, ſtatim agnoverunt. Specimen literarum Græcarum ſimili modo intricatarum exhibet Turco Græcia Martini Cruſii paſſim in ſubſcriptionibus Literarum. Abſit, me exiſtimare, Scripturam illam, a Daniele explanatam, eodem modo fuiſſe implicitam. Non eandem ſed ſimilem dico: variis enim modis id præſtant Orientales, ut illi ſciunt qui titulos aliquos librorum M.S.S. Orientalium viderunt. Nec illud quoque volo, ac ſi Daniel ſagacitate quadam ſola humana & induſtria illos abſtruſos literarum ductus enodaverit, ſed inſtinctum Divinum lubens agnoſco, qui, quod tectum erat Chaldæorum Sapientibus, Danieli indicare voluit, ut hinc gloria Divini nominis & fama Danielis propagaretur. Vale, Vir Ampliſſime & me favore tuo complectere. Scribebam Trajecti Batavorum. Ipſis Kal. Octob. CIƆ IƆ CC IV.

Pom-

Pompejus Sarnelli in Libro Italico, cui nomen dedit, *Guida de Foreſtieri* edito Neapoli A. 1697. *pag.* 64. hæc habet

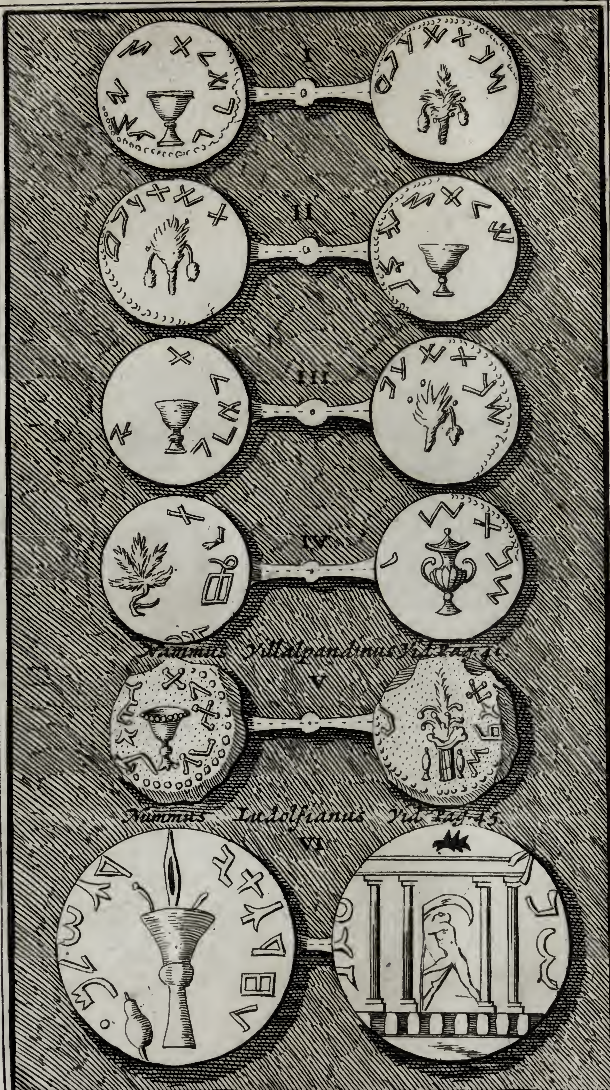
de Inſcriptionibus Puteolanis.

TRentacinque paſſi lontano dal ſeggio della Nobilta di Pozzoli in un muro della caſa hoggi di Giovanna Calzola ſi vedon fabricati quattro marmi di circa tre palmi d'altezza, e poco men di larghezza, con iſcrizioni in rilievo di caratteri Orientali, ciaſcuno differente dall' altro, de' quali non eſſendoſi fin' hora veduta interpretazione alcuna, ho procurato col favore del Signor Governatore di detta Citta D. Giovanni Battiſta Villareale, e Gamboa di farne le copie.

Latine.

TRigintaquinque paſſibus ultra locum, ubi ſedes eſt Nobilitatis Puteolanæ, quatuor marmora inveniuntur in pariete ædium Joannæ Calzolæ, tres palmas alta & latitudinem habentia paulo minorem, præferentia Inſcriptiones exciſas, quarum characteres Orientales ſunt, ita tamen ut unius literæ ab alia differant: quarum cum hactenus nullam Interpretationem nanciſci potuerim, bona cum venia D. Joannis Baptiſtæ de Villereal & Gamboa, Præfecti hujus urbis, illas deſcribi curavi.

F I N I S.


I
II
III
IV
Nummus Villalpandinus Vid. Pag. 41.
V
Nummus Ludolfianus Vid. Pag. 45.
VI

SPECTATISSIMO. VIRO.

JACOBO. DE. WILDE.

REI. MARITIMAE.

QUAE. AMSTELODAMI. CURATUR.

A. RATIONIBUS.

BONARUM. ARTIUM.

ET. HUMANIORUM. LITERARUM.

CULTORI. AC. PATRONO.

EXIMIO.

INSTRUCTISSIMI. CIMELIARCHII.

NUMMARII.

POSSESSORI. DIGNISSIMO.

AMICO. SUO. SINGULARI.

DISSERTATIONES. HASCE.

SACRAS. FACIT.

ADRIANUS. RELANDUS.

ADRIANI RELANDI

DISSERTATIO

DE

Inſcriptione Nummorum quorundam

SAMARITANORUM.

NUper, quum res Academicae mihi otium facerent, & Amſtelodami ad Te inviſerem, Humaniſſime WILDI, memini ſermonem inter nos fuiſſe de Inſcriptione Nummorum quorundam aereorum, qui illis literarum formis inſigniti erant, quas vulgo Samaritanas appellamus. Quum vero majus otium ea diſquiſitio poſtularet, quam id temporis nobis conce-

cedebatur, pollicitus ſum me ſententiam meam aut conjecturam ſcripto ad Te miſſurum eſſe, quod eo lubentius praeſto, quo plus tuae humanitati & benevolentiæ debeo, qua illos è Cimeliarchio Tuo inſtructiſſimo depromtos mecum communicare voluiſti. In eorum numero quatuor erant præcipue, quos aliqua affinitate characterum inſcriptorum conjunctos conjunctim quoque oculis tuis ſubjiciendos eſſe exiſtimo, ut unius contemplatio alterum illuſtret, & illa quæ a me notabuntur, clarius ab animo Tuo percipiantur. Ne vero prolixior deſcriptio nummi cujuſdam ſingularis, quem indicare volumus, ſæpius interponatur, ſequemur ordinem quo heic Nummi depicti ſunt, atque ita eorum vel Primum alterumve aut Tertium nominabimus. En Tibi horum imagines.

Primus Noſter non differt a Secundo & Tertio niſi ea in re, quod lite-

literas plures numero & clariores oſtendat, quum in his quædam temporis injuria eraſæ ſint, quas ex integerrima Inſcriptione Nummi primi facili labore ſuis locis reſtituimus. Utraque facies hujus Nummi literas præfert, quarum explicationem Tibi tradere conabimur. De Inſcriptione autem illius faciei quæ imaginem Palmæ dactyliferæ (vulgatum illud Palæſtinæ Symbolum, quod Tu è Numiſmatibus Tuis optime noſti) circumdat, primo diſputabimus. Videtur illa quidem has literas exhibere, a nobis, ob defectum aliarum, his characteribus Hebræis quadratis expreſſas שנתארבר. Quæ rationes nos impellant, ut credamus formas in Nummo noſtro expreſſas pro his habendas eſſe, ſigillatim exponemus, ubi prius mentem noſtram de notatione harum literarum aperuerimus, ne id noſtra tantum auctoritate affirmaſſe videamur. Putamus itaque hanc Inſcriptionem indicare annum

quo cuſum fuit hoc Numiſma, & in duo membra debere diſtingui quorum unum ſit שנתא, quod *Annum* ſignificat, alterum, Numerus anni רכד qui eſt 224. Vides mihi porro explicandum eſſe, a quo termino hi anni computandi ſint, ut vera ætas cuſi hujus Numiſmatis intelligatur. Me quidem variæ rationes movent ut credam, morem ſignandi Nummos impreſſa imagine, & literas iis inſcribendi, non adeo antiquum eſſe, ut vel ab Exitu Hebræorum ex Ægypto vel a Templo Primo condito hæc Epocha duci poſſit. Non ignoro viros eſſe celeberrimi nominis, qui in ea ſunt ſententia, nummos temporibus Joſuæ, Samuelis & Regis Joſiæ cuſos adhuc ſupereſſe, ſed illos vehementer falli ex ipſa Inſcriptione Nummorum, quos pro ſe facere arbitrantur, non difficile nobis eſſet demonſtratu. Auctoritas etiam Talmudica nonnullis Viris doctis perſuaſit monetam Mardochæi vul-

gatam

gatam olim fuiſſe; quæriturque huic opinioni præſidium in Sacro Codice, Eſth. 9. 4. debile profecto aut plane nullum. Quod & ſi fateremur Mardochæi memoriam nummo aliquo propagatam fuiſſe, cum hoc factum ſingulare ſit, & in Perſia contigerit, non demonſtrat ea ætate nummos cuſos apud Judæos in uſu fuiſſe. Antiquiſſimis enim temporibus ſolebant Hebræi nummos ponderare, & certam argenti aurive quantitatem ad ſtateram expendere, non Abrahami tantum ævo, ut docemur Gen. 23. 16, ſed & Davidis, 1 Chron. 21. 25. & Jeremiæ in Libro ejus cap. 32. 9. Quibus in locis cum mentio fiat ponderationis, etiam ſi nummi exiguo numero ſolvendi eſſent; nuſpiam vero in Codice Veteris Inſtrumenti (cujus hiſtoria a mundo Condito uſque ad rudimenta Templi ſecundi protenditur) nummos cuſos eſſe legamus, tuto credimus ætatem Nummorum cuſorum

ad tempora Templi Secundi debere referri. Cujus ſententiæ contrarium a nullo hactenus demonſtratum fuit. Verum ſtante Templo Secundo nummos a Judæis cuſos fuiſſe nullus, quod credam, Virorum Eruditorum negabit. A condito autem Templo Secundo anni in Nummo noſtro notati numerari nequeunt, quum iſta æra non niſi XL. annis, juxta rationes Chronologicas Judæorum, in uſu fuerit, & numerus noſter annos 224. exhibeat. Anno enim quadrageſimo a Templo Condito veniſſe dicitur Alexander Hieroſolymas, a quo anno deinceps tempora ſua numerarunt Judæi uſque ad Templi excidium & ulterius. Credimus ergo numerum horum annorum ineundum eſſe ab Aera iſta Alexandrina, quæ a Philologis Aera Contractuum, a Judæis מניין שטרות dici conſuevit. Quare apparebit Nummum hunc cuſum fuiſſe ſub Imperio Regis Jannæi, fratris Ariſtobuli, oriundi è nobiliſſimo ge-

genere Chaſmonaeorum. Quo nos etiam ducit Inſcriptio in averſa Nummi parte, mox a nobis explicanda. Illuſtris illa familia præfuit rei publicæ Judaicæ centum & tribus annis, juxta traditiones Hebræorum, ab Anno Mundi Conditi 3622. uſque ad 3725. Initium vero Aeræ, Contractuum dictæ, dedit annus milleſimus ab Exitu Iſraelis ex Ægypto, qui contigit, juxta conſtantem traditionem Chronologorum inter Judæos, Anno ab orbe Condito 2448. Aera itaque contractuum exordium habuit anno 3448. A qua ſi ſupputemus annos 224, in nummo noſtro deſignatos, numerabimus annum a Mundo Condito 3672, quo rerum potiebatur apud Judæos Rex Jannæus. Quod autem regnantibus Chaſmonæis & diu poſtea Judæi in annorum computo hanc Epocham ſecuti ſint, plurimis poſſem firmare teſtimoniis; ſed uno contentus ero, quod è Pandectis Talmudicis hauſit

R. David Ganz, in Zemach David, cujus verba, quod huic argumento multam lucem adfuſura ſint, & liber in omnium manibus verſetur, ipſa proferam, דע שמתחילה היו ישראל מונין שנתיהם ליציאת מצראים ואחר זה למספר שנות המלכים כאשר תמצא דבר זה בדברי הנביאים הראשונים ואחרונים עד שנת אלכסנדרוס מוקדון היו מתחילין למנות שנותיהם וכותבין כל שטרותיהם מזמנו כמו שאמר בפ׳ קמא דע׳ ז׳ אמר רב נחמן ובגולה אין מונין אלא למלכות יונים בלבד: *Sciendum eſt in initio Iſraelitas numeraſſe annos ſuos ab Exitu ex Ægypto, deinde ab initio regni uniuscujuſque Regis, qui ipſis præerat, uti videmus in Libris Prophetarum priorum, & poſteriorum, quæ ratio computandi annos perduravit uſque ad tempora Alexandri Macedonis. Tum inde cœperunt numerare annos ſuos & iſto computo uſi ſunt in omnibus tabulis contractuum, uti traditum eſt in Talmude Cap.* 1. *Lib. de Idololatria*

tria. Raf Nachman inquit, Tempore exilii ſolebant anni numerari ab Imperio Græcorum. Additque idem, hunc morem numerandi tempora ab æra contractuum viguiſſe apud Judæos ultra decem ſæcula. Et conſtat inter Eruditos æram a Mundo Condito, qua hodie utuntur, nonniſi poſt abſolutionem corporis Gemarici uſitatam fuiſſe. Leve eſſet teſtimonium Ganzii, niſi id firmari poſſet auctoritate Scriptorum & antiquiorum & maximi nominis apud ſuos, quales ſunt Auctor vetuſtiſſimi Chronici Seder Olam Rabba, pag. edit. Meyerian. 91. R. Abraham Zacuth in Juchaſin fol. 3. col. 6. edit. Conſtant. & alii. Eandem hanc æram vel certe non multum ab ea diverſam uſurpari in Libris Maccabæorum vulgo dictis videmus, eamque appellari æram regni Græcorum, quo nomine æra contractuum apud Judæos quoque indicari ſolet. Non eo inficias differentiam aliqualem eſſe inter

inter æram Contractuum Judaicam & eam qua utitur ſcriptor Librorum Maccabaicorum, quum hæc illam ſex annorum ſpatio aliquando prævertat. Mattathiam enim, quem Hebræi anno aeræ Contractuum 140. obiiſſe ſcribunt, anno æræ ſuæ 146. defunctum eſſe tradit Auctor l. 1. Mac. 2. 69. Ratio hujus diſcrepantiæ inde originem ducit, quod Judæi æram Contractuum inchoent a ſexto anno Imperii Alexandri, quo in Palæſtinam veniſſe creditur & cum Simeone Juſto, Pontifice Maximo, collocutus fuiſſe; Scriptor vero Librorum Maccabaicorum æram ſuam a primo anno Imperii Alexandri ordiatur, unde liquet inter initium hujus æræ & illius ſex annorum intervallum intercedere. Quæ pro vera æra Contractuum haberi debeat, an illa quæ a primo an quæ a ſexto Alexandri anno capit exordium, nunc non diſputabimus, quum exigua utriuſque differentia nullam in explicatione hujus Numis-

matis

matis creare poſſit difficultatem. Confuſionem harum ærarum facile induceret commune nomen, quo utraque dicitur *Aera Alexandri*, licet ſex annorum ſpatio videantur eſſe ſejunctæ. Quid? quod præter has tertia ſit epocha, quæ æra Alexandri fuit appellata & circa eadem tempora originem habuit, notior tamen illa vulgari nomine æræ Seleucidarum, quæ a primo anno Seleuci Nicatoris cepit exordium & in Nummis Regum Syriæ notata ſaepe legitur. En ipſa verba Abulfaraji, qui in Hiſt. Dynaſt. pag. 98. hæc tradit
وبعد اثنتي عسر سنة من موت الاسكندر
حصل لسلوقوس المسمي نيقاطور اي
القاهير ملك بابل وكل العراق
وحراسان الي النهد (ita legitur in editione Pocokiana, ſed puto legendum eſſe الهند) ومن اول ولاينه يبتدي هذا
التاريخ المعروف بتاريخ الاسكندر
وهو الذي يورخ به السريان والعبريون
Elapſis autem duodecim annis a morte

te Alexandri pervenit (regnum ſc.) *ad Seleucum dictum Nicatora, id eſt, Victorem* (Notabis ἐν παρόδῳ nomen Urbis celeberrimæ *Alcairo*, quæ eadem vox Arabica eſt ſed fæminina, ſignificare *Victricem* القهرة) *Regem Babelis & totius Parthiæ* (vel Chaldææ; hæc enim & illa عراق vocabantur, altera quidem عراق عجم, altera عراق عرب) *Chorοſanæ* (id eſt, Bactrianæ, quæ male apud Ptolomæum Χοροάνη legitur) *uſque ad Indiam. A primo anno imperii ejus æra incipit, quæ vulgo dicitur Aera Alexandri, & qua utuntur Syri & Hebræi.* Hanc æram Seleucidarum eſſe eandem cum æra Judaica Contractuum clariſſimi nominis Chronologus D. Petavius opinatur in Rationar. Tempor. p. 2. lib. III. c. 13. Quamvis Judæi æram ſuam contractuum a ſexto anno Alexandri inchoent. Quicquid ſit; ſive illa æra, quæ a primo Alexandri anno, ſive quæ a ſexto, ſive quæ a primo Seleuci

leuci anno, incipit, habenda ſit pro æra Contractuum apud Judæos uſitata, incidit tamen annus cuſorum horum numiſmatum in tempora Chaſmonæorum. Malumus autem ſequi ſcriptores Hebraicos & initium æræ Contractuum adſignare in anno ſexto imperii Alexandri. Erunt tamen forte nonnulli qui ſibi perſuadebunt æram hanc Contractuum in uſu non fuiſſe regnante Jannæo, quum hæc verba in Lib. I. Maccab. 13. v. 41. & 42. legerint: Ἔτȣς ἑϐδομηκοστȣ͂ καὶ ἑκατοστȣ͂ ἤρθη ὁ ζυγὸς τῶν ἐθνῶν ἀπὸ τȣ͂ ἰσραήλ. Καὶ ἤρξατο ὁ λαὸς ἰσραὴλ γράφειν ἐν ταῖς συγγραφαῖς καὶ συναλλάγμασιν ἔτȣς πρώτȣ ἐπὶ Σίμωνος Ἀρχιερέως μεγάλȣ καὶ στρατηγȣ͂ καὶ ἡγȣμένȣ Ἰȣδαίων. *Anno centeſimo & ſeptuageſimo ablatum fuit jugum quod Gentes impoſuerant Iſraelitis. Cœpitque populus Iſraeliticus in ſyngraphis & tabulis contractuum ita ſcribere: Anno primo Simonis Pontificis Maximi, Ducis & Præ-*

Præfecti Judæorum. Opportune heic, dum ab hoc argumento diſtractus aliud ago, incido in locum huic non abſimilem in Talmude, ubi in Gemara Cod. Roſh Haſchana c. 1. ex antiquiſſimo Libro Megillat Taanith (quem cave confundas cum recentiori, qui una cum Chronico Templi Secundi & Hiſtoria R. Abrahami ben Dior, aliiſque libellis non magnæ molis excuſus eſt aliquoties) traditur, שפעם אחת גזרה מלכות יון גזרה על ישראל שלא להזכיר שם שמים על פיהם וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום התקינו שיהו מזכירין שם שמים ואפ' בשטרות וכך היו מונין בשנת כך וכך ליוחנן כהן גדול שהוא כֹהן לאֵל עליון: *Interdixiſſe aliquando Regem Græciæ* (i. e. Syriæ, ut mox demonſtrabitur) *Judæis pronunciationem nominis Divini, Haſmonæos vero, quum prævalerent, conſtituiſſe ut etiam in formulis contractuum id ſcriberetur, atque illo nos*

tempore hanc fuiſſe conſuetudinem annos numerandi : Anno hoc vel illo Johannis, Pontificis Maximi, qui Sacerdos eſt Dei altiſſimi. Verum ſi ad ipſa verba propius animum advertant, deprehendent non dici, æram uſitatam abolitam fuiſſe, ſed ab eo tempore conſueviſſe Judæos nomen Ducis ſui adnotare in formulis contractuum. Utrumque autem fieri potuit, & nomen Ducis, & æra Græcorum, ſignari, quod certe ab eo tempore factum fuit. Nam in deſuetudinem non abiiſſe æram Græcorum ex eo liquet, quod biennio poſt illud tempus, quo hunc morem apud Judæos invaluiſſe Scriptor affirmat, æra Græcorum adhuc in tabulis publicis, quæ columnis in monte Sion affixæ legebantur, uſitata fuerit; addito tamen nomine Ducis aut Pontificis Maximi. Legitur id 1 Maccab. 14. 27. ὀκτωκαιδεκάτη Ἐλοὺλ ἔτους δευτέρου καὶ ἑβδομηκοστοῦ καὶ ἑκατοστοῦ. Καὶ τοῦτο τρίτον ἔτος ἐπὶ Σί-

μωνος Αρχιερέως. *Die decimo & octavo menſis Elul, anno centeſimo, ſeptuageſimo ſecundo, qui eſt tertius Simonis Pontificis Maximi.* Confer 2 Maccab. 1. 10. Exploratum itaque nobis eſt Aeram regni Græcorum, ſive a primo ſive ſexto Alexandri anno computari debeat, quod nobis in hoc argumento occupatis perinde eſt, obtinuiſſe inter Judæos tempore Chaſmonæorum. Quæ cum ita ſint, non dubitamus annum in Nummo noſtro ſignatum fluxiſſe ſub imperio Regis Jannæi: aptiſſimo tempore, quo libertas populi Judaici reſtituta poteſtatem fecit illi qui rerum potiebatur, Nummos cudendi. Adde quod iſta ætate mos invaluerat apud Syros, & Ægyptios, gentes Judæis nimium vicinas cognitaſque, numerum anni, quo cuſi eſſent, ex vulgari numerandi ratione nummis inſcribere. Quam conſuetudinem, quum Numiſmata Antiochi, Demetrii, Alexandri, Ptolomæi,

lomæi, aliorumque (quæ Tuum Cimeliarchium continet plurima) abunde Te docere poſſint, ego pluribus non confirmabo. Ad exemplum harum Gentium Haſmonæos aeram inſcripſiſſe Nummis ſuis, vel pleriſque vel omnibus, mihi admodum ſit vero ſimile. Scrupulum forte alicui injiciet, quod dixerim שנתא *Annum* ſignificare, quum Hebraice שנת vel שנה *Annus* dici ſoleat. Quod quidem non infiteor; ſed dialectum eo tempore in Judæa uſitatiſſimam puram Hebraeam fuiſſe pernego. Chaldaicæ enim & Syriacæ voces (quæ linguæ characterum forma magis quam ulla alia in re diverſæ ſunt) poſt reditum exulum Judæorum è Babylonia adeo fuerunt uſu communi tritæ, ut avita illa & purior lingua Hebraica in deſuetudinem fere abierit, & Lex Divina a populo intelligi vix potuerit, niſi in ſermonem Chaldæum transferretur; unde natæ videntur Paraphraſes illæ Chaldaicæ, quæ in

manibus noſtris verſantur. Ex quo linguæ patriæ neglectu & mixtura cum aliis linguis nova quaſi dialectus Hieroſolymitana dicta, traxit originem. Eo autem tempore, cum Soſpitator noſter humana carne indutus in his terris verſaretur, ita invaluerat hæc conſuetudo, ut voces pure Syriacas magno numero non protulerint paſſim, ſed & Hebraicas illas appellaverint, quod adeo ipſis familiares eſſent; ut videmus Joh. 19. 13. 17. Act. 1. 19. & alibi. Quæ cum ita ſe habeant, quis neſcit Syros *annum* iisdem literis ܫܢܬܐ שנתא dicere, Chaldæos autem, abſentia literæ Nun per Dages compenſata, שַׁתָּא. Quamvis autem fatear animo meo non obverſari exemplum aliquod vocis שנתא ſcriptæ a Chaldæis ob defectum librorum ea ætate conſcriptorum, fieri tamen id per genium linguæ potuiſſe, & factum fuiſſe aliquando, ex eo colligo, quod Chal-

dæi

dæi dages forte etiam ſine neceſſitate in literam נ reſolvant. Exempla notiora ſunt, quam ut iis recenſendis te morari poſſim. Nec a Chaldæis tantum id fieri conſuevit; ſed a Syris qui pro Hebræis vocibus אתם & את ſcribunt ܐܢ̈ܬܘܢ & ܐܢܬ, ab Arabibus, qui Hebr. אבוב legunt انبوب ab Æthiopibus quoque, legentibus pro Hebr. שבת & אתם, ሰንበት, & አንትሙ, Dages per Nun compenſato. Si quis tamen aſſentiri neget huic noſtræ explicationi, ob eam rationem quod exiſtimet annum convenientius rationi illorum temporum שנת quam שנתא dici, legat Inſcriptionem hujus Nummi hoc modo, שנת ארכד *Anno* 1224, & hos annos ſupputet ab Epocha Celeberrima Exitus Hebræorum ex Ægypto, quæ aera ab aera Contractuum mille annorum intervallo disjuncta eſt. א autem mille ſignificat, quod a voce שנתא demtum, numero רכד addi poteſt. Sic omnia pure erunt He-

braica. Hanc ego cogitationem, ut mihi in mentem venit, Te celare non poſſum, Vir amiciſſime, verum innumeris paraſangis ei priorem Explicationem præfero, quam ſolam genuinam eſſe mihi perſuadeo. Sed video mihi, antequam huic Inſcriptioni valedicam, rationem reddendam eſſe lectionis meæ, quamvis eam omittere poſſem ad exemplum Magnorum Virorum, qui Nummos Veterum Hebræorum explicuerunt, & ſatis mihi conſcius ſim vix aliquid a me dici poſſe, quin homines quidam, qui aliis adverſari amant perpetuo, aliquid reponere poſſint. Me tamen non pudet eam viam, quam inii, Tecum candide communicare, ut ipſe videas, quibus fundamentis meae conjecturae nitantur. Quin Prima litera hujus Inſcriptionis Schin ſit, dubium non eſt. Eadem enim figura in Alphabeto Samaritano, quod Illuſtris Scaliger protulit, & alibi, cernitur: quamvis, qui hodie

hodie ſuperſunt Samaritani dentes hujus literæ, quos vocant, adeo non protendant, uti in Epiſtolis Samaritanorum ad CL. Ludolfum datis, & Alphabeto, quo conſcriptus eſt Pentateuchus Samaritanus in Bibliotheca Vaticana latens, videre eſt, apud Villalpandum & Bartoloccium. Secunda litera Nun eſt. Conferatur Alphabetum Vaticanum, & illud Scaligeri, ac eadem hujus literæ figura in Nummo noſtro quarto ita depicta ut quam proxime ad hodiernam iſtius literæ figuram accedat. Tertiam Thau eſſe Hieronymus teſtabitur, qui in Comment. ad Ezech. literam Samaritanorum Thau crucis figuram referre tradit, qua forma etiam conſpicitur in Alphabeto Samaritano antiquiſſimo, quod ſibi Mantuæ viſum refert R. Azarias in מאור עינים. Nec forma crucis adeo recedit ab hodierna figura literæ Samaritanæ Thau, ut multi clamant, qui ob diſſimilitudinem harum for-

marum incertam eſſe omnem lectionem antiquorum Characterum Samaritanorum affirmant. Figuram, & forte notationem, eandem habet litera quædam Punica (inter Punicas autem & Samaritanas literarum formas maximam intercedere cognationem diu obſervatum fuit) conſpicua in nummis Siculis, Sidoniis, Tyriis, Africanis & aliis. Tuum Cimeliarchium tres nummos poſſidet Phœniciis litteris inſignitos, in quibus hæc forma crucis evidenter apparet. In Sicilia quoque Perutæ Tab. 13. & 14. & 92. in Nummo Antiochi IV, Regis Syriæ, quem CL. Vaillant. p. 200. exhibet, ejusdem figuræ litera Phœnicia conſpicitur. Sed de litteris Punicis forte alias Tibi conjecturas meas perſcribam. Redeundum eſt in viam. Quarta litera Aleph eſt, quod conſtat inter Eruditos. Quintam jure pro Reſch haberi ex Alphabeto Azariæ ſatis videtur poſſe colligi, quam-


Nummi aliquot Punici Wildiani, de quibus Pag. 24.
Maria de Wilde delineavit

quamvis non negem in Nummo noſtro ſpatium quod inter duas lineolas eſt lineola plana incumbente clauſum non eſſe, ut videtur fieri debuiſſe. Sed ipſius Nummi contemplatio docere videtur lineolam iſtam eraſam eſſe, quod eo facilius contingere potuit, quo propius hæc lineola ad limbum nummi acceſſit. Finge tamen non eſſe eraſam lineolam. Conſtare nihilominus poterit vera forma hujus literæ. Videmus enim in quibuſdam Nummis & ſcriptis Codicibus Samaritanorum literas nonnullas E. G. Daleth, Cheth & Mem ſuperne linea incumbente claudi, in aliis vero apertas relinqui. Cujus ego rei exempla Tibi exhibere paratus ſum, cum Te Trajectum & domus mea iterum exceperit, tanto hoſpite futura felicior. Certe ego confiteor me nullius literæ formam noſſe, quam noſtra exactius referat, quam literæ Reſch. Sequentem characterem pro Caph habeo, maxime quum

ejus imaginem in Inſcriptionibus Nummorum noſtrorum Secundi & Tertii contemplor (quæ cum hoc primo conveniunt) & illam cum figura literæ Caph in Alphabeto Samaritano, quo Scaliger uſus eſt, confero. Ultima litera mihi Daleth eſſe videtur, pro qua diu habuerunt Viri Eruditi formam literæ ab hac noſtra non multum diverſam, in explicatione Nummorum, qui vulgo pro Siclis habentur, de quibus jam non dicam, quamvis non diffitear omnes qui & in hac Urbe & alibi a me viſi ſunt, dubiæ, ſi non malæ, fidei, a me haberi. Atque ita vides, Vir Eruditiſſime, quæ me rationes impulerint, ut eo quo explicui modo nummi noſtri unam Inſcriptionem explicarem. Accedo ad illam, quam altera pars Nummi primi, calice impreſſo conſpicua, exhibet. Continet illa, quantum ego aſſequi valeo, has literas Hebraico charactere quadrato ſic ſcribendas,

das, לגאלת מיון, quarum ſenſus eſt, *Propter* ſive *ad memoriam Liberationis a Græcis*. Scilicet ea ætate, qua cuſum fuiſſe hunc nummum credimus, excuſſerat populus Judaicus jugum a Syris impoſitum, avitæ Libertati reſtitutus fortitudine Chaſmonæorum, uti fuſe in Libris Maccabaicis, Joſephi, & aliis traditur. In ſignum vero Libertatis recuperatæ Nummos ejus indices cuderunt, quod populo non licuit in alienam poteſtatem redacto. Jus autem cudendi nummos reddidit Judæis Antiochus Demetrii filius, quum Simon Dux & Pontifex Maximus eſſet Hebræorum, una cum aliis privilegiis, quæ ab Regibus Syriæ, qui ante ipſum regnarunt, ablata fuerunt, & id de novo firmavit. 1 Maccab. 15. ✝. 5. & 6. Inſcriptio numiſmatis noſtri ut clarius intelligatur, ſciendum eſt Reges Syriæ, a quorum oppreſſione Chaſmonæi populum Judaicum liberarunt, dici conſueviſſe

apud

apud Judæos מלכי יון *Reges Græciæ*, & ipſum Regnum מלכות יון *Regnum Græcum*, quia Imperii Græci, qua extenſione id fuit ſub Alexandro Macedone, partem non exiguam poſſidebant, & ſe ſolos legitime ſuccedere Alexandro in Imperio gloriabantur. Unde in Nummis Seleuci Nicatoris caput Leonino rictu armatum, & Jovis effigies, crebro conſpiciuntur. Illud in nummis Amyntæ, Philippi & Alexandri Magni, qui ab Hercule genus ducebant, frequens eſt, quod imitatus eſt Seleucus. Hæc, Jovis effigies, in Nummis Alexandri ſæpe conſpicienda, quod ſe παῖδα Διὸς haberi vellet, a Seleuco quoque adoptata eſt, qui ſe verum Alexandri ſucceſſorem credi volebat. Quare mirum non eſt regnum Syriæ Græcum a Judæis dictum eſſe. Adde Syros lingua Græca uſos fuiſſe, quod Seleucus Nicator edicto publico juſſiſſe dicitur, qua lingua etiam Inſcriptiones omnium Num-

Nummorum cuſorum ſub Imperio Regum Syriæ, conſcriptæ ſunt, ſi paucos excipias a Tyriis & Sidoniis vulgatos, in quibus literæ Phœniciæ inveniuntur. Sed juvabit forte ipſos audire Judæos id affirmantes. Hæc verba ſunt Auctoris סדר עולם Chronici antiquiſſimi. ר' יוסי אומר מלכות פרס בפני הבית שלשים ור'שנה מלכות יון מאה ושמונים מלכות בית חשמונאי מאה ושלש *Imperium Perſarum, inquit R. Joſe, duravit ſtante Templo triginta quatuor annos, Imperium Græcorum centum & octoginta, Regnum familiæ Chaſmonæorum centum & tres.* Paulo poſt. ואלו הן שמונה מלכי יון אלכסנדרוס מקדון פירטון שלימון סליקס סנטרוק אנטיוח אנטיוכס גסקלוס *Hi ſunt octo Reges Græcorum, Alexander Macedo, Perdiccas,* (ita lego פירטק) *Selemon* (conjicio corruptum hoc nomen pro *Eumene* poſitum transpoſitis literis & ל in א verſo) *Seleucus, Caſſander*

der (ita puto legendum eſſe ק poſt-poſito quod præponi debuit) *Antiochus*, *Antiochus*, *Gaſcelus*. Hoc ultimum divinare nequeo, nec id jam ago. Nomina hæc, ut vides, corruptiſſima ſunt, vix niſi ex conjecturis reſtituenda, ſatisque oſtendunt quam Judæi in Hiſtoriis exterarum gentium caecutiant. Demonſtrant tamen illa, non unum tantummodo Alexandrum Regem Græcorum a Judæis dictum eſſe, ſed & Seleucum, Antiochum, & alios. Ita in Gemara Avoda Zara & in Roſh haſchanah cap. 1. מלכות יון pro Imperio Syrorum, in Gemara Taanith cap. 2. Nicanor dux יונים, in Sepher Hakkabbala Antiochus מלך יון & ſexcenties alibi. Erunt tamen forte, qui per vocem יון *Javan* Græciam vel Græcos intelligi fatebuntur, ſi addatur vox מלכות vel ארץ, hoc modo, ארץ יון, מלכות יון *Regnum Javan*, id eſt, *Græciæ*, *Terra Javan* &c. ſed nega-

negabunt יון *Javan* nude poſſe ſignificare regnum Græciæ, aut ſaltem duram eſſe illam loquendi rationem. Ut & iſtis ſatisfiat, obſervamus, in Sacro Codice, Jeſ. 66. 19, יון *Javan* non adjecto alio nomine legi, & in Verſione Græca Alexandrina per ἑλλὰς, ab interprete vulgato Latino *Græcia*, explicari. Ezech. 27. 13. de Tyro dicitur, יון *Javan* (quod aliter verti vix poteſt, quam per vocem Græci, aut natio Græcorum) *Tubal & Meſech erunt mercatores tui.* Verſio Græca Alexandrina (vulgo τῶν LXX) ἡ ἑλλὰς *Græcia* καὶ ἡ σύμπασα (legiſſe opinor interpretes תבל quæ vox ab iis modo οἰκουμένη, modo ἡ σύμπασα, ut hic ita & Nah. 1. 5. transfertur, notatque orbem habitabilem) καὶ τὰ παρατείνοντα (crediderunt eſſe nomen appellativum a משך, παρατείνειν) αὐτοὶ ἐνεπορεύοντό σοι. Sed quum Clariſſimus elapſi ſæculi Philologus S. Bochartus hunc textum de *Iavan*, urbe quadam Arabiæ, agere exiſtimet, quam-

(quamvis non diffitear me diſſentire hac parte a Viro Maximo) alium addimus, Zach. 9. 13. ubi hæc legimus, על בניך יון ſuper filios tuos, o Javan, id eſt Græcia. Vox יון, Javan, itaque uſitata eſt pro gente, ut Aſſur, Canaan, Miſraim & aliæ. Quæ nomina ita ſolent uſurpari, uti in noſtris Numismatibus vox Javan, eadem ſcilicet phraſi, qua Mich. 5. 5. dicitur הציל מאשור, *liberabit ab Aſſur*, id eſt, imperio Aſſyriorum, & 2 Sam. 7. 23. פרית לך ממצרים *redemiſti* (Iſraelitas) *Tibi a Mizraim*, id eſt, ab imperio Ægyptiorum, ita ut Tuus jam ſit populus & libere tibi ſerviat, qui olim ſerviit Ægyptiis. Quidam transferunt illud ממצרים, *ex terra Ægypti*, nec ego repugnarem, niſi ſequentia verba גוים ואלהיו aliam verſionem poſtularent, ita vertenda noſtro judicio cum antecedentibus: *Redemiſti* (aſſeruiſti ſive liberaſti eos) *Tibi ab Ægyptiis, gentibus & idolis eorum*. Quæ niſi ita

ita transferantur (poſſunt autem commode) ſenſum hiulcum pariunt, qui voce adjecta repleri debet. Verſio Græca huic textui lucem non adfundit. Habet enim ὃς ἐλυτρώσω σεαυτῷ ἐξ αἰγύπτου ἔθνη καὶ σκηνώματα. Peſſimo ſenſu. Legerunt pro ואלהיו & Deos eorum, ואהליו & σκηνώματα, tentoria, eorum. Sed de his ſatis. Vox גאלת, quæ in Inſcriptione noſtra legitur, aptiſſima ſane eſt ad denotandam Vindicationem illam Illuſtrem populi Judaici; unde & in Pſalmo 106. ℣. 10. & alibi legitur, quum de liberatione Hebræorum ex Ægypto agitur. Ita in Talmude, Gemara Roſh haſchana cap. 1. בניסן נגאלו ישראל ובניסן עתידין ליגאל *Menſe Martio liberati ſunt Iſraelitæ & Menſe Martio liberabuntur iterum*, a Meſſia. Præterea in hac voce aliquid invenio, quod ad rem præſentem mire facit; quod ſcilicet jus גאלה *redemtionis* ſub V. T. popoſcerit redemtionem fieri a fratre

conſanguineo Deut. 25. qui viduam a fratre relictam duceret, ejuſque גּאֵל diceretur. Pari ratione, quum Eccleſia Judaica quaſi vidua a Juda Maccabæo relicta eſſet, defendendam eam ſuſcepit frater Jonathan, mortuo Jonathane Simon, & quum fratres deficerent, ſanguine proximi rem publicam Hebræorum & legibus & armis confirmarunt. Ad hoc attendiſſe Auctorem hujus Inſcriptionis eo facilius crediderim, quo magis conſtat circa tempora cuſi hujus numiſmatis uſitatos fuiſſe tales loquendi modos, quibus Viri Eccleſiæ aut Politiæ Judaicæ præfecti Mariti illius, quaſi Uxoris, dicti ſunt. Joſua Ben Perachiæ, qui in Juchaſin dicitur vitam produxiſſe uſque ad tempora Alexandri Jannæi fil. Hyrcani, fugerat in Ægyptum (fabulatur R. Abraham ben Dior Chriſtum cum eo fugiſſe, quod rationibus temporum repugnat) & illic a Collega ſuo Simeone ben Shetach Epiſtolam acceepit

cepit quaſi nomine Urbis Hieroſoly-
mitanæ conſcriptam מני ירושלים
עיר הקדש ליכי אלכסנדריא של מצרים
בעלי שרוי בתוכך ואני יושבת שוממה
A me Hieroſolyma, Urbe Sancta; Tibi Alexandria quæ in Ægypto es (ſalus dicitur.) Maritus meus in medio Tui commoratur, ego autem ſedeo deſolata. Juchaſin. fol. 4. col. 5. Vides ut Urbs virum in re publica Judaica maximum, Præſidem Synedrii; maritum ſuum blando nomine appellet; ſe autem quaſi viduam deploret. Sed ad Nummi noſtri Inſcriptionem redeundum eſt. Non debet quenquam offendere vocem יון *Javan* pro regno Græco a me accipi, licet nomen proprium viri ſit; quum & Mizraim, Edom, Canaan, Aſſur, nomina virorum ſint; iſtis tamen populis & regnis tributa, quorum auctores extiterunt. Hæc de Explicatione hujus Inſcriptionis dicenda habuimus; reſtat ut, quemadmodum ante a nobis factum eſt,

 ſin-

ſingularum literarum rationes tradamus. Prima Lamed eſt. Nihil mihi videtur certius. Omnia enim Alphabeta id firmant. Altera Gimel. Confer Alphabetum Vaticanum & R. Azariæ. Tertia Aleph: duæ ſequentes Lamed & Thau. De iis antea diſputavimus. Sexta, ut quod verum eſt confitear, diu me ſollicitum habuit. Quum tamen vox præcedens גאלת ſoleat poſcere literam Mem præfigendam voci ſequenti, ut illi norunt qui ſtudia Hebraica vel a primo limine ſalutarunt, & literæ vocis præcedentis & ſequentis ſatis claræ mihi videantur, non poſſum non illam pro Mem habere. Et, niſi vana mihi imaginatione blandiar, videor ſimilitudinem aliquam in trino apice, qui literæ Samaritanæ Mem (uti illa vulgo hodie ſcribitur) tribui ſolet & flexu trium lineolarum, qui in hac litera Nummi noſtri cernitur, deprehendere. Hæc ejusmodi ſunt, Vir Amiciſſime, ut di-

diſtinctius ab animo meo concipi, quam Tibi ſcripto explicari queant. Quum mihi dabitur Te coram poſſe alloqui, calamo ſimilitudinem ductuum in utraque figura, ut mihi illa apparet, exprimere non recuſabo. Invenies quoque figuram literæ Mem ad noſtram propius accedentis, in dimidio Siclo Kircheri. Certe hanc literam a me pro Mem haberi, non ægre ferent illi Viri, qui figuram M Latini & M μ Græci (uti omnium literarum Græcarum & Latinarum) a forma Samaritanorum characterum ducunt, nam utriuſque Mem veſtigia certiora in hac noſtra figura, quam in typis vulgaribus, invenient. Septima Jod eſt, ut ex Alphabeto Azariæ liquet, eamque ita appellarunt Villalpandus, Kircherus & alii. Per octavam Vav debere intelligi figura ejus non multum diverſa ab impreſſis in Polyglottis Anglicanis, & Alphabeto Vaticano, mihi perſuadet. Ultimam literam Nun eſſe,

manifeſtum ſit ex iis quæ de illa figura antea notavimus. Ut vero de impreſſa figura calicis aliquid addamus, credimus nos quidem illum eſſe Symbolum Gratiarum actionis, quam pro recuperata Libertate auſpiciis Chaſmonæorum Deo reddebant Judæi. Eo nos ducunt verba Scriptoris ſacri Pſ. 116. ℣. 12. & 13. *Quid reddam Domino pro omnibus beneficiis quæ in me contulit?* כוס ישועות *Calicem ſalutum elevabo & invocabo nomen Domini.* Chaldaica Paraphraſis Pſalmorum habet כסא דפרקניא *Calicem liberationum* ſeu *Vindicationum.* פרק unde ducitur vox פורקנא ſæpe a Chaldæis adhibetur, ut exprimat Hebræum גאל Exod. 21. 8. Deuter. 13. 6. Jud. 16. 14. Pſ. 106. 21. & alibi. Sic Calix nummo noſtro impreſſus erit כסא דפורקניא Calix magnæ illius ſalutis partæ per Chaſmonæos, Calix גאלה, Vindicationis (quæ vox in Nummo noſtro legitur) populi Judaici a tyrannide Græ-

Græcorum. Hæc de Nummo noſtro primo habui dicere. Secundus & Tertius eaſdem literas præferrent,

Ni vetus ipſa dies extenuaſſet opus.

Ab his enim literæ quædam abſunt, ſed è primo reſtituendæ. Ab una parte Nummi Secundi abſunt duæ literæ priores Schin & Nun. Reliquæ è conjecturis noſtris ſupra expoſitis intelligi poſſunt. Altera pars Nummi duabus quoque literis caret, quas è collatione cum Nummo primo facile intelligimus eſſe Lamed & Gimel. Abeſt quoque ab litera ultima linea quæ in Inſcriptione Nummi Primi manifeſta eſt. In Nummi Tertii facie una literæ eædem, quæ in Nummo primo, ſunt conſpicuæ, omnes demta ultima quæ forte, uti in Primo & Secundo, Daleth fuit, vel alia quædam, quod incertum eſt. Caret altera facies hujus Nummi tribus literis Mem, Jod & Nun.

Quartus Nummus vas aliquod ſacrum, ut conjicimus, ab una parte exhibet, & literæ circum illud conſcriptæ vocem שנתא, *Annum* efficiunt, uti nos quidem exiſtimamus. Ultima litera, fateor, in nummo magis accedit ad figuram literæ Schin quam Aleph. Sed in forma hujus nummi & diſpoſitione characterum multa notamus inordinata, unde facile Aleph in hanc figuram degenerare potuit. Si tamen quiſpiam illam figuram pro ש habeat, legat שנת ש.. *Anno trecenteſimo &* .... Plures enim literas adfuiſſe veſtigium unius ad ſiniſtram emicantis oſtendit. Sed hæc lectio nobis minus probatur, quum hic annus in ſeriora tempora incidat, & ex aliis Nummis perſuaſum nobis ſit שנתא legi oportere. De Inſcriptione, quæ in altera facie Nummi Quarti legitur, quamvis tres literæ ſatis clare extent, vix aliquid affirmare audeo. Verum ſi & alii Nummi Veterum He-

Hebræorum literis hiſce, quas Samaritanas appellamus, inſigniti ad manus meas perveniant, è quibus defectus harum literarum ſuppleri poſſit, promitto me cogitationes meas ad Te miſſurum eſſe. Non poſſum tamen, quin ex occaſione horum Nummorum Te moneam, Spectatiſſime WILDI, me in ea ſententia verſari, Nummum noſtrum primum ab utraque parte eandem Inſcriptionem præferre, quam præfert Nummus ille celeberrimus, qui a Villalpando, Kirchero & aliis creditus eſt a Samuele Propheta cuſus. En Tibi nummi imaginem, ſtupendæ, ut fertur, antiquitatis, è Villalpandino opere expreſſam, è quo alii eam hauſerunt. Confer hunc Nummum Villalpandinum cum Noſtro primo, & videbis tractus literarum non admodum diſſimiles. Quamvis in Villalpandino multæ literæ deſint temporis injuria eraſæ quæ in noſtro integræ exhibentur. Vir Sum-
 mus

mus literas ab una facie nummi, qua faſcis frugum eſt, legit ....ב.......שמוא Cenſetque plene legendas eſſe שמואל נביא *Samuel Propheta.* Miror equidem, quod pace manium tanti Viri ſcripſerim, qua fiducia quiſpiam ex quinque iſtis literis ſuperſtitibus fingere poſſit talem Inſcriptionem, quæ tam parum eſt probabilis. Quis enim credat Nummos ætate Samuelis cuſos eſſe, & æreos tantæ vetuſtatis ſupereſſe? Adde quod eæ literæ rectius legantur שנתא, *Anno &c.* cujus lectionis rationes ante dedimus. Et literæ pars, quam pro ב habet Villalpandus, videtur pars eſſe literæ Daleth, eo loco in nummo noſtro primo conſpicuæ. Eam tamen explicationem Villalpandi ſecuti ſunt Viri plurimi, & firmiter ſibi perſuaſerunt nummum a Samuele Propheta eſſe cuſum. Multa quidem Viri docti obſervarunt ab eo tempore ad labefactandam auctoritatem hujus nummi, quos inter præcipuos Hot-

tingerum & Conringium nominaſſe ſufficiet, quæ quia ſatis nota ſunt, præterimus. Hoc addimus, Samuelem, dum in vivis fuit, non fuiſſe appellatum נביא *Prophetam* ſed ראה *Videntem*, quo nomine a Saule quærente aſinas patris ſui indicabatur. Textus Sacer expreſſe 1 Sam. 9. 9. *Antiquitus in Iſraele ſic dicere ſolebat unusquiſque, quum iret conſultum Deum, Agite, eamus ad Videntem. Nam qui Propheta hodie, antiquitus appellabatur Videns.* Et ℣. 11. *Aſcendebant clivum civitatis, & invenerunt puellas egredientes ad hauriendam aquam & dixerunt illis; Eſtne hic Videns?* Confer 2 Sam. 15. 27. Unde patet Inſcriptionem illius Nummi male ad tempora Samuelis referri. Sed quid diutius ei inhæremus, quum prorſus quid aliud ea ſignificet & eandem cum Nummo noſtro Inſcriptionem exhibeat? Credo ego, quamvis demonſtrare non poſſim, (cum ἀρχέ-

τυπον Numiſma, cujus ἔκτυπον dedit Villalpandus, a me nunquam viſum fuerit) imaginem faſciculi frugum ſatis obſcure depictam in ἐκτύπῳ non differre re ipſa a Palma quæ in nummo noſtro conſpicitur, & illa, quæ vaſa eſſe duo Villalpandus exiſtimavit, balanos è Palma dactylifera pendentes & fere ad ſubjectum ſolum pertingentes eſſe, quâ figurâ in Nummo Siculo Perutæ quoque conſpiciuntur. Altera facies nummi Villalpandini inſcriptionem præfert, quæ, eodem interprete legenda eſt נגאלת לצום *Redemtus es jejunio.* Qui modus loquendi quum genio linguæ Hebraicæ adverſetur, nos in ea ulterius refutanda operam non ponemus. Illa Inſcriptio eadem eſt cum Inſcriptione nummi noſtri primi לגאלת מיון, & fatemur nos ignorare, ut alia prætereamus, qua ratione primam literam pro Nun, ultimam pro Mem, habuerit. Certe ex noſtro Nummo primo invicte puto demonſtrari hunc nummum a CL. Vil-

Villalpando, & qui ejus veſtigia ſecuti ſunt, injuriâ Samueli Prophetæ tribui, quum literæ, quæ è Nummo Villalpandino detritæ ſunt, in noſtro autem extant, clariſſime contrarium evincant. Ita vides, Vir Eruditiſſime, ut non noſtris tantum ſed & aliis nummis explicatio noſtra lucem fœneretur. Deprehendo enim plurimas inſcriptiones Nummorum Samaritanorum his noſtris aut alterutri harum ſimiles eſſe & indicium anni, quo cuſi ſunt, in pleriſque adnotari. Conſpicies id, ut unico ſaltem id exemplo confirmem, in Inſcriptione Nummi quem è Cimeliis Ludolfianis depromtum CL. Cellarius æri inſcribi curavit pag. 41. Hiſtor. Samarit. quem Tibi hic exhibeo. De illa parte quæ has literas לחורות ירושלם id eſt, *Libertatis Hieroſolymitanæ* (reſtitutæ) continet, jam non ago, ſed ad alteram velim Te attendere, in qua forma ædificii expreſſa eſt. Literas tres שנת, etſi tertia

tertia tantum dimidia ſit, & forte adfuerit א poſt ה, quamvis & abeſſe poſſit, annum & tres literas è regione harum collocatas numerum anni notare nullus dubito. Sed manum de tabula. Nec enim nobis propoſitum eſt hac Diſſertatione omnes nummos Veterum Hebræorum, quos vulgo Samaritanos appellamus, illuſtrare, ſed fidem ſolvere quam dederamus nos conjecturas noſtras, de Inſcriptione quatuor Nummorum de quibus inter nos ſermo fuerat, Tibi traditurus eſſe. Si quidam Tibi hæreant ſcrupuli, eos eximere tentabimus, ubi nos iſtius rei certiores feceris. Atque ita vides, Vir Optime, ſenſum harum Inſcriptionum enodatum; qui & genio linguæ & ſtatui rei publicæ Judaicæ apprime convenit. Quæ ſi Viro Eruditiſſimo Othoni Sperlingio & viſæ & examinatæ fuiſſent, benignius forte de Inſcriptionibus Nummorum Judaicorum tuliſſet judicium;

dicium, quam prodidit in egregia illa Diſſertatione *de Nummis non cuſis.* ubi *pag.* 101. *edit. nup.* hæc legimus. *Aeſtiment hos nummos quicunque velint, torqueant ſe Viri doctiſſimi in illis explicandis, oleum & operam ſe penitus perdidiſſe tandem videbunt, ſpero, tam abſurdæ ſunt & inſulſæ inſcriptiones illæ omnes, ut nihil in re nummaria occurrat ſtolidius.* In ea enim opinione verſatur Vir Doctus, non Siclos tantum, quod facile ipſi dedero, ſed & nummos omnes, qui Samaritanas aut Hebræas literas præferunt, confictos eſſe a recentioribus lucri faciendi gratia, & nullos omnino nummos a Judæis, etiam ſtante Templo Secundo, cuſos fuiſſe, quæ illa ſententia eſt quam ſupra, quum ad manus meas nondum pervenerat liber Viri Clariſſimi, credebam a nullo negandam fore. Sed ubi rerum teſtimonia adſunt quid opus eſt verbis? Aut quatuor hi nummi, de quibus egimus, ge-

genuini ſunt, aut nulli prorſus. Ipſa enim inſpectio facile quemvis perſuadet. Atque ita non a Te tantum, rei nummariæ peritiſſimo, ſed & aliis, habiti ſunt; qui in hoc ſtudio ſunt verſatiſſimi. Accedit, quod non ita pridem è Syria allati ſint ab homine, qui nulla ſpe lucri permotus & pretii plane ignarus hæc una cum aliis effoſſa Numiſmata in Palæſtina facile a ſe impetrari paſſus ſit, quum ſibi inutilem hanc eſſe ſupellectilem diceret. Et, quid quæſo repugnat, quo minus nummi ab Haſmonæis cuſi ſint, quum illorum cudendorum licentiam eis datam ipſe CL. Sperlingius confiteatur; & eodem tempore a vicinis gentibus Syris & Ægyptiis nummi ſint ſignati. Certe eodem jure omnes nummi cuſi Syrorum ea ætate pro adulterinis haberi queunt. Hæc ita conſcripſeram, Vir Amiciſſime, quum deprehendi ſententiam meam, quam ſupra expoſui pag. 6. & 7. de ætate nummo-

nummorum ſignatorum, adverſari è diametro opinioni Viri Eruditi, cujus auctoritas Te forte in partes ſuas raperet, niſi aliquid reponi poſſe illius Viri argumentationibus breviter pro ratione inſtituti mei oſtenderem. Quem innuo, *Fortunatus Scacchus* eſt, qui ſignatæ monetæ uſum inde ab Abrahami ævo inter Hebræos fuiſſe adeo certum putat ut *Lib.* II. *cap.* III. *Myrothec. Sacror. Elæochriſm.* dicat, illos, qui id negant, media in luce cæcutire. Videamus, quid Eruditiſſimus Scacchus ad firmamentum ſuæ ſententiæ proferat. *Monetam ſignatam*, ait Vir Doctus, *antiquitus apud Iſraëlitas fuiſſe, ſacra oracula tradunt, ut ex variis monetarum nominibus aperto convincitur argumento. Nam talentum* ככר *Hebraice dicebatur: Sicel vero vel Siclus Latinorum Hebraice* שקל *appellabatur. Obolus minimum monetæ genus Hebraice* גרה *dictum fuit. Et quidem inter reliqua minutiſſimus erat obolus, quamobrem tantum æreum legimus obo-*

 lum

lum extitiſſe: at ſiclus aereus, argenteus & aureus reperitur, ſicut etiam talentum auri legimus talentum argenti atque talentum aeris. Cumque hæc monetarum nomina & diſtinctio uſque a temporibus Moſis in Sacris Oraculis legantur, illarumque uſus non ſolum pondere ſed etiam numero frequens fuerit, perſpicuum eſt pecuniam non rudibus tantum metalli fruſtulis diſtingui conſueviſſe, ſed etiam ſignis quæ valorem indicarent. Ego autem in nominibus nummorum a Scaccho recenſitis nullum indicium ſignati nummi deprehendo, ſed contrarium potius; quo nos ducere videntur nomina, ככר *ciccar*, quod *maſſam* ſimpliciter ſignificat, שקל *Schekel*, quod nil aliud quam certam ſpeciem *ponderis*, גרה *gera*, quod *minutum* pondus, vigeſimam Sicli partem, notat, ut docemur Exod. 30. 13. & Ezech. 45. 12. Nihil hic de ſigno impreſſo. Certe primam vocem ככר certum pondus, non

non ſignatam monetam notare ex eo liquet, quod 1 Reg. 10. 14. legamus ויהי משקל הזהב, *& erat pondus auri, quod uno anno Salomoni proveniebat, ſexcenta & ſexaginta ſex* ככר זהב *ciccar auri.* ubi manifeſto *ciccar* ſpecies ponderis eſſe deprehenditur. ℣. 10. ejuſdem capitis Regina Schebæ dediſſe legitur Salomoni 120. ככר זהב, *ciccar auri.* Num & illa in regno ſuo monetam eodem modo ſignatam habuit, quo ככר eſſet apud Hebræos, vel ejuſdem ponderis? Credat, qui volet. Ego ita intelligo, dediſſe eam tantum auri, quantum æquaret pondus 120. ככרי זהב apud Hebræos. Altera vox שקל, quum *pondus* notet, pro nobis facit & pro pondere habita fuit 1 Sam. 17. 5. משקל השריון חמשת אלפים שקלים *Pondus loricæ erat mille Siclorum* ℣. 7. 2 Sam. 14. 26. *Pondus capillorum capitis* (Abſalomi) *erat* 200. *Siclorum:* & alibi. Quod additur de

Siclo, qui non tantum nummus argenteus fuerit ſed æreus & aureus, facilius dicitur quam probatur. שקל זהב non notat monetam auream ſignatam, ſed quantitatem ponderis. Atque ita in reliquis. Sed, dicet Vir doctus, diſtinguuntur hi nummi variis nominibus, adeoque oportet illos ſigno aliquo diſtinctos fuiſſe. Sufficit eos pondere, a Deo definito, & magnitudine diſtinctos fuiſſe: non erat neceſſarium eos impreſſa imagine diſcernere. Eadem ratione apud Chinenſes aliaſque gentes, quibus nummi non ſignati hodieque in uſu ſunt, nummi quidem varia habent nomina & diſtinguuntur, ſed ſolo pondere, unde ſtateram ſecum mercatores circumferunt, qua id examinent. Deinde ſententiæ ſuæ præſidium quærit in teſtimonio Joſephi lib. III. Antiq. cap. I. qui deſcribens prælium inter Joſuam & Amalecitas multum auri & argenti inventum fuiſſe in caſtris Amalecitarum

tarum tradit, vaſa etiam ærea, πολὺ δὲ ἐπίσημον πλῆθος ἑκατέρων, vertente Scaccho, *magnum etiam pecuniæ ex utroque metallo ſignatæ numerum*, quo textu ita firmat opinionem ſuam. *Quia*, inquit, *dicitur in illis caſtris inventum aurum & argentum, de metallis ſignatis non improbabiliter intelligitur; juxta ea quæ etiam in Sacris Literis ſcribuntur, & auri argentique ſignati uſum etiam multo ante quam aes apud Romanos ſignaretur, apud Amalecitas & Iſraelitas demonſtrat.* Non heic agam de ſignificatione vocis ἐπίσημον, quam non ignoro pecuniam ſignatam, diſtinctam ab ἀσήμῳ, vulgo ſignificare, ſed quæ tamen æque fruſtula quædam auri & argenti non ſignata ſed magnitudine ſua & pondere diſtincta, notare poteſt, & ſæpe metalla probata ſignificat, ita ut ἐπίσημον & κίϐδηλον ſibi opponantur. Concedamus tamen Scaccho, ἐπίσημον ſignatam ſive impreſſa imagine conſpi-

cuam rem denotare, quum ita vulgo ea vox intelligatur; quo ſenſu in Pollucis Onomaſt. lib. III. cap. 10. poſt κόψαι νόμισμα, ἐνσημήνασθαι, τυπῶσαι, ἐντυπῶσαι, ἐντυπώσασθαι, ſcriptum eſt τὸ δὲ τοιοῦτον ἀργύριον, ἐπίσημον ἐλέγετο· ὡς τὸ ἐναντίον ἄσημον, quæ verba, in vulgatis editionibus non expreſſa, ſed è M. S. Codice reſtituta, nobiſcum communicavit Vir Eruditiſſimus & amicus meus ſingularis, cujus induſtriæ Pollux vitam & animam debet, J. H. Lederlinus. Quo modo & Scholiaſtes Euripidis, ἐπίσημον ἀργύριον τὸ κεχαραγμένον, καὶ ἄσημον τὸ μὴ κεχαραγμένον. Sit itaque ἀργύριον ἐπίσημον *argentum ſignatum*. At quis demonſtrabit per ἀργύριον numiſmata, & non vaſa argentea, quæ memorat Joſephus, intelligi debere. Certe Pollux ibidem: Τὸ δὲ ἀργύριον καλεῖται χρήματα καὶ νομίσματα, ὥσπερ καὶ τὸ χρυσίον. Et quis non videt Joſephum ſcribere, argentum illud in caſtris Amalecitarum inventum eſſe,

eſſe, nequaquam, illud ab Iſraelitis ſignatum aut apud eos in uſu fuiſſe? Qua porro auctoritate ea narrat Joſephus, quæ in Sacro Codice Exod. 17. ubi hæc hiſtoria tradita eſt, non leguntur, & quæ tam longo ſæculorum intervallo ante ejus tempora contigerant? Qui libri hiſtorici ab illa ultima antiquitate tunc ſupererant? Si è traditione πατροπαραδότῳ hæc habuit, potuiſſet ejus fidem adſtruxiſſe ut nos traheret in aſſenſum. Pergit Eruditiſſimus Scacchus, ſcribens *memorari Gen. 23. & alibi Siclos argenti expreſſo illorum numero, quod negat de rudis argenti fruſtulis, nullo ſigno publico cuſis poſſe intelligi, cum vox iſta Siclus, quæ libram notat, determinatum argenti pondus ſignificare debeat, at argenti rudia fruſtula determinatum illius metalli pondus non exprimunt.* Sed ego rationem non video ob quam vox *Siclus* de pecunia ſignata debeat intelligi. Fit mentio aliquot Siclo-

rum: Fateor. Sed quid inde colligitur? Ergo Sicli fuerunt fruſtula metalli certo pondere nota & definita. Recte. Erat enim Siclus, pondus 20 Gerarum (nec enim jam tangimus litem Philologicam de diſtinctione Sicli ſacri & profani.) Argenti rudia fruſtula, dicet, non exprimunt determinatum metalli pondus. Quidni? Cum unum quodque fruſtulum fuerit 20 gerarum. Qui de pondere dubitabat, id ponderabat, unde in Sacro Codice fere ubique in emtione-venditione mentio ponderationis. Quod noſtram ſententiam mirum in modum firmat. Si enim moneta fuit ſignata, cur ubique legimus eam fuiſſe appenſam? Dices, hodieque apud nos, pecuniam, licet, ſignatam appendi ſolere. Fateor. Id autem nec ſemper fit, nec cum exigua quantitas pecuniæ ſolvenda eſt, cum panis, cum alia, exigui pretii emuntur. Ita vero apud veteres Hebræos fieri conſueviſſe docemur in Sacris paginis.

nis. In eo fallitur Vir doctus quod credat per Siclum nos pondus aliquod incertum generatim intelligere, quum ipſe Deus Sicli pondus ad 20 *geras* retulerit. Quæ pondera certe tunc temporis apud Iſraelitas notiſſima fuerunt. Quod ait Siclum *libram* notare, hoc nec a Sacro nec a profano Scriptore, quod ſciam, unquam fuit affirmatum. Contrarium docere poteſt unicus textus *Ezech.* 45. 12. qui maximam conſtituit differentiam inter Siclum & libram. Scacchus ubique *Siclum* ait haberi ab adverſariis ſuis pro *libra.* Sed fallitur. Siclus dicitur eſſe *pondus* (non libra & *pondo*, quæ toto cœlo diverſa ſunt) idque certum, 20 gerarum. Unde robore deſtituuntur illa quæ urget, ex Gen. 24. ubi *armillæ Rebeccæ* dicuntur *æquaſſe pondus (Siclorum) decem.* Hic ſenſus eſſe non poteſt, ait, de pondere. Quidni? quia, pergit, inſolens in armillis fuiſſet pondus decem librarum.

Concedimus Scaccho tantum pondus armillarum inſolens fore. Sed quis per Siclos decem intelligi debere decem libras affirmavit unquam? Nullus? quod ſciam. Aliud libra, aliud Siclus eſt. *Siclus* ſignificat vi etymologiæ, *pondus* a שקל ponderavit, ſed nomen illud, quod notatione ſua ſignificare poterat quodlibet pondus, ita uſurpatum & intellectum fuit ab Hebræis, ut tantum pondus aliquod determinatum E. G. 20. gerarum, ſignificaret, uti λεπτὸν, quod ex etymologia ſua certum nummum non deſignat, uſu tamen illi deſignando aptatum eſt, ut, nummus, στατὴρ, ἀργύριον, &c. Citat porro Scacchus interpretem Latinum qui hæc verba textus Hebraici כסף עבר לסחר, *argenti tranſeuntis ad mercimonium*, tranſtulit, *probatæ monetæ publicæ.* Ex quibus, inquit manifeſte ſignatæ monetæ uſum ſacer textus demonſtrat. Fateor me in ea non eſſe ſententia, quam Rev. Scac-

Scacchus prodit cap. 26. lib. III. hujus Operis, Hebraica Biblia vulgati interpretis auctoritate eſſe corrigenda, adeoque, cum in textu Hebræo nummorum ſignatorum mentio non fiat, poſſemus hac ſola reſponſione objecta diluere. Sed fingamus recte legi, *probatæ monetæ publicæ*, num hoc de ſola pecunia ſignata intelligi debet? Ego quidem aliter exiſtimo. Monetæ nomen æque convenit nummis rudibus ac ſignatis. Dicta enim a monendo eſt, quod ſpectatores ſuos de pretio ſuo moneat: an id pondere & figura non perinde ac imagine fieri poteſt? Denique textus quoſdam è Sacro Codice profert, *in quibus* (ait) *Siclus non poteſt ſignificare libram, ut quum* I *Reg.* 10. *Salomon ſexcentos auri Siclos dediſſe legitur, ut inde ſcutum unum conficeretur. Nec enim credibile eſt ſcutum unum* 600 *auri libras mole ſua æquaſſe.* Sed nec id nos affirmamus, Siclum idem eſſe

eſſe cum libra, adeoque hæc nos non tangunt, nec ullam rationem videmus quæ nos moveat, ut ab opinione noſtra recederemus. Vale Vir amiciſſime, & me, quod facis, ama. Trajecti ad Rhenum. Idibus Decembribus CIƆIƆCCI.

ADDENDUM.

Pag. 24. ante illa verba, *In Sicilia quoque Parutae*, hanc periodum colloca. Inſpice etiam Bernardum Aldrete in Libro Hiſpanico, cui titulus, *Varias Antiguedades de Eſpana*, *Africa y otras provincias*, qui pag. 178 nummos plures exhibet characteribus Punicis conſpicuos, in quibus litera illa, crucis imaginem referens, aliquoties cernitur.

ADRIANI RELANDI DISSERTATIO ALTERA

De Inſcriptione Nummorum quorundam SAMARITANORUM.

Argumentum.

Calix apertus in Nummis male pro urna mannæ habitus. Quam figuram urna mannæ habuerit. Fuit στάμνος *Hebr. 9. 4.* στάμνος *idem eſt quod* ἀμφιφορεὺς, *ſive amphora. Tale vas anſatum in Nummo noſtro quarto oſtenſum. De uſu amphorarum apud veteres varia.* צנצנת *quid? Amphora ob aures duas* ὄνος, *dicta.* Aſellus *quid? Conjectura de occaſione calumniæ, Judæos aſinum penetrali ſacraſſe. Amphora Mannæ num in Templo ſecundo fuerit, & quare Nummis inſcripta.*

Non diſplicuiſſe Tibi, Vir Amiciſſime, quæ de Inſcriptione Nummorum quorundam Samaritanorum ante biennium literis ad Te

datis diſſerui, eſt quod mihi ſummo opere gratuler. Verſabatur eo tempore mea qualiſcunque induſtria in ſcrutinio literarum, quas Nummi præferebant, & labor meus præcipue poſitus erat in indaganda characterum ratione, & inſcriptionis argumento. De vaſe autem iſto, quod impreſſum cernitur Nummo in ſerie ante à nobis exhibita quarto, negligentius quam par erat me diſſeruiſſe equidem non eo inficias. Poſtulabat re vera vas adeo eleganti forma conſpicuum diſquiſitionem ſingularem, & quidem eo magis quod nunquam ab ullo Nummum veterum Hebræorum exhibitum ſciam, qui illud præferret. Verum, ſive occupationes meæ in cauſa fuerint, ſive mens nimis intenta literis minorem curam imaginum habuerit, ſive neſcio quo fato huc uſque differri debuerit mea in hanc rem inquiſitio ut plenior & conſummatior Tibi traderetur; certe damnum quod negligentia no-

noſtra commiſſum eſt, animus eſt his literis quodammodo reſarcire. Ut ergo ſine multa verborum ambage mentem meam prodam, exiſtimo hanc eſſe imaginem amphoræ illius, (vulgo urnam dicunt) quam Manna repletam Deus Sanctiſſimo loco Tabernaculi ſui & dein Templi Hieroſolymitani inferri juſſerat, ut ad perpetuam memoriam populi Iſraelitici, hoc cibo paſti per complures annos in deſertis locis, illic conſervaretur. Quod mandatum Divinum ſcripto tradidit Moſes *Exod.* XVI. 32. Ipſa formæ elegantia vas eſſe arguit ad ornatum compoſitum, & dignum quod inter alia Sacrarii illius ſive intimi penetralis Divini ornamenta, quæ ſumma arte & induſtria erant fabrefacta, locum haberet. Quod deſuper tectum ſit operimento, aliquid eo contineri indicare videtur quod pretioſum ſit κειμήλιον. Plurimi quidem Viri Eruditi urnam Mannæ deſuper apertam

 fuiſ-

fuiſſe contendunt, ea ratione inducti, quod ita depingatur juxta illorum opinionem in Nummis quibusdam, inter quos & Villalpandinus eſt, cujus figuram ad N. 5. *tab.* 1. exhibuimus. At illum calicem non eſſe urnam Mannæ multa evincunt. Primo enim in illo vaſe nihil contineri, aut certe non ultra dimidiam partem id plenum eſſe, ipſa docet Nummi inſpectio. Nam in ipſius vaſis concavitatem ad medium fere oculi noſtri pertingunt. Quod ſi urnam Mannæ hac figura exprimere voluiſſent, aliquam Mannæ portionem oculis conſpiciendam dediſſent, & eo quidem facilius, quum vas apertum ſit. Deinde quis non potius calicem eſſe & poculum, quam urnam judicabit? Hæccine figura urnæ eſt? At aptiſſima eſt imago calicis & poculi. Quod Symbolum quam conveniat Inſcriptioni, literæ noſtræ priores, ut puto, docuerunt. Denique quid ſimplicius, quid rationi

tioni & mandato Divino convenientius credi poteſt, quam urnam Mannæ ſuperne tectam fuiſſe; ne vel ab ingreſſo Sanctiſſimum locum Pontifice Maximo, vel fabris in eum demiſſis (ut Judæi tradunt) ſi pars quædam hujus conclavis eorum operam poſtularet, vel ab ipſo aëre Atmoſphærico per tot ſæcula ei incumbente, aliquid materiæ heterogeneæ admiſceretur. Suadere hoc etiam videtur nomen ϛαμνȣ̃, quo hoc vas appellatur ab Auctore Epiſtolæ ad Hebræos, Græcos Interpretes ſecuto. *cap.* IX. 4. Quid autem ϛάμνος; Pollux *Onomaſtici l.* VII. *c.* I. ϛαμνία & ϛάμνȣς inter vaſa vinaria numerat: unde & phraſis ſcriptorum mediæ Comœdiæ ei laudata καταϛαμνίζειν τὸν οἶνον, id eſt, *vinum in* Stamnos *diffundere*, ſive κατερᾶν, ut ibidem ea vox explicatur. Eſtne credibile illa vaſa aperta fuiſſe, quum vino repleta erant, uti hoc vas Manna? Ita & Scholiaſtes ille Eruditiſſimus *Ari-*

ſtophanis in Βατραχ. *Act.* 1. *ſc.* 1. ad verſum:

Ὅτ' ἐγὼ μὲν ὢν Διόνυσος υἱὸς Σταμνίου.

Quod ego quidem, qui Bacchus ſum filius Stamnii.

Explicaturus quomodo Bacchus filius Stamnii dicatur, ὁ οἶνος, ſcribit, ἐν Σταμνίῳ βάλλεται· ὁ δὲ Διόνυσος εἰς τὸν οἶνον ἀλληγορεῖται. Σταμνία δὲ καὶ Στάμνους τοὺς ἀμφορεῖς τοῦ οἴνου φασίν. *Vinum in Stamnio fertur: Bacchus autem allegorice vinum ſignificat. Stamnia vero & Stamnos appellant vini amphoras.* Eiſdem fere verbis utitur idem Scholiaſtes ad Λυσιστρ. *pag.* 848. *edit. Aurelian.* & Varinus Phavorinus in *Onomaſt.* στάμνους τοὺς ἀμφορεῖς τοῦ οἴνου φασὶν, id eſt, στάμνους *vini amphoras appellant*, & auctor Etymologici Magni vice verſa Ἀμφορεὺς τὸ ἑκατέρωθεν δίωτον σταμνίον. *Amphora eſt* σταμνίον *utrinque anſatum.* Eſt ergo idem στάμνος quod ἀμφορεὺς & amphora; quam ita deſcribit Iſidorus in *Origin.* c. 25. pag. 1233. *Amphora voca-*

vocata quod hinc & inde levetur. Hæc Græce à figura ſua dicitur: quod ejus anſæ geminatæ videantur aures imitari. Scilicet ἀμφορεὺς Græce dicitur quaſi ἀμφιφορεὺς, τὸ ἑκατέρωθεν δίωτον ςαμνίον, *vas ab utraque parte auriculas habens*, quibus portari poterat; uti ex Theocrito ſcribit auctor Etymologici Magni. Heſychius: Ἀμφιφορῆας, ἀγγεῖα τὰ ἑκατέρωθεν ὦτα ἔχοντα. *Amphoras, vaſa utrinque aurita.* Utitur Homerus, in cujus ſcriptis veteris illa ſermonis ſimplicitas & nativa puritas præ aliis elucet, ubique hac voce ἀμφιφορεὺς, pro qua alii ἀμφορεὺς per compendium dicere maluerunt. Ita *Iliad.* Ψ. legimus

Χρύσεος ἀμφιφορεὺς, τόν τοί πορε πότνια μήτηρ.

Aurea amphora quam tibi dedit veneranda mater.

Et operculo tectas fuiſſe amphoras, quod ad rem præſentem facit, luculentis verbis idem teſtatur, quum Telemachum ita introducit loquentem

tem ad Eurycleam *Odyſſ.* B.

Μαῖ' ἄγε δή μοι οἶνον ἐν ἀμφιφορεῦσιν ἄφυσσον

Nutrix age mihi vinum in amphoris hauri.

Et mox

Δώδεκα δ' ἔμπλησον, καὶ πώμασιν ἄρσον ἅπαντας

Duodecim vero (amphoras ſc.) imple & operculis adapta omnes.

Quis ergo calicem illum apertum, uti in Nummis cernitur ςάμνον vel ἀμφιφορέα (quod idem eſſe evicimus) dicere queat? At quum vas illud Mannæ ſervandæ deſtinatum à ſcriptore Sacro & antiquiſſimis Interpretibus Græcis ςάμνος appelletur, concludimus id longe diverſam ab hoc calice figuram habuiſſe. Quam ergo? dices. Tutiſſime videor reſponſurus, ſi figuram ςαμνȣ & *amphoræ* ei adſcripſero. Quare jam dudum eſt quod mihi perſuaſerim vas illud utrimque anſatum quod in Nummo noſtro quarto conſpicitur ipſum

ipſum illud vas exhibere, in quo Manna ſervabatur. Eſt enim ἀμφιφορεὺς, *vas duabus anſis inſtructum*, quibus commode portari poteſt, & deſuper operculo tectum. Unde nihil obſtare exiſtimo, quo minus urnam Mannæ hujus figuræ fuiſſe opinemur; & pro *urna*, quæ proprie receptaculum cinerum eſt, uti Iſidorus notat *l. c. amphoram Mannæ* dicamus. Cave exiſtimes minus commode amphoram Mannæ dici propterea, quod amphoræ vaſa vino recipiendo deſtinata fuerint non rebus aridis aut ſervandis cimeliis. Fateor ſæpiſſime huic uſui inſervire ſolitas, (unde propter vinoſitatem Xenagoras Rhodius ἀμφωρεὺς ſive *amphora* dictus eſt; & de Bonoſo Imperatore jocus natus, *amphoram pendere, non hominem*) verum & frumentum (quid autem erat Manna niſi frumentum ὀυρανοπετές;) & alia continuiſſe novi. Notare lubet in hanc rem verba Juliani quæ legun-

leguntur *l.* 206. *ff. de V. S. Vinaria vaſa proprie vaſa torcularia eſſe placet : dolia autem & ſerias tam diu in ea cauſa eſſe, quamdiu vinum haberent : cum ſine vino eſſe deſinerent in eo numero non eſſe, quoniam ad alium uſum transferri poſſent : velut ſi frumentum in his addatur. Eandem cauſam amphorarum eſſe, ut cum vinum habeant, tum in vaſis vinariis, cum inanes ſint, tum extra numerum vinariorum ſint, quia aliud in his addi poſſit.* Scilicet, ordinario quidem *vinum in amphoras hac mente diffunditur, ut in his ſit, donec uſus cauſa probetur* (ubi mallem *prometur*, uti conjecit Cujacius *obſerv. l.* 2. *c.* 36.) *& in dolia conjicitur ut ex his poſtea in amphoras diffundatur*, teſte Proculo *l.* 15. *ff. de trit. vin. v. ol. leg.* de qua diffuſione, an defuſione, vini ex doliis vel cupis in amphoras & cados videndi Cujacius *obſerv.* 2. 36. Turnebus *in Adv. l.* 1. *c.* 1. Salmaſius in

Exer-

Exercit. Plin. 332. E quibus liquido patet non vinum tantum ſed & res alias uti frumentum &c. amphoras recepiſſe. Martialis quoque Epigrammatum *lib.* XIII. *Ep.* 119. meminit aceti in amphoris transmiſſi:

Amphora Niliaci non ſit tibi vilis aceti.

Idem paulo ante Amphoram muriæ *Epigr.* 100. loquentem introduxerat. In Amphoris enim & Muriam & ſal fieri conſueviſſe Cato *de re ruſt.* c. 88. docet. Ex eodem & Plauti *Caſina Act.* I. ℣. 33. ut & agone amphorite (de quo vide Illuſtriſſ. Spanhem. Epiſt. I. ad Morell.) amphoram & aquæ recipiendæ deſtinatam fuiſſe apparet. Cato *de re ruſt.* c. 8. amphorarum quoque oleariarum meminit: & conſtat victores in Panathenæis amphoris æreis oleo repletis donatos. Quin & cineribus mortuorum recipiendis inſerviiſſe nonnunquam amphoras Homerus teſta-

teſtatur *Iliad.* Ψ. ubi Patroclus petit oſſa ſua ἐν χρυσέῳ ἀμφιφορεῖ recondi, quod vas poſtea φιάλην *phialam* appellat. Solebant & κειμήλια & pecuniæ aliquando in iis reponi, uti docet Cornelius Nepos narrans in *Hann. c.* 23. Hannibalem amphoras complures compleſſe plumbo, & ſummas operuiſſe auro & argento quas Gortyniis præſentibus depoſuit in Templo Dianæ, ſimulans ſe ſuas fortunas illorum fidei credere: ſtatuas autem æneas ſua pecunia compleſſe, eaſque in propatulo domi abjeciſſe. Quidni ergo & amphoram Mannæ recte dicere poſſimus? quod tamen non ita velim intelligi ac ſi hæc Mannæ amphora non habuiſſet elegantiorem figuram quam vulgares illæ vini amphoræ quibus utebantur veteres Græci & Romani. Probe enim notandum puto, duo genera amphorarum in uſu fuiſſe apud veteres, quarum illæ rudioris formæ hæ elegantioris fuerunt. Illæ conſer-
vando

vando per multos annos vino deſtinatæ erant, & in cellis repoſtæ, pice & gypſo oblitæ non egebant tali ornatu, & fictiles ut plurimum videntur fuiſſe. Unde ἀμφορεὺς plerumque per vas *fictile* ſive κεράμιον ſolet reddi. Ita Euſtathius ad Homeri Odyſſ. Σ. pag. 1445. Οἱ δὲ ἀμφιφορεῖς κεράμεοι ἦσαν ἀμφοτέρωθεν φερόμενοι, ὅ ἐστιν ἄμφωτοι, δίωτοι. *Amphoræ vero vaſa fictilia erant utrinque portatilia, id eſt duabus auribus inſtructa.* Suidas. Ἀμφιφορεῦσιν. Κεραμείοις ἀμφορεῦσιν. Heſychius. Ἀμφορεαφόρους, τοὺς μισθῷ τὰ κεράμια φέροντας. *Amphorarum latores, qui mercede conducti vaſa figulina ferunt.* Phavorinus. Ἀμφιφορεῖς Κεράμειοι ἦσαν ἀμφοτέρωθεν φερόμενοι. Ὅ ἐστιν ἄμφωτοι, δίωτοι. Παυσανίας δέ φησι τὸν Ἀμφιφορέα ὑπὸ Ἀθηναίων ἀμφορέα καλεῖσθαι. Καὶ Ἀμφιφορεὺς σορὸς, ὑδρία, κέραμος. *Amphoræ, vaſa erant fictilia, quæ ab utraque parte ferri poterant, id eſt utrinque aurita. Pauſanias vero ait pro* ἀμφιφορέα *Athenienſes pronunciare* ἀμφορέα.

φορέα. Αμφιφορεὺς *idem eſt quod* σορὸς; *id eſt urna vel arca, hydria & vas figulinum.* Idem. Αμφορέας, φόρȣς τȣ̀ς μισθίȣς (videtur legendum Αμφορεαφόρȣς, τȣ̀ς μισθίȣς. Confer modo laudata verba Heſychii) ἢ τȣ̀ς τὰ κεράμια φέροντας. In Gloſſis, quas citat Cl. du Freſne, Dominus du Cange in Gloſſar. Græc. pag. 64. legitur ἀμφορεαφόρȣς, τȣ̀ς μισθίȣς, τȣ̀ς τὰ καλάμια (puto legendum ex collatione præcedentium teſtimoniorum κεράμια) φέροντας. Auctor Etymologici, quod vulgo magnum dicitur. Αμφιφορεὺς, σορὸς ὑδρίας (lege ὑδρία) κέραμος ἀμφορεύς. De iſtis fictilibus & in cella deponi ſolitis loquitur Petronius *in Satyr. Statim allatæ ſunt amphoræ vitreæ diligenter gypſatæ, quarum in cervicibus pittacia erant affixa,* FALERNUM OPIMIANUM ANNORUM CENTUM. De quo Opimiano, id eſt, ſub Opimii Conſulatu A. V. c. 632. defuſo vino vide Plinium *Hiſt. l.* 14. *c.* 14. Vellejum Patercu-

terculum lib. II. hiſtor. qui ſuo tempore, id eſt, CLI annis poſt Opimii Conſulatum, id nullum fuiſſe ſcribit, & talium deliciarum amantiſſimum Martialem, qui ſæpe ejus meminit, (quamvis ſi Vellejo credamus, id non verum fuiſſe Opimianum, ſed de nomine illius vetuſti ita dictum credendum ſit, ſed Plinius lib. 14. c. 4. ſuo tempore, id eſt, ducentis fere poſt Opimii Conſulatum annis, ea vina adhuc duraſſe ſed in ſpeciem redacta mellis aſperi diſerte teſtatur) uti *Epigr. l.* XIII. *Ep.* 110.

Hæc Fundana tulit felix autumnus Opimi.

lib. X. *Ep.* 49.

Et nigro madeas Opimiano.

lib. III. Ep. 82. id *Opimianum nectar* appellat, *l.* III. *Ep.* 26. *Cæcuba Opimi*, & l. II. Ep. 40. *fuſca Falerna, quæ coxit annus Opimi*, quæque mera, id eſt, nulla aqua admixta bibi ſolebant in ſummo lu-

xu à Romanis. Aquam ideo tam vetuſto Falerno admiſceri indigniſſime tulit Martialis *lib.* 1. *Ep.* 18. exclamans

--- *ſcelus eſt jugulare Falernum.*

Eleganter vinum jugulari dicens, quum inficitur admixto inepto liquore, qui omnem ipſius vim & bonitatem perdat. Simili phraſi dixit Catullus *Epig.* 27.

At vos quo lubet hinc abite lymphæ
Vini pernicies. ---

Ita & Moſes in M. S. meo Chronico Samaritanico appellatur קאתל אלניל *Jugulator Nili*, quum ſc. ſanguine Nilum infecit, & aquas ejus in cruorem convertit. Nos certe immunes hujus cædis habere manus ea pocula teſtari poſſunt, quibus ſeriores nonnunquam horas in conſortiis Virorum Eruditorum domi tuæ diluimus. Sed ad amphoras eas redeamus, quas in cellis ſolere recondi vino conſervando monuimus. Has videtur etiam innue-

re

re Ariſtophanes in *Pluto Act*. 4. *ſc*. 1.

Οἱ δ' ἀμφορῆς οἴνου μέλανος ἀνθοσμίου.

Amphoræ vero vino nigro & fragranti

(plenæ ſunt ſc.) de amphoris in cella, ut videtur, divitis vinaria latentibus per multos annos intelligendus. Talis erat illa Martialis *lib*. VIII. *Ep*. 44.

Amphora centeno conſule facta minor.

Et lib. XI. Ep. 9.

Amphora ... nigri, ſed longe fracta, Falerni.

Talis etiam fuit illa Horatii amphora, quam teſtam appellat

O nata mecum Conſule Manlio
Seu tu querelas, ſive geris jocos
Seu rixam & inſanos amores
Seu facilem, pia teſta, ſomnum.

Ubi pro *geris* amicus quidam meus *genis*, id eſt, *generas*, ſubſtituebat. Solebant iis amphoris pittacia affigi cum titulo, qui vetuſta-

tem vini aut qualitatem indicaret, ut ex modo laudato Petronii loco evidenter patet, cui adde hunc Plauti *in Pœnulo Act. 4. ſc. 2.*

Ibi tu vides literatas fictiles epiſtolas
Pice ſignatas: nomina inſunt cubitum longis literis.

Erant illæ quoque ſeſſiles, vel quæ in acutum deſinebant, non ſeſſiles, de quibus Ariſtophanes intelligendus, qui, ut ſedilis vicem præſtare poſſit, fractam vult amphoram, pro ſede aſſignans ϛαμνȣ̃ κεφαλὴν καλεαγότος, *Amphoræ diffractæ ſummitatem* in Pluto Act. 2. ſc. 5. Quas diverſas amphorarum formas, olim ab Elegantiſſima Filia Tua Maria, quæ animi dotibus ſexum ſuum ſupergreditur, in uſum meum depictas, Tibi conſpiciendas exhibeo. De his amphoris dictum eſt vinum amphorarium, quod in Jure Juſtinianæo frequenter memoratur, & opponitur vino doliari. Verum altera amphorarum ſpe-



Maria de Wilde delin.



Maria de Wilde delin.



ſpecies elegantioris erat formæ, nec in cellis latebat, ſed conſpectui convivarum expoſita in delphicis & abacis collocari una cum phialis, ſcyphis, trullis, crateribus & aliis id genus poculis ſolebat ad ornatum, ut ex iis in craterem & minora pocula vinum effunderetur. Quibuſcum aut eadem vaſa vel certe non multum diverſa videntur fuiſſe οἰνηρύσεις ab Ariſtophane in Acharn. Oenophori, à Martiale l. vi. Ep. 89. Apulejo, Juvenale Sat. vi. & Perſio Sat. v. memorati. Tales fuiſſe credendum eſt amphoras illas æreas quæ in Panathenæis oleo repletæ victoribus dabantur, quas elegantis formæ fuiſſe multa docent Numiſmata Caracallæ, in quibus amphora inter duos urnas conſpicitur; & ipſa verba Pindari, qui eas ἄγγεα παμποίκιλα *vaſa multum variegata* appellat. Tales videntur fuiſſe illæ amphoræ quas ex Onyche fieri fecit P. Lentulus Spinther, teſte Cornelio Nepote,

quem citat Plinius *Hiſt. l.* 36. *c.* 7. Quis enim illas tenebris cellarum damnatas eſſe ſibi imaginari queat? Et cum harum amphorarum formis Amphoram Mannæ, vas ſimiliter ad ornatum compoſitum, convenire exiſtimaverim. Sacræ quidem literæ de figura hujus vaſis nil certi tradunt, niſi illa tibi certa eſſe videantur, quæ nos de figura ςαμνȣ & amphoræ in chartam conjecimus. Certe ex voce Hebraica צנצנת, qua illud vas *Exod.* 16. 33. appellatur, & quæ ex ἅπαξ λεγομένοις eſt, ne hilum quidem poteſt afferri aut ad confirmandam aut labefactandam noſtram ſententiam. R. Bechai hoc vocabulum à צונן *frigidum* derivat, putatque denotare vas quod frigefacit omnia quæ continet. En ipſa ejus verba כשהוא אומר צנצנת אינ׳ יודע ממה היתה אם של כסף אם של זהב או נחשת וברזל ועופרת ומעצמו אתה למד צנצנת דבר שהוא צונן ומצנן מה שבתוכו והוא משתמר בארץ שהוא חרש

בדאמר

כדאמר ונתתם בכלי חרש למען יעמדו ימים רבים וכן היין אינו משתמר אלא בכלי חרש. *Quum (Moſes) ait* Zinzenet, *ignoro ex qua materia conſtet an ex argento, auro, aere, ferro, vel plumbo. At ex ipſa voce diſci poteſt quid notet, rem frigidam & refrigerantem illud quod continet, ſcilicet teſtam, ſicuti dicitur (Jerem.* 32. 14.) & repones eas (literas) in vaſe teſtaceo, ut permanere poſſint in longum tempus. *Quare etiam vinum in vaſe teſtaceo ſolet aſſervari.* Huc facit acuta reſponſio R. Joſuæ Ben Chananiæ, cujus ingenium male habitabat (ut phraſin M. Lollii de Galba uſurpem) quem cum videret filia Cæſaris Trajani exclamaſſe fertur חכמה מפוארה בכלי מכוער. *O ſapientiam elegantem in vaſe ſordido!* At hic regeſſit היין אינו השתמר בכלי כסף וזהב רק בכלי חרס. *Vinum non ſolet ſervari in vaſe aureo vel argenteo, ſed tantum teſtaceo.* Verum licet non negemus id

moris apud antiquos fuiſſe; quod vinum in vaſis frigidis ſervarent, certe non erat neceſſarium Mannam vaſi frigido indere, ne mucorem pateretur, quum plane miraculoſa fuerit ejus cibi per tot ſæcula conſervatio, qui licet in frigidiſſimo vaſe reconditus corrumpi debuiſſet tot non dicam annorum, ſed ſæculorum intervallo. Nec videtur id voluiſſe præcipere Deus quod miram ejus potentiam in conſervatione prodigioſa illius cibi præſtandam poſſet imminuere & opinionem ingenerare rudi populo, quaſi Mannæ conſervatio per tot annos non miraculo Dei, ſed frigori vaſis, quod corruptionem arceret, eſſet tribuenda. Non putamus ergo Deum juſſiſſe ut in frigido magis quam alio quovis vaſe cibus ille cœleſtis reponeretur. Alii quidem eam vocem deſignare dicunt, *vas ventre lato, ore anguſto* & צנן *audacter* (uti Mercerus loquitur in addit. ad Theſaurum Santis Pagni-
ni)

ni) idem faciunt cum שנן. Verum, ſi quid ego judico; miſſis Judæorum ſuper hoc vocabulo conjecturis, צנצנת ab inuſitato apud Hebræos, ſed frequentis uſus apud Arabes צון ſive צאן *recondidit*, *ſervavit*, ducendum eſt. Inde enim geminata prima & tertia litera radicali (quod in verbis quieſcentibus media vav frequens eſſe docent Grammaticorum filii) vox צנצנת naſci potuit, atque ita notabit *reconditorium*, *vas in quo aliquid aſſervatur*. Omnium ergo tutiſſime illud Hieronymus per *vas* tranſtulit. Chaldæus Interpres habet צלוחית, quod inter alia & *amphoram* ſignificat, uti in loco illo Talmudico, quem R. Nathan in Lexico *Aruch* & ex eo Cl. Buxtorfius in Lexico Talmudico producunt, qui extat in fine Codicis *Avoda Zara*. Verum aliquando צלוחית *de amphora* nequit intelligi. In Miſna enim *Schabbat cap.* 6. prohibetur mulier exire ornato בכוליאר בכובלת

או בצלוחית של פלייטון *collari* (liceat enim mihi hanc vocem ita transferre; inde enim detortum puto τὸ כוליאר, licet aliquo modo diſſentiant Judæorum interpretes ſcribentes eſſe ornamentum quo mulieres caput cingunt inſtar annuli) *globulo odorifero* vel צלוחית *vaſculo foliati* (ſpecies unguenti eſt, quod Græci ipſi hac Latina voce Φυλίατον ſemper nominant, de quo vide Galenum θεραπευτ. & περὶ συνθ. φαρμ. l. 11.) In eo loco pro amphora nequit accipi vocabulum צלוחית, quum tam magna illa vaſa odorifera mulierum eſſe non ſoleant. Alia loca ex Targum, in quibus צלוחית pro Hebræo שלחית, הצלחת & צפחת adhibetur, adduxit in Lexico ſuo Eruditiſſimus Buxtorfius, quæ ibi videri queunt. Judæus Interpres recentior Aben Ezra ad vocem *Zinzenet* hæc pauca notat כלי חרס או נחשת ואין למלה הזאת חבר. *Vas teſtaceum vel æreum: nec eſt huic vox ſocia:* id eſt, non niſi hoc loco

loco in ſacro Codice legitur. Quod & Maſorethæ inſcripta margini litera ל cum puncto ſuperne, id eſt ל״ת *non eſt* vel *non extat amplius*, annotarunt. Raſchi, Interpretem Chaldæum ſecutus, *Zinzenet* per צלוחית explicat, addens של חרס, *teſtaceum* fuiſſe. Quod unde illi hauſerint, incertum eſt; quod autem in eo decepti fuerint, certiſſimum: quoniam Auctor θεόπνευςΘ· Epiſtolæ ad Hebræos id vas aureum fuiſſe tradit, facile convincendus à Judæis, ſiquidem ea ætate inter eos & hæc de amphora Mannæ teſtacea viguiſſet, & quidem certa ratione ſubnixa, opinio. Abarbanel vitream eam fuiſſe opinatur, quod & Arabs in Polyglottis Anglicanis ſenſiſſe videtur, qui illam ברני״ת appellat, at ſola divini ſcriptoris auctoritate cum ſequacibus ſuis refutandi; licet & alia addi poſſint ad vitreum hoc vas diffringendum, quibus ego hodie Te non morabor. Sed quum Judæi ipſi

ipſi adeo inter ſe in hoc argumento ſint diſcordes, quis uni præ altero fidem adhibeat, niſi vel rationibus vel auctoritate ſua dicta fulciat? quod cum à nemine præſtitum ſciam, miſſos illos facimus, & Scriptori Sacro, ut par eſt, aſſenſum dantes, Amphoram Mannæ ϛάμνον fuiſſe χρυσῆ affirmamus, nec videmus ullam rationem contra ſtare, quo minus ſuſpicari liceat imaginem illam, quam Nummus noſter quartus exhibet, ipſam Mannæ amphoram exhibere. Id autem non ſine optima ratione factum fuiſſe ab Hebræis videtur, qui, cum aliæ gentes Deos, aut Genios ſuarum urbium tutelares, vel ſacra quædam vaſa Nummis ſuis imprimerent, (quod vel ex Nummis tuis doceri potes) hoc voluerunt extare in ſuis Numiſmatibus omnipotentiæ Divinæ & curæ, quam pro iis provida Nummis ſapientia geſſerat, adeo manifeſtum indicium. Nec minimum hoc erat gloriæ argumentum,

tum, ſe illum Deum colere, qui majoribus ſuis, omni alimento deſtitutis, cœlitus cibum demittere dignatus eſſet & per quadraginta annorum errorem in deſerto paviſſet eos ac ſua quaſi manu refeciſſet. Sed ad alia me trahit conjectura quædam, in quam his diebus incidi, quæque ex hujus amphoræ contemplatione nata eſt. Eam ut Tibi diſtinctius prodam, ad geminas illas *auriculas*, anſas dico, quas amphoræ adſcripſit Iſidorus l. c. Cato *de re ruſt.* c. 113. & alii, cogitationes reducendæ ſunt. Deprehendo ſimiliter Græcos loqui, qui modo λαβὰς modo ὦτα eas anſas appellant, quod & nos imitamur vocem *ooren* eodem modo adhibentes, ut & Perſæ vocem קוֹשה Arabes משמע Hebræi און Galli vocem *Oreille*. Ita apud Homerum τρίποδ' ὠτώεντα *Iliad.* Ψ. & οὔατα poculis adſcripta leges *Iliad.* Λ. &c. Atque ita vaſa illa, quæ unum manubrium

nubrium haberent, μονῶτα dicebant, qua forma plerumque *obbæ* vel *obuæ*, *vaſa illa quibus mortuis libabatur* ἄμβικες ἐν οἷς τοῖς νεκροῖς σπένδουσιν, ut habent gloſſæ veteres, Inſcriptionibus ſepulcralibus junctæ, in antiquis marmoribus conſpiciuntur. Quæ duas anſas vel aures haberent appellabant Αμφώτους, & ἀμφῶας, id eſt, *utrinque aurita.* Ita Homerus *Odyſſ.* χ. Pollux *Onom. l.* VI. 18. Phavorinus Αμφῶες καὶ ἀμφώτιδες, καὶ ἀμφωτίδων τῶν δύο ὦτα ἐχουσων. Auctor Etymologici magni. Αμφῶες τὸ δύο ὦτα ἔχον. Aliquando & Διώτας dicebant. Hæc vox apud Horatium eo ſenſu legitur *Carm.* l. I. d. IX. quod ad *Taliarchum, puerum ſpecioſum* (ita habet Inſcriptio in Codice M. S. quo uſus ſum) conſcripſit

--- atque benignius
Deprome quadrimum Sabina,
O Taliarche, merum, diota.

Ubi per *diotam* amphora duas anſis inſtructa innuitur. An in harum ampho-

phorarum ſerie collocari debeat

Αμφίθετος Φιάλη τὴν Νέϛορι δῶκεν Αχιλλεύς.

Phiala ἀμφίθετος, quam Neſtori dedit Achilles,

Uti Homerus canit *Iliad.* ψ. non adeo certum eſt, quamvis eo nos ducat Athenæus *lib.* XI. Δειπνοσ. *cap.* 18. conjiciens Χαλκέον τι καὶ ἐκπέταλον λεβητῶδες, δύο ὦτα ἔχον ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν, *vas quoddam æreum & latum, lebetis ſpeciem præferens* eo annui, *quod duas aures habeat* : ubi plura ad hanc rem facientia invenies, ut & in Illuſtr. Salmaſii *Exercitat. Plin. pag.* 897. Nec majora tantum vaſa, quibus vinum portabatur, inſata erant ſed & minora, uti Homerus *Iliad.* Λ. docet, & *loco c.* Athenæus, quibus adde Paridem Ovidianum in *Epiſt. ad Helenam* ſcribentem,

Dum ſtupeo viſis (nam pocula forte tenebam)
Tortilis è digitis excidit anſa meis.

Quare

Quare non mirum Ariſtophanem, feſtiviſſimum Comicum, vas tale utrinque auritum ὄνον ſive *aſinum* appellaſſe: quam appellationem cum vocibus διώτα & ἀμφῶες eruditiſſime contulit Vir noſtro præconio major Q. Septimius Florens Chriſtianus in doctiſſimis ſuis Notis ad *Veſpas Ariſtophanis pag.* 474. Scholiaſtes quidem Ariſtophanis *l. c.* & Phavorinus ὄνον ſcribunt eſſe εἶδος ἀγγείου. Ἴσως δὲ διὰ τὸ διάπλασμα ἔχειν ὄνου μορφήν. *Speciem vaſis. Forte quia figura ſua aſinum refert.* At non videtur neceſſe convenientiam hujus vaſis in alia re præter aures duas collocare, ut hinc occaſionem arripuere potuerit ingenioſiſſimus Poëta id ὄνον appellandi: quemadmodum ob ſimiles anſas vel alas duas mihi vas quoddam *Aquila* dictum videtur, cujus meminit Plautus in *Perſa Act.* 5. *ſc.* 1.

Statuite hic lectulos, ponite hic quæ
aſſolent. Hic ſtatui volo primum
Aqui-

Aquilam mihi: unde ego omnes hilaros, lubentes lætificantes faciam ut ſiant.

Quod enim Cl. Lipſius per aquilam, aquam calidam & frigidam in initio prandii poni ſolitam, intelligit, ut verum fatear, minus placet. Memorari & hoc ſenſu ὄνους γέμοντας οἴνου *aſinos vino plenos* apud Athenæum *lib.* IV. nec de animali illud accipiendum eſſe (quod ſatis vidit Vir Magnus, Iſaacus Caſaubonus, in ſuis ad hunc ſcriptorem animadverſionibus *lib.* 4. *c.* 23. quum γέμειν de onere interno, uti de navibus onuſtis dici ſoleat, non de illo quod jumentis imponitur) ſed vaſe, docuit ὁ πάνυ Salmaſius in *Not. ad Tertullian. de pallio pag.* 409. Quid enim affinius phraſi Ariſtophanis ὄνος οἴνου μεστὸς, *aſinus vino plenus?* qui ibidem ex Petronio id vas *aſellum* Romanis dictum obſervat. Locus hic eſt: *Ceterum in promulſidari aſellus erat Corinthius cum biſaccio poſi-*

poſitus, qui habebat olivas in altera parte albas in altera nigras. (innuere videtur hoc vas in duas cavitates fuiſſe diviſum) *Tegebant aſellum duæ lances* (patinæ pandæ ſc. in quibus nonnunquam cibi ſolebant apponi, aut res ſacræ ad altaria Deorum deferri: Vide Apulejum & Virgil. 2. *Georg.* & plura in Marci Tatii Alpini Epiſtola ad W. Hungerum data *de furto per lancem & licium concepto pag.* 6. *&* 7.) *in quarum marginibus nomen Trimalcionis inſcriptum erat, & argenti pondus.* Vides itaque vaſa utrinque aurita non ineleganter ὄνυς & aſellos appellari. Talia autem erant *amphoræ* uti vidimus. Quare non aliam ob cauſam Silenum Bacchi famulum *aſello* vehi tradidiſſe videtur antiquitas, quam quod vinum è doliis in amphoras, ſive aurita talia vaſa diffundi ſoleret & in amphoris veheretur. Amphoræ enim inſerviunt doliis vinariis, ut ab iis vinum reci-

piant,

piant, quemadmodum Silenus Bacchi comes & ſervus ſingitur. Diſerte Naſo *Metam.* IV. I.

--- ſenex ferula titubantes ebrius artus
Suſtinet & pando non fortiter hæret aſello.

Quod enim ob tarditatem aſino vectum voluerit antiquitas, minus probo: quidni ergo teſtudini ipſum impoſuiſſet? & vinum tardos homines non facit ſed agiles & caloribus aptos. Nec aliunde, (ut & hoc addam) Græcum κάνθαρος (vas Baccho ſacrum uti Scyphus erat Herculi) unde Latinum *cantharus* & forte noſtrum *kan* eſt, videtur ita dictum quam à κάνθων *aſino*, ob eandem cauſam, aures ſc. ſive anſas, quibus canthari erant inſtructi. Qui cantharos auritos fuiſſe, id eſt, anſatos negat, Virgilio contradicat oportet, canenti in *Sileno*.

Et gravis attrita pendebat cantharus anſa.

Nulla mihi veroſimilior videtur Etymologia; in qua me firmant Grammatici quidam, ſcribentes κάνθαρον, ea notione qua *ſcarabæum* ſignificat à κάνθων *aſino* derivari, quod id animal ex aſini ſtercore naſcatur. Atqui, ſi ea notione κάνθαρος à κάνθων derivari poſſit, quidni & hac qua vas potorium ſignificat? Ita & קנתא *anſam* קנתל *aſinum* ſignificant Rabbinis, voces admodum, ut vides, affines, & ipſa vox *anſa* ab און *auris* per metatheſin literæ N deducta eſt: niſi quis malit eam ab ὄνος deducere. Eadem ergo ratio erit, ob quam & ὄνος, & aſellus, & κάνθαρος vaſcula quædam dicta ſunt, ob aures ſc. ſive anſas eminentiores, quibus cum *aſinini* capitis forma quodammodo conveniebant. Vides Vir Amiciſſime, me ſponte eo delabi, ut & hanc *amphoram Mannæ* ob inſignes aures duas eodem modo per luſum & contemptum ὄνον ſive *aſinum* dici potuiſſe mihi perſuadeam. Et parum abeſt,

eſt, quin hinc natam eſſe turpem illam Græcorum & Romanorum calumniam ſuſpicer, dicentium Judæos *aſinum* vel *aſini caput*, *aureum* (mendacia enim ſibi non conſtant) in ſanctiſſimo Templi loco ſacraſſe, quo duce famem depulerant in deſertis locis. Scilicet hic ille ὄνος, hic aſinus eſt, Mannam continens, qua non ſitim ſed famem in deſerto depulerant. Hunc ſacrarunt penetrali, hunc ex auro confectum, uti docuimus, in adyto intimo Templi depoſuerunt. Et quid erat in ſacratiſſimo illo loco, quem ἅγια ἁγίων dicimus, quod ulla cum veri ſpecie *aſinus* dici poteret, quid precor, niſi vas hoc, *amphora* hæc *aurita*, * quam contemptim Gentes, quibus Judæi luſus & riſus erant; ὄνον ſive *aſinum* dixerunt. Quod cum alii de *aſino* animali intelligerent, hinc natam

* *Non in Nummo tantum noſtro quarto hanc amphoram auritam videbis, Lector, ſed in Nummo Ottiano tertio, qui idem vas videtur referre.*

tam eſſe fabulam conjicio. Ad hujus conjecturæ meæ probabilitatem non parum facit, quod aſinum *penetrali ſacraſſe* dicantur Judæi. Quod nulla prorſus veri ſpecie dici poteſt, ſi ad aliorum Virorum Eruditorum de origine hujus calumniæ ſententias attendamus. Si enim aſinum colere propterea dici potuerint, quod Moſes, qui aliquando uxorem ſuam & filios aſino impoſuit *Exod.* 4. 20. in magno pretio haberent, non tamen inde ſuſpicio Gentibus eſſe potuit, aſini imaginem in Sanctiſſimo Templi loco eſſe collocatam. Græci interpretes, qui in Ptolomæi gratiam Pentateuchum tranſtuliſſe dicuntur, pro *aſino* hic ſcripſerunt, נשאי אדם *animal quod hominem vehit* uti ſcribunt Talmudiſtæ in c. 1. *Maſſechet Sopherim* c. 1. *Halaca* 8. quod aſinos odio proſequerentur Ægyptii, ut Ælianus tradit l. 10. *de anim. cap.* 28. & *Plutarchus de Iſid. & Oſir. pag.* 362. & Typhonem aſino vectum

ctum illi dicerent *ib. p.* 363. Si autem aſini cultus iis objectus eſt, ob eam rationem, quod aſinos nunquam ſacrificarent Judæi, uti nec porcos, quos & ipſos non ſecus ac aſinos ab iis adorari creditum fuit, teſte Poëtæ dicto

Judæus licet & porcinum numen adoret
Et cilli ſummas advocet auriculas;

Nec inde colligi potuit ulla cum veri ſpecie in intimo Templi adyto aſinum, ſive aſini caput aureum (nam utrumque ſcribunt) fuiſſe adoratum, & illo duce ſitim in deſerto patres eorum depuliſſe. Quarum omnium rerum umbram aliquam & occaſionem in noſtra conjectura deprehendimus. Si vero inde nata eſt fabula, ut Cl. Bochartus in Eximio & æternum victuro opere, dum aliquis bonis artibus honos erit, *Hierozoicon* dico *lib.* II. *c.* 18. ingenioſiſſime opinatur, quod

פי יהוה ΠΙ ΙΑΩ, *os Dei* frequenter ſacro Codice memoretur, & ΠΙΕΩ Coptice *aſinum* notet, unde unum pro altero ſumſerunt Gentiles: nec illud tamen videtur ſatis convenire aut cum re ipſa aut veterum teſtimoniis. Nec enim *os Dei* magis adoraſſe dici queunt, quam ejus *manum*, *oculos*, &c. quæ totidem virtutum divinarum ſymbola ſunt. Et licet ea phraſis in Sacro Codice inveniatur, non minus frequenter aliæ occurrunt; nec videntur ex lectione Sacri Codicis id edocti Judæi, qui ibi plane contrarium, quam quod Judæis objiciebant, inveniſſent. Adde quod Ægyptiaca hæc interpretatio (ſi vel maxime concedam, quod tamen non eſt indubium, hodiernam linguam Copticam cum veteri Ægyptiaca eandem eſſe) minus commode ſacris Hebræorum ingeratur, nec appareat Ægyptios primos hujus calumniæ architectos fuiſſe. Si enim Apion, Ægyptius,
hujus

hujus fabulæ auctor fuit, cur non explicuit? cur non dixit, illud quod vos ΠΙ ΙΑΩ, *os Dei* dicitis, revera ſignificat ΠΙΕΩ *aſinum?* Num credidit Codicem ſacrum Ægyptiace conſcriptum? Vel num ex ingenio ſuo primus ex convenientia ſoni hoc confinxit? Non videtur auſus fuiſſe in ſcripto tam erudito & ſerio proponere ludicrum iſtiuſmodi commentum, in cerebro ſuo natum & ſolummodo ex qualicunque ſoni ſimilitudine deductum, quod ipſe ſibi perſuadere non poterat verum eſſe, quum ineptiſſima opinio ſit, voces Hebræas id denotare, quod ſonant Ægyptiace. Et quomodo, niſi hæc opinio alios Gentiles ſuos pervaſiſſet, rem adeo abominandam Judæis exprobare ſine ullo teſte non erubuiſſet? Videtur ergo, cum Apion uti rem certam & notam, cultum aſini Judæis objiciat, Gentes, inter quas ſcribebat, ea opinione imbutæ. Unde Apion ipſe à temporibus Antio-

chi Epiphanis id pervulgatum fuiſſe ſcribit. Si ipſe id confinxiſſet, nonne aut à ſuis aut ab aliis rogari poterat, quo teſte, id affirmaret? Non ergo mihi primus fabulæ hujus architectus Apion habetur; ſed ita eum ſcripſiſſe ex fama publica & opinione Gentium exiſtimo. Si & aliorum ſuper hac re opiniones tibi perpendere placet, plures apud Cl. Morinum videbis in peculiari diſſertatione, quam de aſino à Judæis adorato edidit. Habes, Vir merito Tuo mihi honoratiſſime, quæ de hoc vaſe, quod pro amphora Mannæ habeo, his diebus meditatus ſum. Inutilis eſſet omnis hæc noſtra diſquiſitio de vera illius figura, ſiquidem, ut Pontificii quidam ſcribunt, Romæ, in Eccleſia quæ S. Salvatoris eſt, vera Mannæ amphora aſſervaretur. At, ut alia taceam, quum & Pariſiis & Burdegalæ ea populo ſoleat oſtendi, & pro vera ſupponi, ignoſcent mihi ſpe-

ſpero, Pontificii cordatiores, ſiquidem eas traditiones parum curem. Mirum profecto, illam amhoram adhuc ſupereſſe, quæ una cum aliis vaſis ſacris in excidio Templi Primi in Babyloniam fuit deportata, nec unquam illata iterum Templo Secundo. Hoc enim non ſiluiſſent Scriptores Sacri, qui cultrorum aliarumque rerum minoris pretii meminerunt (vide *Ezr.* 1. 7.) quas Cyrus Judæis reſtitui juſſerat; nec Judæi negarent, qui, buccinatores licet gloriæ Templi ſecundi, amphoram Mannæ tamen ſibi defuiſſe eo tempore ingenue fatentur, quorum in hanc rem teſtimonia quod ſatis per vulgata ſint, heic non adſcribo. Talmudici in *Gem. Maſſechet Horaiot c.* 1. non quidem ablata vaſa à Nebucadnezare fatentur, at abſcondita tamen eſſe, nec unquam poſtea viſa. De amphora Mannæ, hæc diſerta verba habent משנגנז ארון נגנז עמו צנצנת המן וצלוחית שלשמן המשחה.

Quum

Quum abſcondita eſt arca, ſimul cum ea abſcondita eſt amphora Mannæ, & lecythus olei unctionis. R. Nathan quoque in *Avoth cap.* 41. *fol.* 10. *col.* 10. inter דברים גנוזים *res abſconditas* recenſet ſpeciatim צנצנת המן *amphoram Mannæ.* Abarbanel in Comment. ad 1 *Reg.* 6. 19. poſtquam dixiſſet Salomonem animo divino prævidiſſe Templi ſui deſtructionem & in Solo adyti ſub arca ſpeluncam quandam fieri curaſſe, in qua tum arca tum aliæ res ſacræ poſſent abſcondi, ita pergit ויאשיהו גנז שמה הארון וצנצנת המן ומטה אהרן ושמן המשחה. *Joſias autem abſcondit ibi arcam & amphoram Mannæ, & virgam Aaronis & oleum unctionis.* Samaritani in ſuo Chronico M. S. quod poſſideo *cap.* 41. etiam vaſa ſacra Templi eſſe abſcondita, ſed in ſpelunca quadam montis Garizim, & quidem juſſu Dei & opera Pontificis Maximi, quem *Ozin* עזי appellant. Nec unquam

quam ea homini poſtmodum viſa eſſe tradunt. Ille Ozis vel Ozias, (quem Samaritani cum Joſia Rege videntur confudiſſe) Pont. Max. quintus fuit ab Aarone, & σύγχρονος Samſoni, uti Zacuthus ſcribit in *Juchaſin*. Meminit ejus Joſephus *l.* 5. *Antiquitat. c. ult.* & ni fallor, etiam *lib.* XVIII. *c.* 5. ubi apud Samaritanos exortus quidam impoſtor ad montem Garizim eos convenire juſſit καὶ ἴσχυρίζετο παραγινομένοις δείξειν τὰ ἱερὰ σκεύη τῇ δὲ κατορωρυγμένα, μωυσέως τῇ δε ἀυτῶν ποιησαμένȣ κατάθεσιν, *& ſe præſentibus oſtenſurum eſſe affirmabat vaſa ſacra ſub eo (monte Garizim) defoſſa, quæ Moſes ibi depoſuerat*. Ibi ego pro Moſe *Ozin* ſubſtituendum puto. Nam ex ipſo Chronico noſtro liquet Samaritanos non Moſi ſed Ozi id adſcribere. Et quomodo Moſes, qui, æque juxta Samaritanorum quam Judæorum mentem, Jordanem non tranſiit, ſub monte Garizim aliquid abſcondere pote-

poterat. Sed imperiti librarii pro nomine ignoto notius ſupponentes ex Ozi fecerunt Moſen. Hæc ἐν παρόδῳ. Ad amphoram noſtram revertamur, quam in Templo ſecundo non fuiſſe unanimi conſenſu Judæi teſtantur. Non eſt, quod mihi objicias, ex eo quod amphora Mannæ in Templo ſecundo non fuerit, non videri probabile Judæos Nummis ſuis imaginem vaſis impreſſiſſe, quo carerent, & cujus jactura ipſis non niſi doloris eſſe poterat argumentum. Utcunque enim verum ſit, hinc juſtum concipere debuiſſe dolorem Judæos, ille ipſe dolor officii ſui eos admonebat, ne Deum illum, cujus juſta ira tam potentes inimicos ipſis immiſerat & tam caro pignore eos privaverat, peccatis ſuis offenderent & graviores pœnas ſubirent læſæ Majeſtatis Divinæ. Nec juſtitiæ tantum, ſed & miſericordiæ Dei hoc egregium erat Symbolum, quod iis in mentem reducere poterat, quam tene-

tenero amore Deus complexus eſſet majores eorum, cibum ipſis cœlitus ſua quaſi manu largiendo, & ejuſdem illius Dei vires non eſſe diminutas, nec manum præciſam ita ut juvare ipſos & tueri non poſſet adverſus hoſtes quoſcunque. Simul etiam monebantur, cui Deo illam liberationem à Græcis, quam ſenſerant, acceptam ferre deberent, Deo ſcilicet Patrum ſuorum, qui Manna eos in deſerto paverat, & per quadraginta annos ipſis de cibo proſpexerat. Atque ita duas illas inſignes Dei Virtutes, Juſtitiam dico, malorum ultricem, & miſericordiam, bonorum remuneratricem, in quibus deprædicandis adeo multi ſunt Scriptores Sacri, uno quaſi intuitu clariſſime nobis ob oculos ponit hæc Mannæ amphora, elegantiſſimum utriuſque indicium. Sentio, Vir Eruditiſſime, me longius eſſe provectum quam putaram. Quamobrem, ne tua tempora publicis

blicis commodis deſtinata pluribus morer, deſino, & me amori Tuo commendo, quem omnibus officiis conabor demereri. Scribebam Trajecti ad Rhenum. v Id. Decembr. CIↃIↃCCIII.

JOH. BAPT. OTTII

Linguæ Sanctæ in Athenæo Tigurino Profeſſoris publici

EPISTOLA

De Numis quibuſdam

SAMARITANIS,

AD

Excellentiſſimum Virum

ADRIANUM RELANDUM,

CUM

Hujus Reſponſo.




N. I.
Idem Nummus ex conjecturis reſtitutus uti integer fuiſſe creditur.
N. 2.
Hic non depictus est quia cum Relandino N. 1. convenit
N. 3.
ex duobus Nummis
Anna
delineavit

Celeberrimo Viro

ADRIANO RELANDO

JO. BAPTISTA OTTIUS

SALUTEM!

IN conſpectum tuum veniſſe obſervationes, quas tumultuariè in ſchedulam conjeceram circa numos quoſdam, quos Samaritanos appellant, ex humaniſſimis literis Tuis perſpexi. De quo argumento quum à me certior fieri deſideres, ſalvò tuo aliorumque judicio, hæc accipe. Sexennium eſt & quod excedit, ex quo Nobiliſſimus *Fromont*, exul Gallus, ex huberrimo & rariſſimo Muſæo ſuo mecum communicavit binos æneos numos ex Samaritanis, alterum aliquatenus exeſum *Num.* 1. alterum non

minus læſum *Num.* 2. ad quos oppido acceſſerunt duo alii ejuſdem moduli, *Num.* 3. ac ſcire petenti, quæ figuræ, quæ literæ, quæ ſignificationes eſſent, id reſpondi quod brevi epitome huc apponam. Ante omnia autem veniam præfatus, ne videar contradicendi œſtro percitus ea ſcribere, quæ tunc in chartas conjiciebam, quum de iſto Tuo pererudito Scripto nihil adhuc ſcire poteram; in quo etiamſi aliam ſententiam tuear, fateor tamen, tantum me in eo perſpexiſſe ingenii acumen, tantam rei numiſmaticæ priſcæ cum obſervationibus tuis connexionem; ut niſi meum mihi, ut ſuum cuique, pulcrum eſt, manibus pedibusque in tuam irem ſententiam. Probe enim mihi conſtat plus laboris, otii, atque ingenii, fuiſſe opus, ad iſtud principium ex illis ruderibus formandum, quod Tu nobis non inconcinne propinas, quam poſtuletur ad nudam veritatem ex iis demon-

ſtran-

ſtrandam, quæ oculo & coram cernuntur. Atque ut de Samaritanis, poſt eruditiſſimorum virorum lucubrationes, meum ſtatim præjudicium deponam; Argentei, qui Siclorum nomine veniunt, dubiam hactenus apud me fidem invenerunt: ex decem enim vel duodecim, quos oculis manibusque tractavi, vix unus eſt, quem originalem, ut ajunt, indubiè agnoſcere poſſim. Si tamen ſint, diverſis temporibus cuſos arbitror, neque enim notam temporis additam habent, neque aliquid jubet illos in unum coarctare temporis articulum. Æneos, qui ſine omni dubio novas eruditorum lucubrationes deſiderant, atque ad hiſtoriam ſacram, & Hebræorum antiquitates plurimum lucis afferunt, neſcio quâ opinione (quam præjudicium appellavi) ductus, omnes credo ad annos Simeonis Pontificis & Ducis, referri oportere. Non tamen, niſi examinatis aliorum judiciis

 ad

ad iſtam ſententiam prolapſus ſum; facile melioribus autem præbiturus, cumprimis, ſi nobis in tabula aliqua ex diverſis Muſæis communicarentur exactæ & ſingulæ talium Numiſmatum icones. Audio permultos Pariſiis ſervari, plurimoſque in Italia, Romæ, Venetiiſque deliteſcere prorſuſque jacere: maximi enim quique illorum locorum antiquarii illis delectantur, quæ multum artificii & cœlaturæ oſtendunt; &, quod caput rei eſt, aut qui hæc habent non intelligunt, aut qui intelligunt, non habent. Diu me decepit & in ſuas quaſi partes traxit *Chriſtophorus Schraderus*, qui numum argenteum Ferdinandi Alberti, Ducis Brunſvicenſis & Luneburgenſis deſcripſit, quem eundem eſſe puto cum eo qui in Illuſtris Ludolphi Epiſtolis Samaritanis, in Hottingeri cippis ad pag. 145. & in ipſis Tuis Iconibus ultimus conſpicitur. Figuras quod attinet, (ita arbitrabar)

in

in *N.* 2. vas illud eſt ſeu urceus, in quo ſervabatur Manna, quod vaſculum in argenteis Siclis Samaritano charactere inſignitis videre eſt, quamvis in alio Siclorum genere, qui quadratum characterem habent incenſorium potius ſive thuribulum conſpiciatur; in iis enim aſcendens fumus probe conſpicitur. Vaſculum hoc in majori numiſmate *N.* 1. duplex apparet, ita ut punctula illa deciduam de cœlo mannam quaſi adumbrent. Conſiſtunt bina penes intermediam palmam Phœniciæ (ita Græci Canaanæam appellant) nomen dantem, quæ arbor Judææ ſymbolum, ubi ramus opobalſami Arabiæ, quod ex Veſpaſiani & Titi numis notius eſt, quam ut moneri debeat. Unde etiam ſeu veræ ſeu fabuloſæ avi, apud priſcos & Eccleſiaſticos & Profanos ſcriptores decantatæ Phœnici ſuum nomen, juxta illud Lactantii,

Cumque renaſcendi ſtudio loca ſancta reliquit,
Tunc petit hunc orbem, mors ubi regna tenet.
Dirigit in Syriam celeres longæva volatus,
Phœnicis nomen cui dedit ipſa vetus.
Secretoſque petit deſerta per avia lucos.
Hic ubi per ſaltus ſylva remota latet.
Tum legit aërio ſublimem vertice PALMAM,
Quæ gratum PHOENIX ex ave nomen habet.

Qua occaſione mihi in mentem venit non ſolum illuſtris Sabbatici Pſalmi locus, *Pſal.* XCII. *Juſtus ut Palma florebit*: ſed quam maxime illa Iſraëlitarum in Elim manſio, de qua Moſes *Exod.* XIV. 20. nos inſtruit. *Et venerunt filii Iſrael in Elim, & illic duodecim fontes aquarum & ſeptuaginta palmæ, atque il-*

lic

lic ad aquas caſtrametati ſunt. Ubi id memorabile, quod ſtatim ſequenti capite atque in proxima huic deſerto Sin manſione murmur iſtud Iſraelitarum accidit, quo commotus ille, qui mirabilia facit ſolus, manna de cœlo pluere fecit, ut collatis decimo quinto & decimo ſexto capitibus Exodi, palmam & vaſculum Mannæ duplex in eo numo conſpici fingere queamus. Alterius partis figura N. 1. & N. 2. ut & in eo quod Schraderus & Ludolphus exhibent numiſmate putabatur faſcis eſſe plurium virgarum, è quibus una folio aut flore oblongo in ſummo eſt conſpectior, cæteris arentibus, imo faſci adjacet deciduum amygdalum. deſignare iſta videntur duodecim virgas, quas poſt populi Iſraelitici contra Moſen & Aaronem rebellionem, à tribuum Iſraeliticarum duodecim principibus divino juſſu acceptas atque uno faſce comprehenſas Moſes in ſancto Tabernaculo re-
 poſuit,

poſuit, & poſtridie illuc reverſus, cæteras quidem nihil mutatas, illam autem quæ tribus Leviticæ erat & Aaronis nomine inſcripta, reperit germinaſſe. Quo miraculo Aaroni & toti tribui Leviticæ Sacerdotium cum reliqua ſacrorum cura fuit confirmatum, mandatumque ut in memoriam compreſſæ rebellionis virga divinæ hujus conſtitutionis index in arca fœderis aſſervaretur. Hiſtoria extat in divino Moſis volumine, *l.* IV. *c.* XVII. Quæ conjectatio cum eo convenit, quod ſicli omnes, tam Hebræi quam Samaritani, iſtam Aaronis virgam germinantem exhibent, ſed ſolam. Hæ inquam erant primæ circa illos numos cogitationes, quas dum ad aliorum fere ideam conceperam, mihimet ipſi ſatis facere nondum poteram, quod & figuram hæc non ſatis exprimere cernerem, & in majore certe numo N. I. non unum ſed duplex utrobique vas conſpiceretur, aut faſciculus. Alia

ita-

itaque omnia mihi dum excogitanda erant, obſervabam ex alterutro latere numi 1. & 2. ut & magni illius quem ex Schradero vel Ludolpho æri incidi curaviſti, & quod in meo N. 1. duplex apparet, in reliquis veſtris tribus vel quatuor unicum, nihil aliud eſſe quam לולב *Lulaph* Judæorum, ſeu faſciculum ſalicum, quo utebantur Hebræi in feſto tabernaculorum: quem ritum antiquiſſimi Judæorum derivant ex *Levitic.* XXIII. 40. ubi ita jubet Dominus: *Capietis vobis in die primo* (illius feſti) *fructum ligni decoris, ramos palmarum & ligni frondium ramos & ſalices torrentis, & lætabimini coram Domino.* Ex talibus faſciculis Judæi tabernacula ſua autumnali tempore nectebant. Goodvinus ex Hebræis authoribus adhibitas quatuor ſpecies arbitratur 1. Citrios, 2. Palmarum; 3. Myrtorum, 4. ſalicum ramos, & per פרי עץ הדר, *fructum ligni decoris*, dicto loco aliqui ci-

citrium intelligunt: duo certe mala citria in quibuſdam numis prope faſcem jacent, quæ in eundem finem manu ſiniſtra tenere oportebat, dum dextera faſciculum ferebant & motitabant. Integer autem faſciculus alio nomine הושענא *Hoſanna*, *Hoſianna* dicebatur & ſeptimus feſti dies *Hoſanna rabba*, ſeu *magnus Hoſannæ dies*. Non autem ipſum modo feſtum, ſed & hunc ſalicum faſciculum ita vocitabant, quia in ejus circum geſtatione & commotione ſeu vibratione ſubinde hanc vocem inclamabant, referuntque Rabbini, per integrum feſtum ſingulis diebus quemvis ſuum Hoſianna, ſeu faſcem ex his quatuor arboribus attuliſſe: quod ſi quandoquis illud neglexiſſet, fuiſſe illi eo die jejunandum. Hinc illa populi acclamatio, Deo miraculoſe rem illa moderante, ut quod in tabernaculorum feſto de Meſſia quaſi typice adumbrabatur, alio nempe palmarum die

reve-

revera Chriſto in urbem equitanti ramis arborum in viam ſtratis acclamaretur, Ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαβίδ, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις. *Matth.* XXI. 9. Quaſi diceret populus, hæc βαΐα, hos termites, palmas, oleas, frondes, faſciculos φέρομεν καὶ πάλλομεν *geſtamus & vibramus* in honorem filii David. Quod ſi iſta acclamatio pro voto populi læta precantis accipiatur notum eſt ex locis parallelis Hebraicis verbum הושיע non raro cum ל, id eſt, cum dativo conſtrui, *Judic.* VII. 2. 2. *Samuel.* X. 11. *Pſalm.* LXXXVI. 16. Tres ſententiæ hac oratione elliptica comprehenſæ ſimul conſiſtunt hoc pacto. Hoſanna filio David ſcil. precamur. Hoſanna filio David, ſcil. geſtamus, & Hoſanna filio David, ſerva filium David. Ab hoc Judæorum more ſuum Romani accepiſſe videntur, apud quos Flora cunctorum fructuum Dea menſe Majo coleba-

lebatur, & cumprimis Athenienſium, qui in fame in Templo Delphico εἰρεσιώνην, *Ireſionem* ponebant, hoc eſt, ramum olivæ, ſive lauri, plenum variis fructibus, ut author eſt Herodotus; ſeu erat ramus oleagineus, lana obvolutus, quem circumpendentibus arborum fructibus ante januas ædium ſuſpendere ſolebant, ad famem arcendam, ex oraculi præcepto, ut tradit Ariſtophanis Scholiaſtes. Ita qui in pompis olivæ termites geſtabant θαλλοφόροι, *oleæ ramos geſtantes*, ὀσχοφόροι & ὠσχοφόροι, *vitis palmitem, racemis onuſtum geſtantes* dicebantur, & ὠσχοφόρια *feſtum quo ramulos vitis racemis onuſtos geſtabant*, Heſychio & Suida teſtibus. Pro citrio autem pomo Joſephus *libr. Antiq.* III. *c.* XIII. in noſtro Lulaph ponit malum Perſicum. *Juſſit Deus*, inquit, *Judæos feſtum tabernaculorum per octo dies agitare, in urbem metropolim convenientes, holocauſta & ſacrificia eucha-*

eucharíſtica Deo offerre, manibus gerentes εἰρεσιώνην, *ireſionem, ramum è mirtho & ſalice, ſummitateſque palmarum & virgulas mali Perſici.* Nec dubium eſt, quin tum à more Judæorum, tum à ſuperſtitione Ethnicorum id conſuetudinis obtineat, ut juventus promiſcui ſexus apud multos Europæ populos, Calendis Maji exeat in agros & cantitaus inde virides reportet arborum ramos, eoſque ante domorum fores ponat, quod Galli vocant *de Mays*, Germani Mejen ſtecken/ unde & Majo ab his Majis von den Mejen multo convenientius nomen quam à *Majoribus*, quod Ovidius volebat,

Hinc ſua Majores *tribuere vocabula* Majo
Junius à Juvenum nomine dictus adeſt.

Nam & in hoc articulo Naſo dicere potuiſſet, *barbarus hic ego ſum.* Barbarus quippe Celticum vocabulum ignoravit, qua May/ Mej/ Mey/ Meyen

Meyen omne *viride*, *frondeſcens* atque *amœnum* denotat. Atque hæc de altera numi I. facie, in qua faſciculus apparet ſalicum. Altera facies numi ejuſdem majoris, quæ cum Palma duos faſces aut potius duo vaſcula habet, vel ad eoſdem faſciculos de quibus jam multis dictum eſt, referri poteſt, vel quod ſupra diximus ad manna depluens, quod puncta illa notare videntur, in quo id unum obſtat, quod vaſa duo compareant; niſi velimus palmarum ubertatem illa nota ſignificari, atque Judææ fertilitatem. Locus de Palmis, in hanc rem faciens, illuſtris eſt apud Athenæum, *Deipnoſ. l.* XIV. ad vocem Φοίνικες. *Xenophon libro ſecundo expeditionis Cyri, aderat, inquit, plurimum & frumentum & vinum ex palmulis, acetumque ex iiſdem elixis paratum*, αὗται δὲ βάλανοι τῶν φοινίκων, *palmarum vero fructus, quales apud Græcos videre non licet, ſervis ac famulis præ-*

beban-

bebantur: quas autem ſervabant Dominis ſeligebant, magnitudine & pulchritudine admirabiles, aſpectu prorſus Electro (ἠλέκτρυ) *ſimiles. Eas quidem arefactas in uſum bellariorum reponebant. Vinum illud quidem potu ſuave erat, ſed capiti grave. Herodotus libro primo, cum de Babylone loquitur, ſcribit, in ejus toto agro palmas generari, magna ex parte fructiferas, è quibus non modo cibum, mel, vinum, conficiunt, ſed illas etiam* συκέων τρόπον, *caricarum modo in offas cogunt.* Quem ex Athenæo locum fuſius adduxi, non quod credam palmas ſeptuaginta, de quibus ſuperius mentionem fecimus, illi uſui Iſraelitis in Elim inſerviiſſe, ſed quod hic numus tale quid præ ſe ferat. In numore minore, qui mihi ſecundus eſt, cui in Relandina Diſſertatione tres numi priores reſpondent, & in Cippis Hottingerianis is qui *N.* 13. ſignatus eſt & ad p. 123. pertinet, ſi minus bene

pro vaſculo mannæ agnoſcatur, ut majorem cum faſciculo ſalicum & feſto tabernaculorum harmoniam habeat, explicabitur de vaſculo Hebræis צלוחית dicto, quod *lecythum*, ſeu *ampullam* notat, quo vaſe diebus ſeptem feſti illius aquam è Siloam hauſtam ingenti cum lætitia in ara exteriore libabant, cujus rei & myſterium & veſtigium in ſacris extat, & in Veteri & in Novo Teſtamento. In Veteri quidem apud *Jeſaiam* c. XII. v. 3. ubi יה יהוה, qui canticum & ſalus populi ſui eſt, ex more Judæorum aquandi cum gaudio in feſto tabernaculorum, eos ita conſolatur. שאבתם־מים בששון ממעיני הישועה *haurietis aquas cum gaudio è fontibus ſalutis*, quod juxta Hieronymum larga effuſione Spiritus S. impletur, alludente Domino per Prophetam ad populi ritum hoc vaſe in numo noſtro adumbratum, quaſi diceret: Celeberrimum eſt veſtrum gaudium in feſto tabernaculorum,

rum, præſertim quod feſtivitate nocturna legi ſuper addita celebratis: hauſta enim è fonte Siloah aqua, cum vino libaminis ſuper altare effundenda, haurientem & affundentem cum taratantara excipitis: pii ſaltantes, manibusque faces præferentes hymnos cantant, & Hoſianna ingeminant, Levitæ inſtrumentis ludunt, Sacerdotes tubis clangunt, tantaque omnium lætitia eſt, ut dicere ſoleatis: כל מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו *Qui non vidit lætitiam domus hauſtus vel hauriendi*, (in loco ab hauriendo denominato) *nullum unquam vidit gaudium*. At temporibus Meſſiæ multo majore gaudio exultabitis, quum haurietis aquas vivas de fontibus Salvatoris, ſitula fidei: de quibus in ipſo magno Tabernaculorum feſto ipſe Dominus in N. T. locutus eſt, accepta ab ipſa diei conſuetudine dicendi & docendi, pro more ſuo, occaſione: *Johan.*

VII. 37. ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ τῇ μεγάλῃ τῆς ἑορτῆς εἱστήκει ὁ Ἰησοῦς καὶ ἔκραξε λέγων· ἐάν τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρός με, καὶ πινέτω. In Talmud Hieroſolymitano legitur: *Dixit R. Jehoſuah ben Levi: Quare vocatur nomen ejus* בית שואבה, locus hauriendi? *propterea, quod inde hauriebant Spiritum Sanctum.* Cæterum vaſculum, quo quotidie vinum offerebant, ab hoc ipſo haud differebat. Aliquid adhuc notandum cenſeo de figura tertii numiſmatis, quod vobis quartum eſt, niſi fallor. In eo iterum vas conſpicitur, à prioribus differens, eſt enim anſatum, & ut in prioribus numis ſententia de ſcutella qua fundebant aquam non admodum differt à tua ſententia, qua vas illud explicas per כוס ישועות, *poculum multiplicis ſalutis*, ex *Pſal.* CXVI. v. 12 ita in hoc poſteriore numulo vaſculum cum anſa duplici vas aliquod templi, quod pro νιπτῆρι, ſeu *urceo* quo ſacerdotes manus pedesque ab-

lue-

luebant, haberi poteſt. Plus laboris poſtulat altera N. 3. facies, folio conſpicua, quod quidem etiamſi aliqui opobalſami aut exoticæ alicujus arboris eſſe velint, quatuor tamen qui in conſpectum meum venerunt & is ipſe qui in diſſertatione tua exprimitur, folium vitis eſſe clare oſtendunt, quod in genere abundantiam vini omniumque rerum notare poteſt, quemadmodum id ex hiſtoria exploratorum de Palæſtina conſtat, & ex Teniorum apud Græcos numis videre eſt, in quibus uva conſpicitur, & ex veteri quodam ſed vetuſtate attrito numiſmate æneo, quod mihi jam inter manus verſatur elucidari poteſt: in eo enim in antica facies apparet Auguſti, in averſa folium itidem vitis, aut quercus, vitis magis apparet, quod quorum ſit, mihi nondum compertum eſt. Vel ſi generalis illa vini abundantia in terra ſancta per hoc folium vitis adumbrata nondum faciat ſatis,

eſt aliud, quod etſi aſſerere non ſuſtineam, aliquid tamen opinor, atque illud ipſum hac occaſione ulteriori atque accuratiori eruditorum ſcrutinio ſubmitto. Quid illud ſit, propter ſeculi viciniam ex Floro illuſtri Livii epitomatore intelligere liceat. Is *lib.* III. *c.* V. Pompejum M. per Orientem victorem introducit, quas res geſtas Bucholzerus, cujus Chronologiam ſequimur ad A. M. 3909. *U. C.* 690. *ante Chr.* 62. refert, adeoque nonniſi 75. annos poſt hos à Simone Pontifice Duce cuſos numos: *Hieroſolymam*, inquit ille, *defendere tentavere Judæi, verum hanc quoque intravit & vidit illud grande impiæ gentis arcanum patens ſub aureo uti cœlo, diſſidentibuſque de regno fratribus arbiter factus, &c.*.. Qui locus eruditos hactenus mirum in modum torſit. Vir maximi nominis Grævius ſcripſiſſe authorem cenſet, *vidit illud grande impiæ gentis arcanum patens ſub aureo*

reo

reo utique velo, quam lectionem ita explicat. Intravit adytum Templi, quod Sanctum Sanctorum vocatur, & vidit in illo nihil, niſi patens ſpatium, ſeu inane, cui appanſum erat velum, aureis filis pictum. *Arcanum patens* eſt, quod Tacitus vocat *nulla intus Deum effigie, vacuam ſedem & inania arcana.* Quando tamen quibuſdam probatur, in ſiclorum figuris conſpectas fuiſſe uvas aut vitium folium, (quod numuli Samaritani æ nei evincunt) non improbanda videtur Lipſii in hunc locum lectio, *ſub aureo vitem cœlo.* Quanquam enim priora illa arcana, quæ in Tabernaculo & Salomonæo Templo in ſanctiſſimo loco extiterant, de quibus Paulus *ad Hebr. c.* IX. agit, ſub poſteriore Templo deſiderata fuerint, quod ex Rabbinis conſtat: illud tamen prorſus vacuum atque inane manſiſſe, plebemque naſo adunco ſuſpenſam quis credat? Citat equidem Grævius ex Joſepho lo-

cum *l.* VI. *c.* 14. è quo nihil prorſus in eo penetrali fuiſſe contendit. Joſephum tamen ſibi ipſi opponere licet, ex *de bello Jud. l.* 1. *c.* 5. *Denique Pompejus una cum ſuis comitibus in Templum ingreſſus*, ἔνθα μόνῳ θεμιτὸν ἦν παρῆναι τῷ ἀρχιερεῖ, τὰ ἔνδον ἐθεάσατο; *ubi neminem præter Pontificem adeſſe fas erat, quæ intus erant candelabra cum lychnis & menſis in quibus libare atque adolere moris eſt, & vaſcula ex auro cuncta ſpectavit, congeſtamque pigmentorum molem, ſacræque monetæ ad duo millia talentorum.* Ponamus Joſephum commiſcere aut confundere locum, quo Pompejus intravit, nempe Sanctum Sanctorum cum vaſibus, quæ vidit in Sancto, ordo tamen ipſius præſupponit quaſi quædam ex iis, ſi non omnia, in Sancto Sanctorum fuiſſent aſſervata. Vel conjiciamus eam ipſam auream vitem, quam Pompejo Ariſtobulus miſerat, donum quingentorum talentorum, uti Joſephus

phus *Ant. l.* xiv. *c.* 4. aſſerit, è Sancto Sanctorum fuiſſe ſurreptam, aut ad imitationem ejus, quæ in loco ſancto cuſtodiebatur, confectam: certe inter vitem áuream à Joſepho memoratam, & inter folium vitis in numulo noſtro expreſſam aliquid affinitatis eſſe ſtatuo. Miſerat Pompejo donum maximum Ariſtobulus, *vitem auream* quingentorum talentorum, cujus mentionem fecit etiam Strabon Cappadox, (quem tamen in meo exemplari locum reperire non potui) ita referens: *Venerunt vero ex Ægypto legati cum corona aurea quatuor millium ſolidorum: & à Judæa vitis vel hortus aureus, quem nominabant Terpon, id eſt, delectabile.* Neſcio unde Alſtedius id hauſerit, quod in Paratitlis p. 451. ſcribit: „Duo diverſa erant donaria „Templi Hieroſolymitani, quorum „utrumque vitis aurea eſt appellatum. Prior vitis fuit Κειμήλιον do„mus Haſſamonæorum quam Pom-

 „pejo

„pejo dedit Ariſtobulus Alexandri „R. Filius, poſterior dedicata fuit „ab Herode in Templo à ſe inſtau„rato. Docent autem Rabbini, ho„minum trecentorum opera ſolitum „id donarium loco moveri. Unde „intelligimus cur Strabo non ſolum „vitem illam appellet, ſed etiam „hortum. Nihil addam ad iſtius vitis in Templo exiſtentiam, quam Taciti locum, qui *Hiſt. l.* v. ait: *Romanorum primus Cn. Pompejus Judæos domuit, Templumque jure victoriæ ingreſſus eſt. Inde vulgatum, nulla intus Deum effigie vacuam ſedem, & inania arcana;* intelligi poſſe de eo quod nulla idolorum in eo ſimulacra fuerint, quod ipſe paulo ante dixerat: Judæi mente ſola, unumque numen intelligunt. Profanos, qui Deum imagines, mortalibus materiis, in ſpecies hominum effingant. Summum illud & æternum, neque mutabile, neque interiturum. Non igitur docere volebat,

bat, nihil omnino in Templo repertum fuiſſe, ſed nullam illius Dei imaginem, alioquin ſibimet contradiceret, quum eodem libro ſcripſit *vitis aurea Templo reperta*. Sed de hac vite ſatis & forte uſque ad nauſeam. A figuris ad *characteres* ſeu literas accedo, quæ ſine omni dubio Samaritanæ ſunt & ex quarum intellectu ſenſus & hiſtoria numorum iſtorum pendent. In majore numo N. 1. ut & in minore N. 2. ex eo latere quod τὸ Lulaph continet, legimus

1. ࠔࠍࠕ ࠀࠓࠁࠏ ࠇ ::::
2. ࠔࠍࠕ ࠀࠓࠁࠏ ::::

1. שנת ארבע ח::::
2. שנת ארבע::::

Quod legimus *Schenat Arbang*. ח autem in priore ſive majore aut vocis *Chazi*, aut vocis *Chirut* initium. In tertio meo, (quales à me quatuor conſpecti) qui veſtro, ut opinor, quarto reſpondet, conſpicio in uno

uno ࠔࠍࠉࠕ, aliis literis vetuſtate attritis, quæ ſine dubio ࠔࠍࠕ notant, veſtigia enim adſunt, fuiſſe adhuc alias ſignatas literas, & quod hæ non aliæ literæ ſint, id ex veſtro (liceat mihi ea voce uti) exemplo patet, in eo enim conſpiciuntur literæ ࠔ ࠔࠍࠕ, in noſtris ࠔࠍࠉࠕ, hæc conjungamus & habebimus ſenſum plenum ࠔࠍࠕ ࠔࠍࠉࠕ, *annus ſecundus*, quemadmodum in ſuperioribus habuimus *annus quartus*. Hæc de anteriore facie. Poſtica in numiſmate 1. & 2. habet ࠋࠂࠀࠋࠕ ࠑࠉࠅࠍ, לגאלת ציון, *poſt redemtionem*, (vindicationem, recuperationem) *Zionis*: & in minore ࠇࠓࠅࠕ ࠑࠉࠅࠍ *Libertatis Sion*: Viden' ut ſenſus in omnibus his numis conſpiret, *anno ſecundo, anno quarto Liberationis Sionis*, quam lectionem nihil affectati, nihil torti habere agnoſcit, quicunque

iſta

iſta legit : & quamvis מין *Myavan* pro צין *Tzion* ſenſui hiſtorico nihil demat, primam literam tamen non מ ſed צ exprimere colligimus ex eo, quod מ & in ſcriptis & in nummis Samariticis pingatur ࠌ. Litera autem ת figuram habet crucis Andreanæ, X, quorſum celebrem Ezechielis locum de fidelibus litera Thau ſignandis Hieronymus non male equidem refert : in quo tamen viri docti videtur partes ſupergreſſus, quando ait, *Samaritanos uſque hodie ſuis literis thau crucis ſimilitudine exprimere* ; quum apud eruditos extra controverſiam ſit, nonniſi in Numiſmatibus X, in Codicibus autem ſcriptis ࠕ legi. Unde conſtat, magnum patrem literas illas vix inſpexiſſe, ſed hæc ex aliorum potius relatione ſcripſiſſe, quod in exercitationibus Anti - Morinianis Hottingerus noſter Parens theſi 28. oſtendit. Grammaticam hanc lite-

rarum

rarum expoſitionem Hiſtorica aliqua ſuffulcimus. Notiſſimum, inter varias æras Judæis quoque uſitatam fuiſſe æram contractuum, quam illi in honorem Alexandri M. ſuſceperunt, atque inde chirographa, apochas, teſtamenta, libellos repudii, matrimonii, aliaque inſtrumenta & literas contractus ſignare conſueverunt, appellatam מנין שטרות. Cum ea convenit fere æra Seleucidarum, Græcorum, Edeſſenorum, & eſt æra authoris librorum Macchabæorum, annos ſupputantis à Regibus Syriæ & Ægypti. Magna inter eruditos diſputatio eſt, ad quem præciſe annum primus hujus æræ putandus ſit, hi enim ab anno primo Monarchiæ Alexandri M., illi à ſexto, quo Darium Codomannum devicit, alii à morte Alexandri, quum regnum ejus inter quatur Duces diviſum fuit, hunc numerum contractuum inchoant. In hac ipſa æra majore alia quædam minor Judæis enata, poſtquam ultimus

mus Mathathiæ Aſmonæi magni Judæorum vindicis filius Dux & Pontifex æque magnus Simon arcem *Sion* ejecto hoſtium præſidio occupat, illam ſolenni ritu expiat ingenti omnium lætitia, fœdus cum Romanis renovat, ſocios Spartanos ſalutat, & quod rei pondus eſt, ab Ariſtide Sedete Syriæ Rege omnibus immunitatibus confirmatis Dux ad extremos uſque terminos conſtitutus, ſignandi pecuniam jus accipit. In quo cum æram novam & minorem ſub illa majore conſtitutam aſſerui; nihil à me temere fictum velim credi: præter noſtra enim numiſmata clarum habemus & evidentem Machabaicum contextum 1. *Mach.* XIII. 41. 42. ἔτους ἑβδομηκοστοῦ καὶ ἑκατοστοῦ ἤρθη ὁ ζυγὸς τῶν ἐθνῶν ἀπὸ τοῦ Ἰσραήλ· καὶ ἤρξατο ὁ λαὸς ἰσραὴλ γράφειν ἐν ταῖς συγγραφαῖς καὶ συναλλάγμασιν ΕΤΟΥΣ ΠΡΩΤΟΥ ἐπὶ Σίμωνος ἀρχιερέως μεγάλου, καὶ στρατηγοῦ, καὶ ἡγουμένου ἰουδαίων. Hæc veritas adhuc ex aliis duobus ejuſdem libri

libri locis patet: alter *c.* XIV. *v.* 26. extat: ἔϛησαν ἀυτῷ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΝ. (obſerva vocem Græcam quæ exprimit Hebræo-Chaldæam vocem חירות, חירן, uti colligimus ex *Levitici* XIX. 20. notare eam *libertatem* quæ *ſervituti* ſeu mancipatui opponitur & חרורים vocari *Liberos*, *emancipatos*, *Manumiſſos*, quæ vox in Ludolphiano numo cumprimis ſpectatur) Alter locus ita habet *c.* XV. *v.* 6. καὶ ἐπέτρεψά σοι, (alii legunt ἐπέτρεψάν σοι) ποιῆσαι κόμμα ἴδιον νόμισμα τῇ χώρᾳ σȣ; *Et permiſi tibi facere percuſſuram, proprium numiſma, pro regione tua*: ubi κόμμα plerique explicant per τύπον, *typum*, quod Germanis ein Präg oder Stempfel / Gallis, *le Coin*, dicitur. Proprium hoc κόμμα, quis in numis iſtis non videt? Quando vero iſthæc acciderint, ut uno intuitu oculis ſiſtam, brevem tabellam addam, ad Bucholzeri præcipue Chronologica principia confectam. Ea ſic habet.

An. Mun-

An. Mundi.	Ant. Chr.	U. Co.	Ær. Contr.	Æra Simonis.	Loci Machabæi.
3830	141	611	169	*Jonathas occiſus.*	
3831	140	612	170	1. *Simon Dux.*	1. *Machab.* XIII. 42.
3832	139	613	171	2. *Sion occupatur.* *Numi habent* שנת שתים.	1. *Machab.* XIII. 51.
3833	138	614	172	3. *Fœdus Simonis* cum *Romanis.*	1. *Machab.* XVI. 27.
3834	137	615	173	4. *Numi cuſi.* שנת ארבע.	1. *Machab.* XV. 6.
3835	136	616	174	5. *Legati Simonis Roma redeunt.*	1. *Machab.* XV. 10.

3836	135	617	175	6. *Tryphon occiſus*, cujus *etiam numi extant.*	1. *Machab.* XV.
3837	134	618	176	7.	
3838	133	619	177	8. *Simon à Ptolemæo occiſus.*	1. *Machab.* XVI. 14.

Quod ſi jam cum his noſtris æneis numis conferre liceret reliquos, qui hinc inde deliteſcunt, Samaritanos, quorum ectypa accurata aut delineationes ab iis quibus hæc κειμήλια ſunt, ſolicite flagitamus, parum abeſt, quin audacter pronunciemus *Omnes Samaritanos* (exceptis ſiclis argenteis, ſi modo veri dentur) *ad hanc periodum veluti ad centrum ſuum referri poſſe vel etiam debere*, & qui hinc non lucem accipiant, fictos eſſe, quales Alſtedius, item Schik-

Schikhardus & quidam alii produxere. Quos autem Villalpandus, Caſtellus, Kircherus, Hottingerus nobis ſiſtunt, omnes facile ad hunc Canonem emendari aut ex eo illuſtrari poſſe confido. Ita ſimul cadunt tum quæ Sperlingius de incertitudine numorum Hebræorum, tum quæ Scacchus de eorundem nimis alte petita vetuſtate tradunt. Ita idem tuus N. 6. numus quem Ludolphianum vocas, & quem Schraderianum appellare poſſimus, quia cum eo in univerſum convenit, non legendus erit שם טוב, *illic bonum*, ut ipſe volebat, ſed שמעון, *Simeon:* neque in altera facie, *ad deſcriptum Jeruſalem*, quod de ordinibus in templo conſtitutis explicat, ſed *Lechirut Jeruſalem*, *Liberationis ſive Libertatis Jeruſalem* legi oportebit. Ita is qui in Ludolfianis Epiſtolis alter adducitur & in Hottingeri Cippis *num.* 12. ad p. 128. memoratur, in cujus una facie corona vel ſertum

complicatum, in altera urceus cum appoſito ramo lauri vel oleæ conſpicitur, annon in corolla Simeonis nomine optime exponi poſſit? de poſtica nihil dicam, cum ejus inſcriptio cum noſtris conveniat? De Litera ࠇ *ch* quæ N. 1. in noſtris apparet & initialis eſt totius vocis, cujus reliquæ literæ detritæ ſunt, ſi *Chiruth* non placeat, חצי, *Chazi* legi poſſe memini, quod *dimidium* eſt, vel *ſemis*. Semiſiclorum qui vocem חצי habeant Alſtedius in Præcognitis mentionem injicit, talemque adpingit, vel potius fingit, nemo enim hominum unquam talem numum oculis uſurpavit ſuis, certe nemo fide indubia deſcripſit. Hujus tamen occaſione vocis ad valorem & denominationem talium numulorum delabimur. Cum appendiſſem N. 1. qui Palmam habet, obſervavi ſemiunciam una cum quarta parte pendere, nos dicimus fünf quintlein. Altere-

rum N. 2. non plane quartam unciæ partem, nicht gar ein halb loth. Tertium cum vite & urceo minus. Quod ſiclum æſtimemus ſemitaleri pretio, quo eum plerique collocant, gerah autem numus viceſies multiplicatus Siclum efficiat; quemadmodum ad ſemitalerum triginta aſſes ſeu ſolidi Gallici requiruntur; tum colligemus hunc majorem N. 1. eſſe Semigerah & quadraginta talibus æneis ad conficiendum ſiclum ſeu ſemitalerum fuiſſe opus, & aſſem Tigurinum præter propter eodem valore eſſe. Qui valor ſi adſcribatur majori, ſecundus qui tribus Tuis reſpondet non plus valuerit quam ἀσσάριον, *Aſſarius*, *aſſarium*, *aſſiculus*, *as minutus*, ſeu obolus Italicus, qui quatuor granis fuit æſtimatus, id eſt, dimidio crucifero, uti nos loquimur, ein halber Kreutzer / ein halbs Berner Kreutzerlein / duobus obolis Tigurinis, zwey Zürich-angſter/ qua computatione facta, pro uno

ſiclo ſeu ſemitalero tales centum viginti poſtulentur, taliumque Servator meminit *Matth.* x. 29. Ὀυχὶ δύο ϛρυθία ἀσσαρίυ πωλεῖται. Tertium tandem arbitramur eſſe κοδράντην, *quadrantem*, ein halber Pfenning / Håller / oder zwey Schårfflein / de quo idem Servator aſſerit, in carcerem detruſo: *Non exibis hinc, donec reddideris* ἔσχατον κοδράντην, *ultimum quadrantem*; *Marci* c. XII. v. 42. vocantur λεπτὰ δύο, *duo numuli.* Iſtam autem noſtram ſupputationem præciſe convenire comperio cum iis quæ Tremellius in Teſtamento Syro ad vocem מנין affert, quæ cum aliis minus accurata videbuntur, non renuemus patulas meliora docenti præbere aures. Quibus rebus ita conſtitutis, Clariſſime Relande, velim ipſe in ea cauſa, quæ mihi tecum intercedit, eſſe Judex velis. Non ero difficilis, palmamque lubentiſſime cedam, neque mihi mos eſt pro concepta ſemel opinione

nione digladiari. Non jam credo neceſſe eſſe deſcendere ad Jannum Ariſtobuli fratrem : hanc enim , de qua nobis ſermo eſt , æram eo usque ſe non extendiſſe opinor. Nec eſt quod ulterius addam præter duas aut tres obſervationes, quæ cum rem Judaicam tangant , à noſtræ argumento epiſtolæ non erunt alienæ. Attulit non ita diu Nobiliſſimus Vir Johannes Henricus Eſcherus, ſecum è Belgio , donum, ut ajebat, illuſtris Dani , Siclum Hebræo charactere, non formatum ut vulgo ſolent. Is habet inſcriptionem ירושלים הקדושים, שקל ישראל, ibi 1. character paulo elegantior, quam in reliquis. 2. adeſt Punctatio. 3. plus artificii. 4. thuribulum ab imo per crucem acuminatum , non autem in pedem, ut ajunt, deſinens. 5. Amygdalus arbor ita diſpoſita ut flores à foliis palam diſcerni queant. 6. quod præcipuum *Jeruſchalaim Hakedaſchaim*, non *hakedaſcha*, ut in aliis.

Ego, ut ut numum ut inventum reprobem, tamen quia pro rariſſimo exhibitus & ex Regis Daniæ Muſæo, illud ut ænigma proponere tuæ ſagacitati volui. Alter etiam Siclus Hebræus eſt, reliquis ſimilis, ſed qui præter legendam vulgarem in eo latere ubi thuribulum eſt, adhuc habet interiorem legendam ſeu circulum, in quo hæc extant באלף תת. Quid hæc ſibi velint miror & mecum multi alii. Eſt qui putet annum milleſimum indigitari à *Talmud Thorah*; & circa A. C. 1500. tales Siclos cuſos: nec admodum refragor, tunc enim paulatim numiſmatica res inſtaurari cœpit, tunc ſemiſeculo ante capta Conſtantinopoli recutitorum gens in Occidentem magis quam antea conceſſit & Chriſtiani fabri Judæis dictantibus tales fingere potuerunt numos. Tertium tandem Romanum numiſma ſpectat, ſed quod rem Hebræorum explicat, & ut noſtri Samaritani

ſum-

ſummi Judæorum Ducis gloriam, ita hoc ultimi Ducis fata ſummamque ignominiam proponit. Eſt autem numus Veſpaſiani aureus, cum inſcriptione TRIVMPH. AVG. quem in Suetonio Patinus etiam habet. Talis apud nos non ita pridem venum dabatur mihique conſpectus eſt, qui à Patino, Mezabarba, aliis explicatur: Imperator in Quadrigis, dextra Ramum à Victoria coronatur, ante eum Tibicen, & ante currum duo captivi, manibus poſt terga revinctis. In eo nihil deſidero, quam quod pro duobus captivis velim unum terga revinctum, ponequem carnifex. Hoc ut fingam non tam diſcerno oculis in numo, fateor, ſed aliqua paſſio id efficit, quia video ita & Joſephum hiſtoricum & numum Veſpaſiani mirifice alium ab alio inluſtrari & ut Simon Pontifex Libertatem Judæorum reſtauravit, ita & hic Simon Libertatis amiſſæ & penitus deperditæ in Veſpaſiani

numi ſymbolum & victima exiſtit. Totum caput 24. *libri* VII. *de bello Judaico*, nobis hanc rem fuſe pandit, ſed hæc præcipue verba hujus numi quaſi commentarium præbent: *Pompæ autem finis fuit Capitolini Jovis Templum. Quo poſtquam ventum eſt, conſtitere. Erat autem vetus mos patrius operiri, donec ducis hoſtium mortem quiſpiam nuntiaret. Is erat Simon Gioræ, tunc inter captivos in pompa traductus: laqueo vero circumdatus per publicum habebatur, quo eum ſimul cæderent qui ducebant. Lex autem Romanis eſt, ibi necare criminum reos morte damnatos. Poſtquam igitur eum finem vitæ habere nuntiatum, omniumque favor ſecutus eſt, tunc hoſtias inchoavere.* Hæc Joſephus. Cujus explicatio ſi numum Veſpaſiani quod ad exitum Triumphi in morte Simonis non exhaurit, mutuo accipiamus ea quæ idem author ibidem ad initia ſeu deductionem in eundem Triumphum

phum narrat, ut duorum captivorum in numo expreſſorum integram habeamus hiſtoriam: *Captivorum autem*, ait, *Duces Simonem & Joannem, & alios numero ſeptingentos viros electos, tam magnitudine corporum, quam pulchritudine præſtantes, ilico ad Italiam duci præcepit, cupiens eos Triumpho præterducere.* Sed manum de Tabula, video enim Epiſtolæ me leges jamdiu prætergreſſum. Spectatiſſimum Wildium, de cujus fama, illuſtriſſimoque Muſæo multi noſtrorum ad vos proficiſcentium ſermones ſunt, multis nominibus à me reſalutari, Teque cum ipſo omnimode valere cupio. Dabam Tiguri Pridie Calendarum Martii MDCCIV.

P. S. Ternos quos deſcribo numos non omnes pingi curavi, obſervavi enim eum qui mihi ſecundus cluet inter veſtros ter aut quater extare,

re, & præterea in cippis Hebraicis conſpici; hos autem pinxit eruditiſſima manus excellentiſſimæ pictoris Annæ Waſeræ, abneptis Celeberrimi p. m. Caſpari Waſeri, qui inter primos eſt qui de numis Orientalium integro ab hinc Seculo ſcripſerunt. Ejus frater Rod. Waſerus militum Helveticorum in Belgio degentium Præco caſtrenſis eſt. Illa mihi retulit ſe de virtutibus & artificioſa manu filiæ Ampliſſimi Wildii plurimum audiiſſe, eamque hac occaſione atque hoc nomine officioſiſſima ſalute impertit. Numus primus, quem nuſquam literis conſignatum aut illuſtratum obſervavi bis adpictus eſt, *a.* uti revera extat, id videlicet quod in aliquo modo exeſo adhuc adparet. *b.* uti creditur & fingitur, qualis videlicet eſſe deberet, ſi eſſet integer, ubi tamen mihi ipſi in duobus faſciculis ſub palma pictis non ſatis fit: originale enim, uti ex *a.* patet ſcutellis ſimilius, ita autem vide-

videbatur Exc. Doctori Kramero p. m. itaque utrumque exhibere voluí. Bini N. 3. ſignati pertinent ad Excell. D. Henr. Hottingerum, Medicum, quos mecum communicavit, meque altero ex iis beavit. Vidi etiam alios diverſos, quos tamen quia erant tranſeuntium peregrinantium, pictos habere non potui: ii tamen in mea me opinione confirmarunt.

ADRIA-

ADRIANI RELANDI

DISSERTATIO TERTIA

De Nummis Samaritanis

A D

Clariſſimum & Celeberrimum Virum

JOHANN. BAPTIST. OTTIUM.

ARGUMENTUM.

Diſſenſio Cl. Ottii in quatuor Capitibus. Inſcriptio anni ſecundi *&c. quare minus conveniens. Lectio* לגאלת ציון*, cur minus probetur. Figura literæ* Mem *in Nummis. Vox* Sion *non pro arce, ſed monte Templi, adhibetur in libris Maccabaïcis. Num in Nummis* לולב*, an Palma potius? φοίνικες & βάϊα quid? Nummi Ottiani primi explicatio tentata. Lux affuſa Nummo Ludolfiano.*

Clariſſimo & Celeberrimo Viro

JOHANNI BAPTISTÆ OTTIO

ADRIANUS RELANDUS S.

ET Epiſtolam tuam legi libenter, & expreſſas manu Waſeriana nummorum Samaritanorum formas libenben-

bentiſſime ſum conſpicatus. Equidem non ſperaveram tanti fore conjecturas meas ut à Te examinari mererentur, nedum ut tam benigne & amanter de conatibus meis judicares. Gaudeo multa à me ſcripta Tibi probari & eatenus inter nos convenire, quod nec hi, nec ulli Veterum Hebræorum nummi ante Haſmonæorum tempora ſint percuſſi; quodque ſicli iſti & alii nummi literis Hebræis quadratis inſigniti, qui magno numero circumferuntur, omnes pro adulterinis ſint habendi. Verum, quandoquidem & nonnulla ſunt, in quibus à me diſſentis, & explicationi meæ non ſuffragaris, licebit mihi, bona cum Tua venia, hic Tibi rationes illas exponere, quibus firmari poſſe ſententiam meam exiſtimo. Quatuor potiſſimum ſunt, quæ Tibi ſecus ac mihi videntur, & Nummum meum primum, qui ceteris eſt clarior & integrior, tangunt: quorum primum eſt, Inſcriptio,

שנתא

שנתא רכד, *Anno* 224, quam Tu legis שנת ארבע *anno* 4; & colligis, quum in omnibus Nummis à Te viſis *anno* 2, 4, at non ultra *octavum* legatur, æram à Simonis Pontificatu, vel arcis Zion ſubjugatione, eſſe ducendam. Alterum eſt, Inſcriptio faciei averſæ לגאלת מיון *ob liberationem à Græcis*, quam tu legendam arbitraris, una litera mutata לגאלת ציון *Liberationis Zionis*. Tertium, imago uni facierum impreſſa, quæ mihi *palma* eſt, tibi לולב *Lulaf*. Ultimum, *calix* alteri faciei impreſſus, quem Tu pro *Vrna Mannæ* habes: quod quidem hic non tangam, quoniam in Diſſertatione mea ſecunda ad Ampliſſ. Wildium ſententiam meam circa hoc argumentum pluribus firmavi. Reliqua autem Eruditiſſimæ Epiſtolæ Tuæ capita nunc præterire conſtitui, ad quæ majus otium nactus alias reſpondebo. Sed ad tria illa, modo à me indicata hæc notanda cenſeo. Ad Epocham quod atti-

attinet, in Nummis tam Tuis quam meis ſignatam, eam ubique legi, ANNO SECUNDO, QUARTO, &c. exiſtimas ita ut annus ille ab initio Principatus Simonis ſupputetur & cum hujus fine deſinat. At obſervare Te velim in Nummis non legi *anno ſecundo Simonis*, ſed (demus hoc) *anno ſecundo*. Quod profecto nullum certum characterem temporis deſignat: nec enim cum lego, *anno ſecundo* vel *quarto*, inde licet colligere ſub cujus Principatu nummi cuſi ſint. Adeoque videtur (ſi tua ſtabit ſententia) addendum fuiſſe *Simonis*, ut plene legatur *anno ſecundo Simonis*. Ita etiam 1 Macc. 13. 41. ἔτȣς πρώτȣ *anno primo* (non ſimpliciter, ſed addito) ἐπὶ Σίμωνος Ἀρχιερέως *Simonis Pontificis Maximi*: vide & c. 14. 27. Ideo autem annum inſcripſerunt nummis, ut ætas eorum pateret, quæ patere nequit, niſi conſtet unde æræ origo ſumi debeat. Dices, non niſi ſub Simo-

ne cuſos eſſe Nummos, adeoque certam eam aëram eſſe; & ſi *anno quarto* vel *quinto* legatur, ſine dubio id de Principatu Simonis intelligendum. Verum hoc τὸ κρινόμενον eſt, num ſub ſolo Simone nummi cuſi ſint. Et quid ſi hoc concedam, certe Simon ſuo tempore id prævidere non poterat, neminem è ſucceſſoribus ſuis nummos percuſſurum. Si autem illud merito ſperare poterat, ab aliis poſt ipſum qui imperii habenas flecterent, nummos eſſe cudendos, quomodo illorum nummorum ætas à ſuis poterat diſcerni, quum vagus iſtiuſmodi titulus æque imperio ſucceſſoris quam ſuo convenire poſſet? At & mea Epocha, quam lego ANNO 224 (dices) non habet additum terminum, unde duci poteſt. Fateor, at ea certa eſt, & ita ſine ulteriori additamento ſolebat uſurpari, uti ANNO 172. &c. 1. *Macc.* 14. 1. & in iis libris paſſim. Sic in Nummis Tyriorum, Antioche-

chenorum, Damaſcenorum, anni tantum notantur, quoniam illæ Epochæ notæ erant, de quibus accuratiſſime Eminent. Noriſium egiſſe non ignoras. Objicis mihi, Vir Celeberrime, Nummos duos, quorum unus expreſſe hæc verba referat שנת שתים, ANNO SECUNDO, alter שנת ארבע, ANNO QUARTO. Quæ ſi ita ſe habeant, fruſtra me Tuæ ſententiæ oppono. Sed nec meus nec Tuus nummus, in quo id exhibitum reris, integer eſt aut omnes literas repræſentat. Meus habet שנת ש' quod explicari poteſt, ANNO TRECENTESIMO.... Nec video, quid obſtet. Tuus, nil niſi שת', & plane alius τύπκ eſt, ac meus: quare defectus unius ex altero nequit ſuppleri. Adeoque quum multæ literæ deficiant, non niſi conjecturis locus eſt, quæ mihi tantæ eſſe certitudinis non videntur, ut iis hypotheſis maximi momenti, *de Nummis ſub*

ſolo Simonis Principatu apud Hebræos cuſis, inniti poſſit. De altero nummo in quo legis שנת ארבע, *anno quarto*, quique idem eſt cum meo primo, in quo lego, *anno* 224, egi in diſſertatione mea I.p.26. & cur unamquamque literam ita legerem, aperui. Utinam nobis plures hujusmodi nummi ad manum eſſent & magis integri, qui me cogerent ſententiam meam mutare ob amorem veritatis. Promtiſſimum me videres ut qualeſcunque conjecturas meas miſſas facerem & aliam hypotheſin amplecterer. Sed, ut quod res eſt, libere dicam; nondum video ſatis commode alia via, ac ingreſſus ſum, Nummos illos, quos habemus, explicari poſſe. Tranſeo ad aliam faciem Nummi mei primi, quam legis, unius literæ differentia à lectione mea abſcedens לגאלת ציון *Liberationis Zionis*, ego לגאלת מיון *Liberationis à Græcis*. Laudat talem Nummi Samaritani Epigraphen

Rev.

Rev. *P. Harduinus*, qui plane eandem cum Tua ſententiam fovere videtur, ſc. legendum לגאלת ציון *Redemtionis Sion*, & Nummos omnes ſub Simeone cuſos: meminit enim ſolummodo horum annorum Nummis inſcriptorum, *anno* I, *anno* II, *anno* III, *anno* IV. & in memoriam arcis liberatæ illos cuſos arbitratur. En ipſa ejus verba è *Chronologia Vet. Teſt. pag.* 214. „Tum hæc autem „arcis liberatio (de qua 1. *Macc.* „13. 51.) tum libertas Hieroſolymorum accepta anno ſuperiore „conſignata in Nummis eſt cum hac „tergemina Epigraphe, Samaritico „charactere, quem nos Hebraico re„præſentamus. לחרות ירושלם LI„BERTATIS JERUSALEM: „לגאלת ישראל, REDEMPTIO„NIS ISRAEL: לגאלת ציון, RE„DEMTIONIS ZION: anni ve„ro quadruplicis nota *anno* I. *anno* „II. *anno* III. *anno* IV. qui Num„mi in multis hujus civitatis cime-

 „liis

„ liis adſervantur. Sunt & iidem a-
„ pud Kircherum noſtrum tomo 2.
„ OEdipi Ægyptiaci part. 1. pag. 94.
„ 95. 101. cum Simeonis nomine,
„ non Samuelis, ut ille credidit. Pa-
„ gina quoque 102. qui prior eſt,
„ ut & alter eximius è Cimelio D.
„ Foucault diſerte habent in antica
„ parte hanc epigraphen, SIMEON
„ PRINCEPS ISRAELIS שמעון
„ נשיא ישראל Samaritico charactere.
„ Ibidem pag. 101. cum *Simeonis*
„ nomine botrus eſt ſymbolum vi-
„ neæ Engaddi : uti deprehendimus
„ in nummo Herodis Ethnarchae,
„ ſub quo natus eſt Chriſtus Serva-
„ tor. Huc uſque Harduinus. Ean-
dem ſententiam amplexus etiam vi-
detur Vir admodum Rever. & Celeb.
Cramerus, magno rei publicæ litera-
riæ damno vobis nuper ereptus, in
Opere poſthumo, cui titulus, *Theo-
logia Iſraelis lib.* II. *c.* I. *pag.* 209.
Aeram in nummis occurrere ſcribens
לגאלת ציון VINDICATIONIS
ZIO-

ZIONIS, & illam initium capere à vere anni 171, quo Simon arcem Sionis occupavit: at aliam Epocham, quæ hanc anni ſpatio prævertat, in Nummis notatam hoc titulo לחירות ירושלים LIBERTATIS HIEROSOLYMÆ, exordium ſumere ab autumno anni 170, quo Demetrius Syriæ Rex Judæos à tributis liberos pronunciavit. Verum hæc nimis ſubtiliter mihi diſtincta videntur, quum duas Epochas vix anni ſpatio diviſas in Nummis occurrere non videatur probabile, quæ ſummam inducerent confuſionem & quarum alterutra facile carere poſſent. Tota noſtra diſputatio hic de litera eſt, quam tu pro צ habes, ego pro מ. Ais *Mem* & in *ſcriptis* & in *Nummis* habere hanc formam . *Scripta* quod attinet, iis vix certo uti aliquem poſſe ut Nummos explicet ubique, ipſe declaras p. 77 ſcribens *Tau in Nummis ut* X, *in Codicibus autem ſcriptis*

 ut

ut N *pingi:* unde differre nonnunquam formas literarum Samaritanarum, uti in Codicibus ſcribuntur, ab iis, quæ Nummis imprimuntur, liquet. Addis in *Nummis Mem* hac forma  pingi. Equidem illos Nummos non vidi, ſed ἔκτυπα eorum quæ vocem ירושלים adeoque *Mem* in fine exhibent. Valde autem diffido pleriſque Nummorum ectypis, quæ ſæpe ut hypotheſi Scriptoris inſerviant, à genuina forma literas deflectunt. Quare nec ipſe Nummos Samariticos à me diſſertatione prima exhibitos, pingere volui, ſed artifici dexteræ Lectiſſimæ Wildiæ, & illa ἔκτυπα cælatori, commiſi, ne hilo quidem mutato. Quum autem de nummis Kircheri & Villalpandi mihi idem non conſtet, malo ἐπέχειν, quam ex iis formam literæ *Mem* talem & nunquam aliam credere, quam vulgo in Scriptis Samaritanis conſpicitur. Sed in iis ipſis Nummis à

Villal-

Villalpando & Kirchero exhibitis *mem* in voce ירושלים invenio hac forma , quæ facile in ſcriptionis compendium  hoc modo pingi poterat, uti fere in Nummo meo primo & ſecundo conſpicitur. Nam ut bene rem æſtimemus, ſi in forma literæ *Mem* (uti à Villalpando & Kirchero pingitur) ductus quadrati paululum rotundentur, eadem forma, aut certe non multum diverſa ab litera *mem*, uti in Nummis meis exhibetur, reſurget. Adde quod pro *Zade* (pro qua Tu eam literam habes) vix videatur haberi poſſe, ſi ſcripta alphabeta ſequamur; nam ea *Zade* longe alio modo exhibent, uti ex Alphabeto Cl. Bernardi & aliunde liquet. Poſſem & hoc addere, vocem גאלת *Vindicationem*, quum Judæi hanc vel illam ſpecialem gentis ſuæ vindicationem innuere volunt, additum ſibi ordinario habere illud à quo erant liberati, non rem quæ vindi-

cata eſt (ita in Megillath Taanith & Talmude legitur גאלת מצרים *Liberatio ab Ægypto vel Ægyptiis*) aut circumſtantiam notabilem, qua illa liberatio ab aliis dignoſcitur, ut גאלת מרדכי *Liberatio Mordechæi.* Juxta hanc formam commode ſe mea lectio componit, *Vindicatio à Græcis*: nam ita in libris Maccabæis illud *à Græcis* ſignificanter legitur; qua ratione hæc vindicatio ab omnibus aliis diſcerni poterat. At גאלת ציון *Liberationem Zionis* quum lego, ambiguum eſſe poſſet, num liberationem *à Zione* vel ejus incolis, an vero *Zionis*, intelligere debeam: nam ſic גאלת מצרים uti modo vidimus, *Vindicationem ab Ægypto*, non ipſius, notat. Verum, quia & Nummi eſſe perhibentur cum Inſcriptione לגאלת ישראל REDEMTIONIS ISRAEL (licet ipſe eos non viderim & propterea dubitem de vera lectione, in qua adeo variare viros doctos

ctos comperio) illud non nimis urgebo, ſed hoc potius; minus apte Liberationem *Sionis* meo judicio ad expugnationem *arcis* Hieroſolymitanæ (de qua 1. *Macc.* 13. 51.) à Te referri, quum per *Sionem* eo tempore non arcem illam Hieroſolymitanam, ſed *Montem Templi*, intelligerent. Fateor arx ſita erat in Sione: ita Sacræ literæ eum montem appellant; ſed tempore Haſmonæorum per *Sionem* vulgo montem Templi, *non arcem* illam, intelligebant. Adeoque *Liberatio Zionis*, juxta genium loquendi illorum temporum, *Liberationem Templi*, aut *montis Templi* ſignificabit, non vero *arcis*. Ita 1. *Maccab.* 4. 36. Judas purificare ſtudens Sanctuarium ἀνέβη εἰς ὄρος Σιὼν, καὶ εἶδον τὸ ἁγίασμα ἠρημωμένον καὶ τὸ θυσιαστήριον βεβηλωμένον, &c. *adſcendit montem SION*, & *vidit Sanctuarium deſolatum* & *altare contaminatum*. Ibi mons *Sion* non pro arce, ſed monte Templi acci-

accipitur; quod & ſequentia oſtendunt v. 41. quum enim jam adſcendiſſet montem Sionis, uti vidimus, hortatur ſuos ut oppugnarent τὺς ἐν τῇ ἄκρᾳ *qui erant in* ARCE. Aliud ergo ibi *arx*, aliud *Sion* eſt, nec *Liberatio Sionis*, *Liberatio arcis*. Similiter 1. *Macc.* 14. 26. tabulæ æreæ in memoriam geſtorum Domus Haſmonææ dicuntur affixæ columnis in *monte Sionis* & v. 49. ἐν περιβόλῳ τῶν ἁγίων *in ambitu Sancti*. Per Sionis itaque montem, montem Templi innuit. *Arx* autem nuſpiam quod ſciam *Sion* ibi appellatur, ſed ἄκρα *arx* ſimpliciter, uti paſſim, ita & in introitu illo Simonis 1. *Macc.* 13. 51. Utique ſi hoc titulo Nummi erant inſigniti (quod Scriptor librorum Maccabaicorum ignorare non poterat) quidni ibi ſaltem voce *Sionis* utitur, & *Sionem* eſſe receptum memorat? Cur *arcem* ſimpliciter appellat, & montem Templi *Sionem*? Quum igitur arcem

cem *Sionem* non vocet, nec ego per *Sionem* in Nummis circa illa tempora cuſis, arcem illam Hieroſolymitanam intelligam. Nec videtur mihi ingreſſus in *arcem* res tanti momenti fuiſſe, ut ſola aliis rebus majoris emolumenti omiſſis in Nummis ſignari debuerit. Nam jam antequam Simon arce potiretur, tam ſolennibus verbis dicitur 1. *Macc.* 13. 41. ἔτους ἑβδομηκοστοῦ καὶ ἑκατοστοῦ ἤρθη ὁ ζυγὸς τῶν ἐθνῶν ἀπὸ τοῦ Ισραήλ *anno centeſimo & ſeptuageſimo ablatum eſt jugum gentium ab Iſraele.* Tunc & mutata jam erat ſcribendi annos formula: tunc aliam faciem renata reſpublica Judaica induerat. Ea contigerunt anno 170. 1. *Macc.* 13. 41. at arcem demum cepit Simon anno 171. *ib.* v. 51. Viden'? arx capta nondum, & ſublatum tamen erat jugum gentium ab Iſraele. Confecta erat anno 170 גאלת מיון *Liberatio à Græcis.* Nam licet arx capienda reſtaret, ea res non habebat magnam diffi-

difficultatem, quum arx undique incluſa eſſet, ſic ut fame omnes qui in ea erant, perire debuiſſent, uti notatur 1. *Maccab.* 13. 49. Fateor, diem quo arcem victor ingreſſus eſt Simon, voluit quotannis celebrari, at non propterea quod hæc ei victoria tanta videretur, ſed quod ultimum hoc votis ejus reſtaret, ut hoſtis pelleretur ex Iſraele 1. *Macc.* 13. 51. Certo enim certius ſibi arcis hujus ſubjugationem promittere poterat. Verum ſi in Nummis legamus *Liberationem Zionis*, quis non ſentit animo ſuo hanc ideam obverſari, eam rem maximi momenti eſſe debuiſſe, quum tamen non niſi ſequela certo acceſſura eſſet præcedentium victoriarum. At ſi *Liberationem à Græcis* legamus, res maxima indicatur, & dignus nummo titulus, quo omnia geſta domus Has monææ innuuntur, cui hæc illuſtris liberatio tot hominum ſanguine parta, poſt Deum, debebatur. Non ſole-

ſolemus profecto, quum libertatem ſuam gens quædam recuperavit plurimis ab hoſte reportatis triumphis, ultimum & ignobilem reſpectu aliorum, Nummis aut monumentis inſcribere; nec id Simonem feciſſe mihi perſuadeo; quod feciſſet ſane, ſi *Liberationem Zionis*, id eſt, Te interprete, *ſubjugationem arcis Hieroſolymitanæ* nummo inſcripſiſſet. Plura non addam, nec ad examen revocabo num גאל de monte, uti Zion, ſatis commode dici poſſit, quandoquidem ea quæ dicta ſunt ſufficere exiſtimo, ut videas, Vir Celeberrime, quæ me rationes in ſententia mea firment. Denique de Palma, quam Nummi mei tres priores exhibent, hoc quoque monendum cenſeo, me Tibi non accedere, qui pro לולב, non palma, eam imaginem habes: quod, tum ex Epiſtola ad me data, tum literis iis, quas ad Eruditiſſ. Virum Joh. Henr. Hottingerum, dignum tanto avo nepotem, dede-

dederas, quaſque mecum, dum in his oris eſſet, communicavit, Te ſtatuere deprehendi. Quid enim palma eſt, ſi hæc non eſt? לולבים ea denſitate ac forma pingi poſſe non videntur, nec inde fructus palmæ pendere tam longe pendulo caule, niſi in agitatione ejus balani in continuo decidendi periculo eſſent. Et quomodo, precor, tam compacti & rotundi faſces ita diſponi circa altare poterant, ut capita ſua inclinarent, quod fieri conſueviſſe Judæi tradunt? unde ſpathas & ramos potius fuiſſe oblongioris formæ credendum eſt, non talis figuræ, qualis in Nummis noſtris apparet. Quare rami palmæ (non additis fructibus) ubique in lætitia leguntur adhibiti, Nehem. 8. 15. 1. Macc. 13. 51. 2. Macc. 10. 7. Apoc. VII. 9. Tales palmæ rami φοίνικες appellantur. Quid vero φοίνικες; Palmæ, quales victoribus in ludis dabantur. Ita Pauſanias, Plutarchus & alii eas appel-

appellant. Qualem hæ figuram habuerint, Nummi plurimi urbium Νεωκόρων docent: ſcilicet rami palmæ erant, at ſine fructu, & oblongi. Fateor, appellantur & βάϊα; verum per βάϊα neceſſario ſpadices debere intelligi, quæ & ramum & fructum complectantur, nondum video. Hic autem in nummo non ramus ſolum, ſed ſummum totius palmæ cacumen (ſi vel de infima parte fateremur non liquere) cum duabus balanis ab utroque latere pendentibus (uti in omnibus Nummis palma pingi ſolet) & trunco, cujus cortex gradus illos præfert quos in palmis eſſe novimus, certo certius conſpicitur, quod pro *Lulaf* haberi nequit, niſi quis optima Judææ palmeta ſpoliata plane exiſtimare velit: & num credemus populo licitum fuiſſe ad lubitum ſuum palmas fructibus denudare, & ſumma arborum cacumina præcidere, ut inde talis figura naſcatur, quam Nummi

mei tres priores præferunt. Hoc enim palmæ eſt proprium, quod ſi ſummum trunci cacumen præcidas, ea ἐπικοπὴ arbori exitialis ſit. Vide quæ in hanc rem notavit Cl. Salmaſius in *Exercit. Plinian. p.* 934. Nihil addo, ſed ad ipſorum Nummorum conſpectum Te remitto. Hæc ſi tanti ponderis Tibi eſſe non videantur, ut Explicationem Tuam deſerere poſſis, & meam amplecti (quod vix ſperare auſim) aliquid tamen ad ſententiæ meæ elucidationem conferent. Si quædam liberius à me dicta ſint, quæ Te offendant, non dicta volo. Nec enim mihi propoſitum eſt lites aut ſerere aut fovere, ſed candide veritatem indagare & inventam profiteri. Quare mihi oblatum Te gaudeo, à cujus eximia Eruditione, & ſingulari humanitate duplicem mihi fructum promitto. Illa quidem ingenio meo exercendo, hæc erratis & παροράμασι condonandis, uti ſpero, inſerviet. Multo

plura

plura adſcriberem, ſi ad ſingula Doctiſſimæ Epiſtolæ Tuæ argumenta, ut par eſt, reſpondere ſtatuiſſem. Verum & hinc, Deo volente, aliis literis ad Te dandis naſcetur materies: & quod rei caput mihi videbatur, difficultates Tuas, circa ſententiam meam motas nunc examinare decreveram. De Nummis Tuis, pro quorum tranſmiſſis imaginibus Tibi gratias ago, hæc adjicio. De ſecundo Tuo, qui mihi primus eſt, & nunc & ante fuſius egi, uti & de tertio Tuo, qui mihi quartus eſt, cujus unam faciem (qua Mannæ amphora eſt) ſingulari diſſertatione explicui, alteram (qua folium vitis apparet) tam erudite & ingenioſe in literis Tuis illuſtraſti, ut plane in ſententiam Tuam concedam. Ne autem ἀσύμβολος videar in Nummi Tui primi explicatione, hæc paucis habe. Quum Nummus admodum ſit detritus, & illa à Te exhiberi ſcribas quæ quodammodo

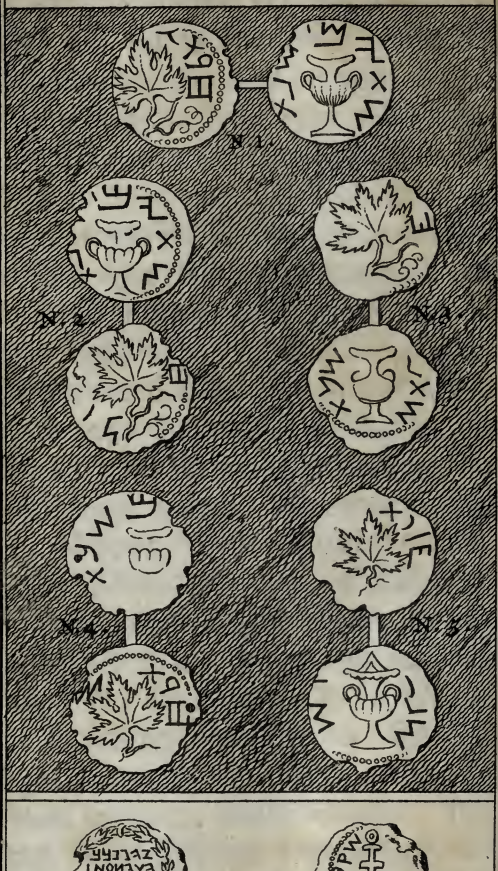
in eo, licet exeſo, adhuc apparent (ut ipſe fateris) non nimis fidenter aliquid affirmandum exiſtimo, ſed expectandum donec huic ſimilis alius orbi erudito exhibeatur qui clarior ſit. Quantum vero licet conjicere, in una Nummi facie duos calices video, quos in faſces ſalicum transformari non fero, quique vel abundantiæ vini, vel gratiarum actionis ſymbola eſſe poſſunt. Malo tamen hic vini copiam deſignent. Quod ex iis eminet vel iis impendet oblongum, folium eſſe palmæ puto, quod & in nummo Ludolfiano (ita eum appello quod Cl. & amiciſſimus mihi Cellarius illum ex cimeliis Ludolfianis ſe hauſiſſe p.42. Hiſt. Sam. fateatur) conſpicitur calici impendens. Fructus medius inter duos calices mihi fructus palmæ ſive balanus eſt, quam clarius in eodem Ludolfiano conſpicimus. Confer hanc opinionem meam cum aliarum gentium Nummis, quos plurimos

mos & triviſti ipſe & poſſides: ſic ut jure merito Cimeliarchio publico Te præpoſitum urbs Tigurina voluerit. Extant apud Goltzium in Numiſm. Inſularum Græciæ aliquot Nummi, qui amphoram exhibent, vini feracem regionem indicantes & ſupra pendentem uvarum botrum, folium vitis, hederam vel ſimile quid. Vide & Cl. Begeri Theſaur. Brandeb. Tom. 1. p. 420. 478. & alibi. In hoc nummo non vitis folium, ſed palmæ conſpicitur, quod Judæi è palmis præſtantiſſimum vinum conficerent, quod Tu ex Athenæo jam obſervaſti. In altera facie palmam video, & globulos, quos Tu pro decidua Manna habes, ego palmæ adhærere judico, quales in Nummo meo primo, ſecundo & tertio apparent, & in Ludolfiano ex calice eminent, & in Nummo hoc Tuo videntur ab arbore ſeparati, quod lineæ illæ temporis injuria ſint eraſæ. Conſpicio ibidem duos calices, non

 לולבים

לולבים aut faſces ſalicum. Vide, Vir Celeberrime, an non in ipſo Nummo pro calicibus, balani tales duæ, utrinque pendulæ, poſſint ſubſtitui, quales in Nummo Wilhelmi II. exhibet Paruta in Sicilia, quæ ad ſuppoſitum fere ſolum pertingunt, & quæ in Nummo meo primo & ſecundo apparent. Quod ſi linearum ſuperſtitum ductus id non patiantur, ſint Calices duo: non refragor. De literis utrique faciei inſcriptis nil certi affirmare valeo. Si omnes extarent, aliquid tentari poſſet; nunc incerta videntur omnia. Videor mihi ab una parte legere שתא, *annum* cum literis tribus numerum indicantibus & ה; ab altera מיון, *à Græcis* ut in Nummo meo primo: ſed cum reliqui characteres deſint, & ipſi obſcure extent, malo ἐπέχειν. Plurimam Tibi ſalutem nunciatam vult Spectat. Wildius, & Lectiſſima Filia ejus Anna Maria artifici virgini Annæ Waſeræ; de quo nobili puella-
rum

Nummi Samaritani.



rum pari, ſi artificium pingendi ſpectes, an hæc vel illa prior ſit, jure merito dubites. Orbis certe utrique non parum debet, quod illarum auxilio hi nummi Orientales lucem adſpiciant. Luſi aliquando quibuſdam Elegis & deprædicavi artificem illam Wildianam dexteram, quos Tibi mitto, ut quidpiam minus ſerii argumenti gravioribus curis Tuis interponam. Vale, Vir merito Tuo Celeberrime, & diu vive ad Athenæi patrii gloriam & veræ Eruditionis incrementum. Scribebam Trajecti ad Rhenum. v. Non. Maj. CIƆIƆCCIV.

ELEGIA I.

Artifici dexteræ

Pulcherrimæ Virginis

MARIÆ WILDIÆ,

S.

Dextera, quæ nitido deſcribis marmora cælo,
Et digitis animas æra vetuſta tuis,
Docta rudi tabulæ varias inducere formas,
Nec minus in Lyricos ire parata modos,
Dextera, quam Cytheræa ſuæ componere vellet,
Judice me, poterat præpoſuiſſe ſuæ.
Quid non veſtra domus, quid non tibi patria debet,
Nobilior meritis utraque facta tuis?

Dex-

Dextera dilectum cœlo latura parentem,
Cujus ab artifici virgine creſcit honos.
Tu rigido Divûm ſimulacra effingis in ære,
Omnibus ut pateant, quæ patuere tibi.
Tu Venerem pingis, qualem ſi cernat Apelles,
Non minor eſt ars hæc, diceret, arte mea.
Hac facie mea Diva ſuis emerſit ab undis,
Et ſtrinxit fuſas per ſua colla comas.
Munere virgineo Cyanos, viridesque Smaragdos
Affixas digitis, Roma ſuperba, tuis;
Et veſtris olim ſuſpenſa monilia collis;
Gens Aſiæ, & rubro proxima turba mari,
Inſertumque Diis varium ſpectamus Abraxan;
Priſca puellari ſigna renata manu.

Dextera, quæ veluti Pelopis manus altera quondam
In nitidum verti tota mereris ebur.
Hei mihi! quid voveo? nec enim formoſior eſſet
Quæ Libycum ſuperat laude nitoris ebur.
Articulis candore tuis puriſſima cedunt
Marmora, vel Pariis eruta ſaxa jugis.
Illa quidem, læto venas ſuffuſa rubore,
A digitis vinci non doluere tuis.
Hi digiti (tacita ſic marmora voce loquuntur)
Hi facient vita nos meliore frui.
Pondus iners tellure diu latitavimus ima,
Quæ nos viſceribus condidit ante ſuis.
Nec poterant prodeſſe atris defoſſa latebris
Queis nullum licuit ſaxa videre diem.
At

At nunc artifici formoſa reſurgere dextrâ
  Nos facit, & noſtras WILDIA pandit opes.
Virginei flos illa chori, quem conſpicit Ya,
  Conſpicit affuſis Amſtela feſſus aquis.
Credibile eſt, ea dum tangis; pulcerrima Virgo,
  Mollia contactu marmora facta tuo.
Felicem, talis quem dextera complectetur,
  Candida perpetua dextra colenda fide!
Evolat, & cœlo tibi Fama acclamat aperto,
  Marmoribus vitam tu dabis, illa tibi.

E L E-

ELEGIA II.

Phœbe vale, cultæque diu mihi Numina Muſæ,
Numina cultori non ſatis æqua ſuo
Ad veſtra heu quoties projectus limina ſupplex
Effudi calidas ore tremente preces,
Afflatum ſacraſque petens in carmina vires?
Vos tamen hanc miſero ſæpe negaſtis opem.
Læſa meos alio transfert patientia cultus.
Altera erit numeris præficienda meis,
Quæ quoties oculis animoque puella recurrit
Carminibus facilem dat celebranda viam.
Quid celebrem, mea Diva, tuo dic blanda Poetæ.
Copia judicium detinet ipſa meum.

Nec

Nec mea te totam laudare modeſtia
vellet :
Atque elegis longe majus id eſſet
opus.
Quod ſi tanta mihi fiducia, credar in
una
Palladaque & Cypriam dicere poſ-
ſe Deam.
Innocua, & dono mihi Dextera no-
ta recenti
Ingenio cauſam ſuggeret una
meo.
Hæc mihi ruderibus ſubrepta numis-
mata priſcis
Depinxit digitis non imitanda
ſuis.
Hæc me per totam fidiſſima ducit
Idumen,
Lætaque perpetuis arva Saronis
aquis.
Per Tyrias me convalles, cedros-
que virentes,
Qua ſurgit tumidis Libanis ora
jugis.
Hic ego florentes ſylva Phaſäelide
palmas
Con-

Conſpicio, & balanos, terra beata, tuas.
Hic media veterum Solymarum ſiſtor in urbe.
Agnoſco ſcriptas, queis fuit uſa, notas.
Nil Titus impreſſo Templis profecit aratro,
Ut famam ſtrata ſterneret urbe tuam.
En, Libertatis priſcæ Tibi ſigna ſuperſunt,
Sparſa per innumeras, Gens Solymæa, vias.
Quæ Tibi cum licuit monumenta inſcribere nummis,
Longe erat à patrio vis peregrina ſolo.
Nunc contemta Deo, contemtaque gentibus, erras;
Spreviſti magnum quæ prior ipſa Deum.
Hæc mihi quod pateant, Tibi debeo, candida, ſoli:
Et debere Tibi plus quoque, dextra, volo.

Quod

Quod tibi vis referam pro tanto munere munus?
Vatibus exiguas eſſe putabis opes.
Et maria & terras pauper peragravit & exul
Mæonides, Clarii dux licet ipſe chori:
Qui, mihi ſi credas, veſtras optaſſet ad ædes
E mendicato vivere poſſe cibo.
Ille ſuis Tychium numeris & Mentora dixit
Et numeros doni juſſit obire vicem.
O miſerum vates hominum genus! Aurea currunt
Sæcula, nec ſupereſt artibus ullus honos.
Exemplum magni vates imitantur Homeri,
Carmina muneribus ſubſtituuntque ſuis.
Nos quoque, qui turba forſan cenſemur in illa,
Hos tibi ſacramus, dextera culta, modos.

O ni-

O nivea, ô nullis digné celebranda Camœnis
Dextera, perpetuas apta fovere faces:
Et tamen à nullis unquam tepefacta favillis,
O nivibus nimium dextera tuta tuis!
Te dicam, laudesque tuas ad ſidera tollam,
A ſera dignas poſteritate legi.
Utque meas, opto, vivas formoſa, per artes
Effugiantque avidos nomina veſtra rogos.
Quod ſi forte meo interitum meditata labori
Luſibus his vitam fata maligna negent,
Cumque tuis titulis pereant mea carmina, fato
Gaudebo Tecum poſſe perire pari.

ADRIANUS RELANDUS.

ADRIANI RELANDI
DISSERTATIO QUARTA
De Nummis Samaritanis
A D
Clariſſimum & Eruditiſſimum Virum
JOHANN. BAPTIST. OTTIUM.

ARGUMENTUM.

Lectio Inſcriptionis Nummi controverſa. Nummi non ſatis integri. Cimeliarchium Uylenbroekianum. Deus Carnuntus, *fictum Numen. Nummi cum Inſcriptione,* anno ſecundo. *Rejicitur prior conjectura de lectione* anno 224, *&* a Græcis. *Cl. Toinardus primus qui legerit* anno quarto .... Liberationis Zionis, *non Harduinus. Villalpandi, Kircheri, Hottingeri, Bocharti errores in legenda hac ipſa Inſcriptione. Origo aerae ab anno Seleucidarum* 170. *Palmae imago in Nummis, de quibus agimus non* לולב. Balani *duae, non mala* citrea. Unum *tantum in hac ceremonia malum citreum, & ſiniſtra geſtari ſolitum, non inſertum faſci. Locus Joſephi examinatus.* Citrea *mala eadem quæ* Perſica. *Amphora Mannae non habet figuram* calicis, *quam nummi praeferunt, ſed* ϛαμνȣ.

Viro Clariſſimo & plurimum Reverendo

JOH. BAPTISTAE OTTIO.

Adrianus Relandus S.

Quum inter alia, quae ad illuſtrationem Nummorum Samaritanorum à nobis diſputata ſunt, etiam hoc diſquireremus, Amiciſſime OTTI, an legendum eſſet, in illo Nummo, cujus tria ἔκτυπα edidi, (tab. I.) *Anno quarto redemtionis Zion*, uti Tu arbitrabaris, an vero, *anno* 224: *ob Liberationem à Graecis*, & totum diſcrimen, quod inter hanc & illam lectionem intercedit, non niſi in tribus literis, varie lectis, conſiſteret, noſti Te ad lectionem Tuam probandam ad me ſcripſiſſe, Nummos inveniri, qui Inſcriptionem hanc prae ſe ferrent, *anno ſecundo*, שנת שתים, & ἔκτυπον miſiſſe, quod tamen nonniſi has literas ....שתי, quae

quae ad longe aliam vocem quam שתים referri poſſent, exhiberet. Quod ſi Nummi ejuſmodi integri extarent, in quibus *anno ſecundo* legeretur, candide tibi confeſſus ſum, fruſtra me Tibi adverſari, & certiſſimam eſſe Lectionem Tuam; quod *diſſert.* III. *pag.* 99. ſcripſi; & pag. 100. *Utinam nobis plures hujuſmodi nummi ad manum eſſent & magis integri, qui me cogerent ſententiam meam mutare ob amorem veritatis! Promtiſſimum me videres ut qualescunque conjecturas meas miſſas facerem & aliam hypotheſin amplecterer.* Sic mihi videbatur ea res ἀυτοψία debere decidi, non ectypis, quibus non multum fido: & forte ſententiam meam, quibus poteram, rationibus defendiſſem, niſi Amſtelodamum profectus Cimeliarchium Nummarium Viri Eruditiſſimi, mihique amiciſſimi *Goſuini Uilenbroek*, & eximiam ſupellectilem antiquariam, ſtatuaſque, urnas, & monumenta

vetera, attentius luſtrare in animum induxiſſem. Hic me, qua eſt humanitate, in Bibliothecam ſuam introducere, Inſcriptiones Græcas, Latinasque oſtendere, & inter illas ipſam illam urnam Marmoream, in qua & Fabrettus, & auctor monumentorum Veteris Antii, legerant *à libris Sacerdotalibus Dei Carnunti*, quum clare in ipſo marmore legeretur DEF. CARNUNTI. *Defuncto Carnunti*: unde abolendum eſſe fictum hoc Numen ſummo jure contendit. Mirifice capiebar hac eruditiſſima hoſpitis mei obſervatione, at quum ſpem mihi faceret videndorum quorundam Numiſmatum Samaritanorum, vix dubitas, opinor, quin vehementi lætitia me perfundi ſenſerim. Ut ad illos Nummos deventum eſt, qui ignotiores characteres præferrent, quales qui *Tab.* VI. *Num.* 6. & 7. extant, in quinque numero incidi, qui, uti ex collatione unius cum altero edocebar,

Inſcri-

Inſcriptionem à Te defenſam exhiberent, ࠔࠍࠕ ࠔࠕࠉࠌ, שנת שתים, *anno Secundo.* Unde formam literæ *Mem* à Samaritanis eodem modo in Nummis ac in libris ſcribi didici, de qua ante dubitabam, quia formam literæ *Thau* aliter nummi, aliter ſcripta, Samaritanorum præferunt; & quod in uno charactere fieri poterat, in alio accidere poſſe ſuſpicabar. Adeoque, quum de forma literæ *Mem* certus eſſem, vidi non legendum eſſe, quod antea opinabar, ࠌࠉࠅࠍ מיון *à Græcis*, ſed ࠑࠉࠅࠍ ציון *Zion*, & in his duobus capitibus, ſtatim ut vidi, acceſſi ſententiæ Tuæ, quam & Cl. Harduinus pro vera agnovit, & ante ipſum (ut literis Guelferbito ad me datis me docuit Vir egregius & amicus meus ſingularis, Joannes Maſſonus, quas, quia multa eruditione, ut omnia quæ ab illo proficiſcuntur, refertæ ſunt, & de his ipſis aliiſque

Nummis agunt, forte publico, bona cum ejus venia exponam) nuper magno rei literariæ damno nobis ereptus Nicolaus Toinardus, primus prodidit. Alias autem virorum doctiſſimorum conjecturas cum mea illa, quam deſerui, מין שתאל *à Græcis*, comparare, ut benignius de errore meo orbis judicet, non lubet, quod id ab unoquoque præſtari poſſit. Ab illo tempore tibi indicandum eſſe ratus me hac parte ſententiam meam mutaſſe, & non ſupereſſe niſi de amphora mannæ & palma diſſenſum, conſtitui tibi id ſignificare, & ἔκτυπα Nummorum tranſmittere, quod nunc demum præſto.

Ad originem hujus æræ quod attinet, exiſtimo illam ducendam eſſe ab anno æræ Seleucidarum 170, primo Simonis, quando ἤρθη ὁ ζυγὸς τῶν ἐθνῶν ἀπὸ τοῦ Ισραήλ, *ablatum eſt jugum Gentium ab Iſraele*, quod & ipſum ſtatuere videris in tabella Chronologica,

gica, *ſupra p.* 81. at in ipſa diſſertatione Tua hujus epochæ originem demum ad illa tempora refers, quibus arce Sionis occupata poteſtatem nummos cudendi Simon accepit, & vis reſpici in Inſcriptione לגאלת ציון *ad recuperationem Sionis*, uti ſcribis *pag.* 76. & 78. *In hac ipſa æra* (contractuum) *majore alia quædam minor Judæis enata, poſtquam ultimus Mattathiæ, Aſmonæi .... filius Simon arcem Sion ejecto hoſtium præſidio occupat, illam ſolenni ritu expiat .... & ſignandi pecuniam jus accipit.* Et hæc ratio eſt quod operoſius demonſtraverim *p.* 107. nomen *Zionis*, non *arci*, ſed *monti Templi*, tunc datum fuiſſe, atque ita per Zion in nummis arcem non intelligi: at ſi tum demum Nummi cuſi ſunt, ſi tunc demum ea æra nata eſt, poſtquam Sion occupata eſt, anno, ut ipſe ſcribis, 171 quomodo in Nummis quibuſdam legitur, anno primo (ut refert Harduinus) qui in tabella tua

convenit cum anno 170? vel quomodo in aliis *anno ſecundo*, ſi æra nata poſtquam ſignandi pecuniam jus accepit, id eſt anno 173, quarto Simonis? Sed non opinor ante illud tempus, quo ab Antiocho ſignandæ pecuniæ jus accepit, Judæos moneta caruiſſe, nam dicitur Antiochus iis confirmaſſe, quod conceſſerant alii reges ante ipſum. 1 *Macc.* 15. 6.

De *palma*, in Nummis noſtris conſpicua, quam tu pro לולב *Lulaf* habes, notaſti in literis ad Spect. Wildium datis (quas ante paucos dies mecum communicavit) ſi ea cnm figuris palmarum in aliis Nummis comparetur, magnam fore inter has & illam diſparitatem, nec Palæſtinorum, nec Tyriorum nec Carthaginenſium nec etiam Romanorum Nummos tali figura eam ſiſtere, qua ego contendo in his Nummis inveniri. Fateor elegantiores palmarum formas in illarum, quas nomi-

nominas, gentium Nummis, qui ſequentibus ſæculis percuſſi ſunt, inveniri: ſed (liceat mihi Tuis verbis uti, quæ in eadem Epiſtola Tua lego) *ars minus polita & valde rudis omnium illorum numulorum Simonis quam Jannæi tempora magis indicat... quippe ruditas iſta reſpondet populo è ſervitute jam jam emergenti, nec adhuc præclaris & multis artificibus inſtructo, quales proculdubio Judæi bellis, fame, perſecutionibus tantum non conſumti haud temere habebant.* Inde enim fruſtra efficias palmam non eſſe, quia palma in Nummis ſæculi Auguſtæi elegantiori forma conſpicitur. Quod ſi *Lulaf* לולב ſit, ut Tu arbitraris, ſcire deſidero quid putes eſſe dependentes utrinque balanos, & unde tam longo caule ſint, quo ſæpe palmarum balani eæque ſemper binæ numero, ut hic, in Nummis conſpiciuntur. Non poſſunt eſſe mala citrea, non aliud quidpiam quod excogitare queam

niſi balani. Ego certe לולב tali forma pingi unquam potuiſſe non exiſtimo. Mones quidem ut Nummum Villapandinum *n.* 5. *tab.* 1. inſpiciam, ubi *Lulaf* magis quam *palma* apparet. Sed illum peſſime depictum eſſe ex collatione Nummorum trium ejuſdem tabulæ, qui iidem ſunt, facile apparet, uti & ex balanis, pro quibus ille duo vaſa ſolo impoſita finxit. Quæ ſatis docent male hunc Nummum eſſe expreſſum, adeoque ex imagine illi inſcripta non poſſe aliquid effici, quod demonſtret ibi *Lulaf* exhiberi. Ex noſtris enim tribus, quos eadem tabula exhibet, corrigi debet, qui integriores ſunt. Quod ais de primo Tuo, quem *n.* 1. *tab.* 5. exhibet, ibi palmas eſſe non poſſe ab una parte imagines illas duas, quum ab altera facie palma clare extet, non video, ſi palmæ non ſint, ſtatim de לולבים nos cogitare debere. Forte longe

aliæ

aliæ res ſunt. Verum, quum ipſe hunc Nummum adeo detritum & obſcurum agnoſcas, ut non niſi conjecturis locus ſit, malo ἐπέχειν, nec inde ſententiam meam infirmari poſſe exiſtimo. Objicis mihi porro, ut evincas לולב, non palmam, in Nummis his repræſentari, auctoritatem Joſephi, qui ſcripſerit Judæos geſtare manibus ſuis ramos myrti, ſalicis & ramum palmæ τοῦ μήλου τοῦ τῆς Περσέας προσόντος, quæ transfers uti & Gelenius, *ex quibus mala Perſica dependeant.* At ego in textu Joſephi non video mentionem factam niſi unius mali Perſici, τοῦ μήλου, nec illum ſcribentem deprehendo, quod ea mala ex ramis dependeant. Tantum ait μήλου προσόντος, indicans *malum Perſicum adeſſe* debuiſſe. Hoc autem manu geſtabant, nunquam ipſi לולב inſerebant, erat enim præſtantius, & uti לולב geſtabant dextra, ita citreum malum ſiniſtra, quod ex ipſa Gemara & uſu Judæorum

rum clarum eſt. Quum aliquando de jure mali citrei in feſto tabernaculorum per literas mecum ageret Clariſſimus Vir Gulielmus Surenhuſius, cui Antiquitates Judaicæ ſex voluminibus (corpus Miſnicum innuo) orbi Chriſtiano planiſſime expoſitæ immane quantum debent, quemque in Hebraicis, Syriaciſque præceptorem habuiſſe ſummæ gloriæ mihi duco, inter alia, unum tantum malum citreum requiri in hac ceremonia obſervans, hæc notabat. Scriptum eſſe in Maſſechet *Succa* רבי ישמעאל אומר שלשה הדסים ושתי ערבות לולב אחד ואתרוג אחד *Doctor Iſmael dicit; tres rami myrti, duo rami ſalicis, unus ramus palmaris & unum malum citreum requiruntur*, & hoc ſenſu à reliquis doctoribus deciſum eſſe, ut iſte ritus apud omnes Judæos obtineat. Confirmari illa à Maimonide in *Hilchoth Lulaf*, *capite ſeptimo Halacha* 7. ubi hæc verba. *Quantum ſive quot ſumit de iis*
(nem-

(nempe de ramis in lege deſignatis?) *Reſp. unum ramum palmarum, unumque malum citreum, duos vero ſalicis ramos & tres myrti. Si vero quiſpiam myrti ramuſculis aliquid addere velit, addat, dummodo ad fiat ad ornatum præcepti. Reliquis vero ſpeciebus nil addendum eſt. Sin autem quis iis addiderit aliquid vel detraxerit, reprobus eſt* (פסול) *ramus palmaris, itemque malum citreum.* Rationem autem quare tres rami myrti adhiberi poſſint, hanc adferri in Gemara *fol. triceſimo quarto col. 2.* quia in Lege *Levit.* 23. 40. dicitur ſumendum eſſe ענף עץ עבות *ramum arboris denſæ*: ubi tres occurrunt voces in præcepto de myrto, quarum ultima in numero plurali poſita eſt. Duos vero ſalicis ramuſculos ſumi poſſe probari ex eo quod ibidem dicatur ערבי נחל, *ſalices rivi*, ubi vox ערבי *ſalices*, ſaltem duo notat: Quas expoſitiones ex lege erutas eſſe juxta id genus inter-

interpretandi, quod אסמכתא *rationem probabilem* Gemarici vocant. Quod ſi quis contendat eodem modo mali citrei multiplicationem poſſe inſtitui, quia id in lege tribus vocibus exprimitur, videlicet פרי עץ הדר videri reſpondendum, id neceſſarium non eſſe, quod malum citreum majorem in ſe præſtantiam comprehendat, quam omnes tres ſpecies in לולב, utpote odore, ſapore & colore præditum, & tribus quidem vocibus innui, at nullam ex iis in numero plurali legi. Confer *Maggid Miſchne* ad locum Maimonidis modo citatum, & *Orach Chaim n.* 651. Hæc, ipſis verbis Clariſſimi Viri, ad Te perſcribere volui. Unde puto ſatis liquere illam figuram, quam pro לולב habes, non ejus ſed palmæ potius imaginem referre, & duos fructus utrinque dependentes non eſſe mala duo citrea (quum unum tantum adhiberi debeat) ſed balanos à palma

ma pendulas. Quamvis autem nec לולב nec malum citreum agnoſcam in illis Nummis tabulæ primæ, de quibus egimus, forte tamen malum citreum repræſentatur (quod & Tibi placet quamvis certo aliquid affirmari nequeat, quod Nummus non ſatis integer ſit) in Nummo primo *Tabulæ* 5. & hic Nummus erit, quem ſe vidiſſe ſcribit R. Moſes Alſchecher, citatus R. Azariæ in *Meor Enaim*, *Tract*. III. *c*. 56. וראיתי אחד צורת לולב אגוד ואתרוג בצדו *Vidi autem unum cum figura* לולב *rami palmarum*, אגוד *faſciculi*, *& mali citrei juxta*, vel prope, *illum*. Sic ut malum citreum ſit in medio, & ab una parte לולב, ab alia אגוד. Vides malum citreum non in לולב ſed בצדו *ad latus ejus*. In illo autem Joſephi loco, quem citabas, neſcio quid mireris Joſephum non malum *citreum*, ſed *Perſicum*, illud appellaſſe; promiſcue enim Veteres & citreum & Perſicum idem

idem malum vocarunt, quod quia tantum in tranſitu tango, hoc ſolum ex Macrobio lubet notare Saturnal. *l.* III. *c.* 19. *Quod autem ait idem Cloatius, citreum & ipſum Perſicum malum eſt, ſecundum Virgilium,*

Media fert triſtes ſuccos, tardumque ſaporem
Felicis mali, quo non præſtantius ullum,
Pocula ſi quando ſacræ infecere novercæ.

Et reliqua Et ut nemo dubitet de citreo dixiſſe Virgilium, accipite quæ Appius in libro de Sylveſtribus arboribus dicat. Citrea item malus & Perſica altera generatur in Italia & in Media altera. Et paulo poſt de citreo loquens ait: Eſt autem odoratiſſimum, ex quo interjectum veſti tineas necat. Fertur autem venenis contrarium, quod tritum cum vino purgatione virium ſuarum bibentes ſervat. Generantur autem in Perſide

ſide omni tempore mala Citrea. Adde ſcriptorem, temporibus Joſephi proximum, qui imperante Marco Antonino vixit, Phrynichum, qui ſimiliter habet *pag.* 90. μῆλα Μηδικὰ τὰ νῦν κίτρα. *Medica mala, quæ nunc citra appellantur.* Et recte illum ita ſcripſiſſe Doct. Nunneſius in notis docuit, & pluribus teſtimoniis firmavit. Quin & ipſa mala *Narantia*, Νεράντζια, نارنج Perſice (unde alii *aurantia* & *inaurantia* formarunt, ut nomen aureum colorem videretur exprimere) μῆλα Μηδικὰ *mala Medica*, ſive *Perſica*, ab Scholiaſte Nicandri appellantur. Unde & Joſepho licuit Citreum Perſicum malum vocare. De figura calicis, Nummis impreſſa, an illa pro urna mannæ haberi poſſit, non multum mihi laborandum eſt, quia unumquemque extra partes conſtitutum, cui hic Nummus conſpiciendus offerretur, puto illam figuram pro calice habiturum, & mul-

to aptius Mannæ receptaculum in illa Amphora, quam tabulæ primæ Nummus quartus exhibet, agniturum. Videris autem mentem meam non plene adſecutus, quum exiſtimas me illam Amphoram ideo tantum pro receptaculo Mannæ habere, quod operculo tecta ſit: nam in quibusdam Nummis ipſum hoc operculum illi amphoræ impoſitum vix conſpicitur, quamvis deletum id injuria temporis dicere poſſimus aut omiſſum ob literarum viciniam: nec puto vas apertum plane non potuiſſe Amphoram Mannæ repræſentare, (nam & amphoræ apertæ vaſa vinaria in aliis Nummis repræſentant) ſed de vaſe, calicis aperti figuram habente locutus ſum, & magis convenire judicabam ut Mannæ receptaculum ſuperne clauſum eſſet, uti in Nummo quarto *Tab.* 1. conſpicitur. Et judicavi vas anſatum potius fuiſſe & amphoræ formam (qualis hæc erat) geſſiſſe, quia ςάμνος ab Apoſtolo appellatur

pellatur, & σάμνος & ἀμφορεὺς & amphora vas vel idem vel non multum diverſum ſignificant: certe non habet figuram iſtiusmodi calicis, qualem Nummi noſtri exhibent: & profecto, ſi optio daretur vel illum calicem vel hanc amphoram pro reconditorio Mannæ eligendi, puto unumquemque amphoræ imaginem alteri prælaturum. Plura non addo, niſi quod valere Te velim, & patriæ tuæ diu eſſe ſuperſtitem, cujus inſigne ornamentum es. Scribebam Trajecti ad Rhenum Kal. April. CIƆ IƆ CCVI.

Patere tamen hoc unum a me addi: operæ pretium nos retuliſſe in indaganda tum inſcriptione tum imagine, quam hi nummi exhibent, quum rariſſime tam integri inveniantur, & adeo varient Eruditi de utraque ſcribentes. Vidiſti, quomodo Nummum noſtrum primum, quem *Tab.* I. ter exhibui, repræſentaverit Villalpandus, & pro balanis duo, neſcio quæ, vaſcula, pro palma faſciculum

frugum finxerit, & literas non ſit adſecutus, uti nec Clar. Hottingerus, nec Bochartus: Adde his viris doctiſſimum ſcriptorem, Claudium Molinetum, qui rariora Numiſmata Cimeliarchii, quod in Abbatia S. Genovevæ eſt, anno 1692. illuſtravit, qui *Tab.* 22. eundem illum Nummum cum noſtro primo (*Tab.* 1. *Num.* 1.) exhibet, at pro palmæ vertice lilium, qua forma in inſignibus Galliæ apparet, & faſcem frugum, pro balanis ab arbore ſeparata duo vel vaſcula vel ſimile quid exhibet, & *pag.* 90. explicaturus hunc Nummum, calicem & faſcem frugum pro ſymbolo abundantiæ vini, olei, & frumenti habet, & Inſcriptionem legit, *Anno quarto redemptionis Jobi, quæ videtur innuere* (ita ſcribit) *hunc ſicli quadrantem cuſum eſſe a Jobo, anno quarto poſtquam calamitate ſua liberatus erat, niſi quis velit eam ſenſu allegorico intelligere de anno quarto, poſtquam Judæi tyrannidem*

dem Antiochi Epiphanis evaſerant. Et hinc perſpicis, Clariſſime Otti, quam non temere religioſus fuerim, & ipſos Nummos, non ἔκτυπα, videre deſideraverim, ut in iis extare crederem, quod nunc vidi, *anno ſecundo.* Vale iterum, Humaniſſime Vir, & me ama.

P.S. Tabula VI. præter 5. Nummos Samaritanos, duos alios n. 6. & 7. addidi, quorum lectio nondum mihi certa eſt.

TABELLA,

quæ uno intuitu ob oculos ponit ejuſdem
Nummi noſtri primi
(tab. 1. Num. 1. exhibiti)
variam lectionem à multis tentatam.

Ab una facie.

I.

שמואל נביא

Samuel Propheta.

Ita legit Pradus, Villalpandus.

II.

שמ . . . .

SIMEON . . . . .

ita legendum ſuſpicatur Conringius.

III.

שמו אל שדי

NOMINI DEI OMNIPOTENTIS.

Steph. Morinus in Exerc. de Lingg. p. 296, & 297.

IV.

שנתא רכד

ANNO 224.

Æræ ſc. Contractuum. Sic ego olim conjiciebam.

V.

שנת ארבע

ANNO QUARTO.

Ita legit Toinardus, Bochartus, Harduinus, Molinetus, Ottius. Hæc videtur eſſe vera lectio.

Ab altera facie.

I.

נגאלת לצום

REDEMTUS ES A JEJUNIO.

Per Mannam ſc. Ita Villalpandus.

II.

גאלת לצום

VINDICATIO (prævio) JEJUNIO,

de quo 1 Sam. 7: 6.

Hottingerus, Conringius.

III.

נגאלת צום

Redemtus es. Jejuna.

vel

נגאלת לצום

Redemtus es ad jejunium.

Steph. Morinus.

IV.

לגאלת איוב

Redemtionis Jobi.

Bochartus, Molinetus.

V.

לגאלת מיון.

Liberationis a Græcis.

Ita ego olim ſuſpicabar.

VI.

לגאלת ציון

Redemtionis Zion.

Sic Toinardus, Harduinus, Ottius, Joh. Jac. Cramerus. Hæc videtur eſſe vera lectio.

Forte & hic idem Nummus eſt, in quo R. Moſes Alſchecher, citatus R. Azariæ in *Meor Enaim l.* III. *c.* 56. legit לנחמת ציון Consolationis Zion. Scribit enim ad manus ſuas perveniſſe nummos, quibus inſcriptum erat שנת כן לנחמת ציון Anno tali, Consolationis Zion. Nota illum jam legiſſe ultimam vocem, uti poſtea Toinardus, recte, ציון Zion & addere, ſe credere illos Nummos eſſe percuſſos tempore Regum Syriacorum, quod & nos volumus.

Addenda & Emendanda.

Tab. 1. Nummus ſecundus habet תאתרבע, pro תארבע. Diſſert. I. pag. 20. lin. 9. *non*, adde, *modo*, pag. 34. lin. 10. poſt confirmarunt, adde: quo facit quod legitur 1 Macc. 5: 62. pag. 40. lin. 23. lin. *quatuor literæ*. Illae autem ex collatione aliorum Nummorum ſunt חרות. Diſſ. II. pag. 14. lin. 4. poſt *appellat*. Scholiaſtes Lycophronis id moris fuiſſe ſcribit, ut cineres eorum qui extra patriam obiiſſent ἐν κρωσσοῖς, καὶ λάρναξι καὶ ἀμφιφορεῦσι, *in urnis vaſis amphoriſve* conderentur atque ita in patriam inferrentur. pag. 18. lin. 17. poſt *convertit*. Ita & Hebræi merum vocant יין חי *vinum vivens*, & קתל apud Arabes notat, *occidere*, & *aquam vino miſcere*: quo nonnulli & ζωρότερον οἶνον apud Homerum referunt quaſi à ζάω, vivo. pag. 21. l. Pindari in Nem. Od. 10. pag. 28. l. 23. *Numinis*. pag. 30. l. 24. *duabus*. p. 31. l. 12. *eo innui*. lin. 17. *anſata*. p. 38. l. 10. *Moſen*. pag. 40. lin. 14. *edocti Ethnici*. pag. 79. *Antiocho Sedete*. pag. 65. lin. 20. *Nummo minore*, pag. 141. lin. 6. *id fiat*.

I N-

INDEX

Numerus notat paginas, incipiendo à Diſſertatione Secunda atque ita porro. Quae autem in diſſertatione prima inveniuntur, ita indicantur. *Diſſ*. 1. pag....

A.

Æræ variæ apud Judæos uſitatæ. *Diſſ*.I. pag. 9. & ſeqq.

Amphora Mannæ melius dicitur quam urna, quia ςάμνος in' N. T. appellatur, & probabile eſt id vas Amphoræ figuram habuiſſe. 5 & ſeqq. Amphora & ἀμφιφορεὺς quid. 8. non vino tantum recipiendo deſtinata ſed & frumento &c. 11. Variæ formæ Amphorarum 21. Amphora Mannæ non fuit in Templo ſecundo. 43. abſcondita à Joſia. 44. Cur ea Nummis inſcripta ſit 46. Num ea Romæ ſit. 42. An Amphora Mannæ ſit vas illud anſatum quod Nummo IV. Tab. I. inſcriptum eſt. affirmatur. 10 & ſeqq. At Cl. Ottius id pro urceo, qno ſacerdotes manus pedeſque abluebant haberi poſſe ait p. 68. ex qua materia facta fuerit Amphora Mannæ. 27.

Α'μφῶες, vas auritum. 30.

Anſa, unde dicta 36. anſata vaſa majora & minora. 31.

Apion num primus dixerit Judæos aſinum adorare. 41.

Arx Hieroſolymitana non dicebatur Sion tempore Haſmonæorum, ſed mons Templi. 107.

Aſinus, aſellus, nomina vaſorum 32. Cur Silenus

aſino vehi dicatur. 34. Unde nata videatur calumnia Judæos aſinum penetrali ſacraſſe. 37. Aſinos odio habebant Ægyptii. 38. Aquila, nomen vaſis. 33.
Aures, anſæ vaſorum. 29.

C.

Cantharus, unde dictus. 35.
Carnuntus, Deus. 132.
Citreum malum in ſolennitate feſti tabernaculorum, unum tantum. 140.

D.

Diota. 30, 32.

E.

Ἐπίσημον num ſignatum. *Diſſ.* I. pag. 53.

G.

Garizim, mons, ſub quo vaſa ſacra defoſſa. 44, 45.
Græci. Ita Syros appellant Judæi. *Diſſ.* I. p. 28.
גאל quid propria. *Diſſ.* I. pag. 34.

H.

Hebræi. vid. Judæi.

I.

Joſephi locus emendatus. 45.
Judæi cur aſinum adoraſſe dicantur. 37.
quando demum uſi ſint moneta ſignata. 6. *Diſſ.* I.

Ju-

Jugulare vinum, quid. 18.

L.

Lulaf num in Nummis. 59, 112.

M.

Mannæ amphora. vid. Amphora.
Moneta. vid. *Nummi*.
Moſi male tributa, quæ Ozi conveniunt, in Joſepho. 45.

N.

Nummorum ſignatorum uſus non adeo antiquus apud Judæos. *Diſſ.* I. p. 6. defenditur hæc opinio, *ib.* 49. Nummorum Samaritanorum pondus. 84.

O.

Οἶνος, nomen vaſis. 32.
Opimianum vinum. 16.
Ozis, Pontifex Maximus quis. 45.

P.

Palma, Palæſtinæ Symbolum in Nummis. 64.
Πιεω Coptis aſinus. 40.
Punici Nummi. *Diſſ.* I. p. 25.

S.

Samaritani Ozin & Joſiam videntur confudiſſe. 45. Moſen appellant jugulatorem Nili. 18. vaſa quædam ſacra ſub monte Garizim defoſſa credunt. 45.

Samuelis tempore num percuſſi nummi. *Diſſ.* I. p. 42.

Siclus, quid. *Diſſ.* I. pag. 51. Sicli literis quadratis Hebraicis inſigniti omnes adulterini. 95.

Στάμνος, & ϛαμνίον quid. 7.

Syriæ Reges, appellati à Judæis *Græci* יונים. *Diſſ.* I. p. 28.

T.

Tſintſenet, צנצנת, quid. 22.

V.

Vinum Opimianum, quid. 17. quamdiu duraverit. *ibid.* Jugulare vinum quid. 18. palmeum. 65.

Vitis ſub aureo cœlo. 71.

Z.

Zion, olim ita mons dictus, cui arx Hieroſolymitana ſuperſtructa. 107.

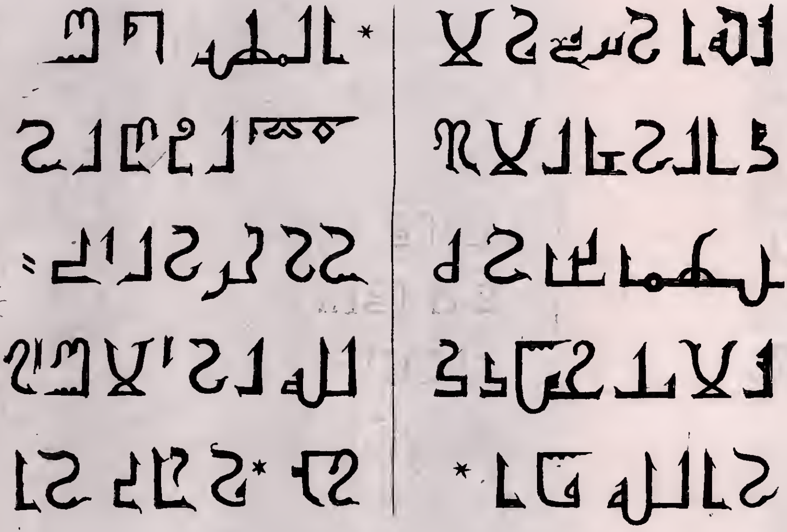
Sub imperio Haſmonæorum *Zion* appellabatur mons, in quo Templum. *ibid.*

Zionis liberatio non reſpicit recuperationem arcis, ſed jugi ablationem à toto populo anno 170 æræ Seleucidarum. 109.

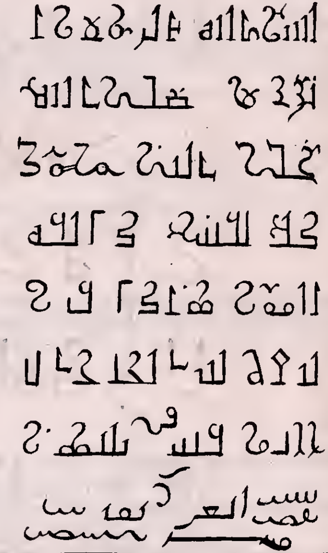
F I N I S.

Tab: VII.

Inſcriptio Panormitana.



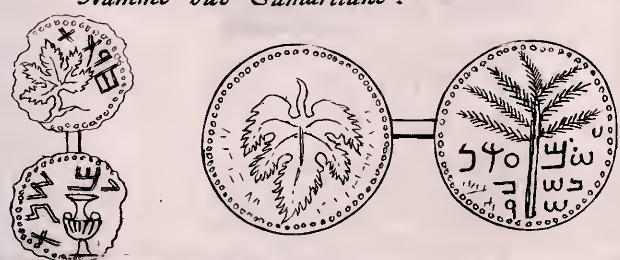
Inſcriptio Lapidis eruti in Delphinatu.



Nummus Arabicus Conſtantini



Nummi duo Samaritani.



ADRIANI RELANDI DISSERTATIO QUINTA

De Nummis Samaritanis.

ARGUMENTUM.

Vox חרות *diverſo modo in Nummis ſcripta.* חרות *an notare poſſit* Libertatem. *Locus e Talmude expenſus. Phr ſis Gemarae Babylonicae* אל תקרי ne lege ſic ſed ſic, *examinat?. Non convenit cum phraſi Gemarae Hieroſolymitanae* אין כתיב כאן *Sextum Caput Codicis Avoth num pars Miſnae. Nummus cum epigraphe* Simeon Princeps Iſraëlis. *Nummus Arabicus cum Inſcriptione* Victoria Conſtantini Aug. *Nomen Principis Mohammedani* Cara Arſelan *in illo nummo unde. Nummus in margine literis Latinis, in media area Arabicis, inſignitus. Inſcriptio Arabica Panormi ex Fazello deſumpta. Ficta ejus antiquitas. Inſcriptio Arabica Meſſanae, ex Gualthero. Lapis ſepulcralis literis Arabicis notatus, in Gallia erutus. Nummi a Veteribus Hebraeis cuſi, ex Theſauro Regis Galliarum, examinati. Verum Sicli Hebraici pondus ſtante Templo Secundo. Joſephi de eo teſtimonium expenſum. Nummorum varia nomina ex Tal-*

muſe. כנור *κιννύρα quid. Figura Citharae. Νάβλια quid,* חצוצרות & שופרות tubae & buccinae *diſtinguendae.* ΑΝΤΙΓΟΝΟΥ ΒΑCΙΛΕΩC *in Nummis ad quem pertineat. Nummus omnium Hebraïcorum qui ſuperſunt antiquiſſimus. Tubae deſcriptæ. Phiala olei in Nummis.*

BIennium eſt & quod excurrit, quum Diſſertationem quartam de Nummis Veterum Hebraeorum, qui ab inſcripta literarum forma Samaritani appellantur, edidi: cui ob argumenti affinitatem ſubjuncta fuit Diſſertatio, ante quadriennium conſcripta de Marmoribus Arabicis Puteolanis & Nummo Arabico Conſtantini. Ex eo tempore varia tum Numiſmata, tum fida eorum ἔκτυπα a Viris peritis delineata, qui ipſos illos Nummos aut poſſident, aut conſpexerunt, tractaruntque ſaepius, ad manus meas pervenere, unde illa quae pro ingenii mei modulo olim de Nummis hiſce diſputaveram, lu-

luculenter illuſtrari poſſe deprehendi. Quicquid illud eſt, lectorum oculis placet ſubjicere, ut quid per haec ſubſidia profecerim, omnes, qui mea legunt, intelligant.

Primum quidem nactus ſum Nummum aereum, ejuſdem typi cum quarto Tabulae primae, & quinque prioribus Tabulae ſextae, quem a me delineatum conſpicis Tabula ſeptima. Meretur cum iis conferri, & propter indubitata genuinae antiquitatis indicia, quae unicuique vel leviter tincto ſcientia rei numiſmaticae in oculos incurrunt, magni a me habetur. Ab una facie extant hae literae חרות *Libertatis*, ab altera שנת ם..., ſupplendae praemiſſis שתי ut ſignificent, *anno ſecundo*, uti in aliis nummis hujus typi legitur. Quamvis autem nomen חרות, quod Libertatem notat, in Sacro Codice non legatur, uſitatum tamen fuit illud Judaeis poſteriorum temporum

eo ſenſu quo in Nummis noſtris legitur. Liquet id ex Miſna *Peſachim*, *cap.* 10. §. 5. ubi de Exitu ex Aegypto ſermo eſt הוציאנו מעבדות לחרות *qui nos eduxiſti e ſervitute in Libertatem.* Et in Liturgia Paſchali ſive סדר הגדה של פסח vocant feſtum Paſchatis זמן חרותנו *tempus libertatis noſtrae.* Animadverto hic vocem חרות ſine Jod ſcribi, uti & nonnunquam in Nummis. Solet illa exprimi aliquando cum ו, uti חרות in Nummo quarto Tabulae primae, & in Nummo Ludolfiano, eadem tabula *Num.* 6. a nobis exhibito, uti & in Nummo quinto Tabulae V I. quantum ductus literarum ſuperſtites videntur indicare. Eadem tamen illa Tabula V I. legitur ſine Vav ſcripta in Nummo quarto, חרת. Erunt fortaſſe, qui contendent neutram ſcriptionem vel חרת vel חרות aptam eſſe ad ſignificandum id quod nos volumus, *Libertatem*: quia in Co-

Codice *Pirke Avoth cap.* vi. §. 2. haec leguntur ואומר והלוחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלוחות אל תקרי חרות אלא חירות שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה *Et dicit* (*ſcriptor ſacer*) Exod. 32: 16. *Tabulae Legis erant opus Dei*, *&* *ſcriptura erat ſcriptura Dei*, *Inſculpta* חרות *tabulis.* Ne lege חרות ſed חירות *libertas*, *nullus enim liber eſt niſi qui Legi operam navat.* Ubi videtur dici *τὸ* חרות non ſignificare libertatem, ſed חירות. At notandum eſt ipſos Talmudicos in loco mox adducto חרות ſcripſiſſe, & illud Jod inſeri voci poſteriori uti matrem lectionis quae vocalem Zere indicat, & ut magis diſtinguatur חירות *Libertas* a חרות *Inſculpta* illi voci Jod inſertum eſſe. Quamvis nec in omnibus editionibus id obſervetur, quod una vox חרות altera חירות ſcribatur. Nec etiam hoc erat neceſſarium.

Ad ſcopum Scriptoris Talmudici ſufficiebat ſcribi, uti eum ſcripſiſſe mihi perſuadeo, *ne lege* חרות *ſed* חרות. Quia enim conſtat illam vocem poſſe duplici modo pronuntiari, rejecto uno, qui in textu ſacro extat, alter adoptatur, qui per alluſionem quandam ei ſubſtituitur, & erui ſatis poteſt ex ſequentibus בן חורין, *liber*. Ita invenias, *Ne lege* בכה *ſed* במה i. e. *Bamme*, ſed *Bama.* in Gem. Beracoth. *fol.* 14. 1. & eadem pagina, *Ne lege* שבע *ſed* שבע. Sic in Codice *Avoda Zara c.* 2. *miſn.* 5. diſputatur an legi debeat *Cant.* 1: 3. דודיך an vero דודיך i. e. *Dodecha* an *Dodaich*: quamvis eaedem ſint literae. Ita occurrit זכר & זכר *Tſecer* & *Tſacar*, iiſdem literis ſcriptum in notiſſimo loco *cap.* 2. *Bava Bathra*; ubi hae voces nulla matre lectionis, quod fieri potuiſſet, ſi illum morem veteres Hebraei ubique ſervaſſent, diſtinctae ſunt.

Quum

Quum vero matre lectionis inſerta vox quaedam legitur, inde non licet inferre, vocem illam ita ſcribendam eſſe: nam hoc tantum eo ſcopo fit, ut ab alia voce haud multum diſſimili diſtinguatur. Id liquet evidenter ex uno quod adducam exemplo. In Gemara Babylonica Codicis *Beracoth fol.* 48. *pag.* 2. Haec leguntur וברך את לחמך ואת מימיך אל תקרי וּבֵירַךְ אלא וּבֵרַךְ *Et benedicet pani tuo & aquis tuis* (*Exod.* 23: 25.) *Ne lege* בֵּירַךְ *ſed* בֵּרַךְ. Ecce; *ne lege* בֵּירַךְ. Atqui nec hoc legitur illic in textu Sacro, ſed ברך, ſi literas ſolas ſpectes. Quomodo itaque illi id ſubſtituunt, quum ita extet? Sc. בֵּירַךְ extat in textu ſacro, ſi & literas & vocales attendas, nam Jod mater lectionis eſt. Atque ita puto in illo loco quem adduxi חרות iiſdem literis ſcriptum fuiſſe, *ne lege* חֵרוּת *ſed* חָרוּת, quorum tamen primum a recentioribus quibuſdam diſtinctio-

nis cauſa inſerto Jod notatum eſt. Et quemadmodum male quis efficeret, inde quia בירך, non ברך, ſignificare dicitur *benedixit* in praeterito Pihel, ergo ברך id non poteſt ſignificare, ſic etiam non licet concludere חירות ſcribendum eſſe per Jod, ut notet libertatem. Jod enim additur, ut in voce בירך, non quod neceſſarium ſit, & ſine illo ברך ſcribi eo ſenſu non poſſit, ſed ut per Jod tanquam indicium puncti Tſere ab alia pronuntiatione harum trium literarum ברך diſtinguatur. Unicus, ut obiter hoc addam, locus hic eſt in Miſna, in quo haec formula quae in Gemara frequentiſſime occurrit, circa verba Sacri Codicis adhibetur, *Ne lege ſic*, uti in textu extat, *ſed ſic*, אל תקרי, quantum quidem deprehendere potui. Imo nullus in Miſna locus eſt, in quo haec formula invenitur, ſi Caput illud quod ſextum vulgo dici ſolet Miſnae Codicis *A-*

voth,

voth, partem Miſnae eſſe negemus. Nec enim proprie ad Miſnam id caput pertinet, ſed eſt *Beraita*, Traditio exotica: & ad finem capitis quinti in nonnullis exemplaribus diſerte legitur נשלמה מסכת אבות *Hic finitur Tractatus Avoth.* Quare potuiſſet Vir Doctiſſimus Joſephus de Voiſin in libro *de lege divina pag.* 218. haec verba praetermiſiſſe, poſtquam caput hoc uti ſextum numeraverat in tractatu *Avoth*: *Male Galatinus in quinque tantum capita hunc librum partitur.* In Gemara autem Babylonica ſaepe haec formula legitur. Nam in Hieroſolymitana nullum hactenus mihi ſe exemplum obtulit. Inveni quidem in ea hanc formulam אין כתיב כאן אלא *non ita ſcriptum eſt in Sacro Codice, ſed....* At his verbis longe quid aliud plerumque innuitur, quam illis, אל תקרי כן אלא כן *Ne lege ſic ſed ſic*, uti in Gemara Babylonica uſurpantur,
 (quam-

(quamvis non diffitear in *Gem. Chagiga. fol.* 79. 4. *lin.* 44. & *Moed: Katon. fol.* 38. *col.* 2. *lin.* 53. & paucis aliis in locis ita uſurpari uti Babylonicum illud אל תקרי) nam vere docent quae verba in textu legantur, uti in Gem. Hieroſ. Codicis *Pea fol.* 16. 2. לא לעולם ינתק אין כתיב כאן אלא לא במהרה ינתק *Non abrumpetur in aeternum. Ita ſcriptum non eſt (Ecclеſ.* 4. 12.) *ſed, non rumpetur cito.* Similiter in Gem. *Pea. fol.* 21. 2. אמר ר יונה אשרי נותן לדל אין כתיב כאן אלא אשרי משכיל אל דל *Dixit R. Jona, Beatus eſt qui dat pauperi: ita ſcriptum non eſt (ſc. Pſ.* 41. 2.) *ſed beatus qui curam gerit pauperis.* Et in Gem. Hier. *Biccurim. fol.* 64. 4. לעשרת ימים *ita ſcriptum non eſt* (1 *Sam.* 25:38.) *ſed* כעשרת הימים. Atque ita etiam noſtri Codices habent. In Gem. Hier. *Schabbath. fol.* 8. *col.* 4. די שלח בריה אין כתיב כאן אלא די שלח מלאכיה (*Deus*) *qui miſit filium ſuum, ita ſcri-*

ſcriptum non eſt (*Dan.* 3: 28.) *ſed qui miſit Angelum ſuum.* Confer exempla ejuſdem phraſeos in eodem Codice *Schabbat. fol.* 5. 2. *lin.* 10. & 18: *fol.* 9. *col.* 2. *lin.* 60: *fol.* 12. *col.* 1. *lin.* 37: *fol.* 17. *col.* 1. *l.* 58. in *Eruvin.* 22. 2. *lin.* 33. & 39. Sed aliud indicant formula modo memorata Scriptores Talmudis Babylonici, in quo frequentiſſime legitur, *Ne lege ſic, ſed ſic*; anſamque ea dedit opinioni quorundam, ac ſi ita locuti fuiſſent eo tempore ob defectum punctorum vocalium. At nec inde firmiter colligi poteſt, puncta vocalia tunc non fuiſſe; nec vocis ſcriptio, uti extat in Codice Sacro, corrigitur per iſtam formulam; nec vera lectio docetur (quam alias Judaei cum reliquis notis קרי dictis margini Bibliorum ſuorum inſcripſiſſent) ſed ea tantum ſpectat ad arcanos quoſdam & allegoricos ſenſus, qui mutatis parum punctis hoc veluti ſigno memoriali con-

continentur. Qua de re multa habet Cl. Buxtorfius *lib.* 1. de *Antiquitate Punctorum*, *cap.* 6. Certe non vocales modo corrigunt per illam phraſin, אל תקרי, ſed & literas quandoque plures, & vocem dividunt in duo, & Graecas voces Hebraïcis ſubſtituunt, quod praeter exempla a Cl. Buxtorfio loco citato adducta obſervari poteſt ex ſequentibus locis Talmudis, quae non habita ratione ordinis librorum, ſed uti a nobis notata ſunt, tradimus. In Gemara Kiddushin *fol.* 30. 2. אל תקרי בסופה בסופו אלא בסופו *Ne lege* בסופה *ſed* בסופו. In Gem. Gittin *fol.* 56. 2. *Ne lege* קבורים *ſed* קבוצים. In Gem. Eruvin *fol.* 54. 2. *Ne lege* שימה *ſed* סימנה. In Gem. Chullin. 60. 1. & Gem. Rosh Haſchana 11. 1. *Ne lege* צבאאם *ſed* צביונם. In Gem. Sanhedrin *fol.* 37. 1. *Ne lege* בגדיו *ſed* בוגדיו. In Gem. Bava Bathra. 74. 2. *Ne lege* לים מכסים, *ſed* לשרה של ים מכס'. In Gem.

Ce-

Cetuvoth. 67. 1. *Ne lege* גרותיך *ſed* גויותיך. Gem. Moed Katon. 9. 2. *Ne lege* קרבם *ſed* קברם. In Gem. Chagiga. 27. 1. *Ne lege* רקתך *ſed* רקניך & eandem vocem mutant in רקתיך, in Gem. Eruvin. 19. 1. Gem. Succa 52. 1. *Ne lege* ישלם *ſed* ישלימנו Ibidem, 30. 1. *Ne lege* ושננתם *ſed* ושלשתם. Ibidem *fol.* 49. 1. *Ne lege* בראשית *ſed* ברא שית. Ibidem *fol.* 35. 1. *Ne lege* הדר *ſed* הידור, quod eſt Graecum ὕδωρ, שכן בלשון יוני קורין למים הידור *quia Graeci hoc modo aquam appellant*, uti illic ſcribitur. Quis credat eos ſerio voluiſſe vocem Graecam ὕδωρ ſubſtituere loco הדר in Codice Hebraeo? In Gem. Beracoth plura extant, *fol.* 10. 1. *Ne lege* בלתך *ſed* לבלותך. *fol.* 10. 2. *Ne lege* גויך *ſed* גאיר. Simile *fol.* 57. 2. *Fol.* 15. 2. *Ne lege* בצלמון *ſed* בצלמות. *fol.* 20. 1. *Ne lege* עלי עין *ſed* עולי עין. *fol.* 30. 2. *Ne lege* בחרדת *ſed* בחדדת. *fol.* 32. 1. *Ne lege* אל *ſed* על. *fol.* 57. 1.

1. *Ne lege* מורשא *ſed* מאורשא. *fol.* eodem, ſed pagina 2. *Ne lege* גוים *ſed* גיים. *fol.* 62. 2. *Ne lege* ארם *ſed* ארום. Sed fortè nimius ſum in his recenſendis, quae tamen uſum habent inſignem in plus una diſquiſitione Philologica. Revertamur ad Nummos.

Praeter hunc Nummum, alterius cujuſdam typum bracteae plumbeae impreſſum ad me miſit e Gallia Vir humanitate non minus ac ſtudio juvandi & promovendi rem literariam quam eruditione excellens; Antonius Gallandius. Servatur ille in Cimeliis Foucaltianis, & ab una parte palmam repraeſentat, cum hac epigraphe, שמעון נשיא ישראל *Simeon Princeps Iſraelis.* Literae quaedam deletae ſunt injuria temporis, ſed ſimiles Inſcriptiones aliorum nummorum eas abunde ſupplere poſſunt; &, quod praecipuum, nomen *Simeonis* extat clariſſime, & eo modo quo nos

nos id aeri incidi curavimus, ſic ut ש minuſculum ſit. מ majus, plane uti in Nummo. Ab altera parte qua pampinus eſt, vel folium ficus, aut fructus balſami, ut alii mallent, literas legere non potuimus. Sed Nummus ſimilis, ab una parte palmam cum nomine Simeonis exhibens ab altera pampinum, delineatus bis extat in opere Bouterouano, ubi in uno legitur לחרות ירושלם *Libertatis Jeruſalem*, in alio שב לח׳ ישאל, *anno ſecundo libertatis Jiſrael.* Ita ſcilicet ibidem explicatur. Nota *Reſch* abeſſe a Nummo.

Tertius Nummus, quem eadem Tabula exhibemus, Arabicus eſt, idem ille, cujus explicationem dare conati ſumus Diſſertatione de Marmoribus Puteolanis. Nummus integer non erat, quem tunc ante oculos habebamus, conceſſum nobis ab Ampliſſimo Viro, Diderico Modé, Curiae Provincialis quam vocant Trajectinae Senatore, & peritia rei Numiſ-

miſmaticae cum paucis comparando; & quod in eo legi poterat الملك العالم العادل فخر الدنيا *Regi Sapientiſſimo, Juſtiſſimo, ornamento mundi*, vel دين *religionis*, incertum relinquebat cui Regi adſcribi deberet. At poſtea Cl. Gallandius ex delineatione Nummi a me miſſa, & Nummo ſimili in Cimeliarchio Foucaltiano, ut & tertio Romano, integram dedit Inſcriptionem eamque aeri inciſam mihi miſit. Haec eſt, quam Lectori ſiſtimus, ubi ab una parte in tabula hae literae VOT. XXX. *Vota tricennalia* indicantes, clare conſpiciuntur; & ab altera haec Inſcriptio Arabica الملك العالم العادل فخر الدين قرا ارسلان بن (داود) بن ارتق *Regis Sapientiſſimi Juſtiſſimi ornamenti religionis Cara Arſelan filii Davidis filii Artoc*. Putabat Cl. Gallandius legendum eſſe بن ارسلان *Filii Arſelan*, ſed quum ei ſcripſiſſem me obſervaſſe vocem بن, quae bis praeter-

terquam hoc loco in nummo noſtro legitur, longe diverſis characteribus eſſe formatam, & videri mihi legendum قرارسلان *Cararſelan*, quodper compendium videtur ex قره vel قرا ارسلان ductum, ſententiae meae acceſſit. Hic autem Cara Arſelan, nepos Artoci, vixit ſaeculo poſt Chriſtum natum duodecimo. Conferri poſſunt quae de eo notavit Cl. Herbelotius in Bibl. Orientali ad vocem *Cara Arſelan* & *Artoc*, ubi quoque Sokmanum interjectum inter Davidem & Artoc legimus: quamvis Nummo fidem adhibendam potius Cl. Gallandius judicet, cujus ſententiae ſubſcribo. Supereſt nihilominus maxima difficultas, quomodo ab una parte *Victoria Conſtantini Auguſti*, *vota tricennalia* & nomen Urbis Siſciae in Pannonia, ubi cuſus ſit nummus; ab altera tituli Principis Mohammedani, non niſi ad ſaeculum duodecimum aerae Chriſtianae referendi, exhibeantur. Illi

qui ipſum Nummum non conſpexerunt aut tractarunt, conjicere poterunt eum ex duobus Nummis, uno Conſtantini, altero Principis Mohammedici Cara Arſelan, eſſe conflatum, ſic ut utriuſque nummi ſegmenta arte conjuncta ſint: quae fraus nota eſt. Sed ab hoc genere fuci & vel minima ejus ſpecie Nummum noſtrum liberant quicunque eum viderunt & examinarunt, ſic ut alio cogitationes noſtras vertere cogamur. Cl. Gallandius ſuſpicatur Mohammedanos nummum Conſtantinianum aut aereum aut aureum (quales huic ferre ſimiles extant in Cimeliis) coram habuiſſe & averſae partis ejus typum arte ſuo more craſſiore imitatos, atque ita averſam partem nummi ſui Principis feciſſe. Et profecto praeter conjecturas vix aliquid ſupereſt quod dici in hanc rem poſſit. Aut Mohammedani typum ad formam nummi Conſtantinianaei fabricarunt, uti Cl. Gallandius putat, aut

aut typum (ſive matricem, ut vocant) invenere quo ille Nummus Conſtantinianus olim percuſſus fuit, eoque uſi fuerunt ut alteram partem hujus Nummi ſignarent, aut (ſi forte ipſis ad manum fuiſſe copiam horum nummorum Conſtantini fingamus) ut eam partem Nummi typo ſubjecto fultam, dum pars averſa alio typo premitur, novamque faciem accipit, conſervarent. Fieri enim non poteſt, ut Nummo alicui ſignato ab una parte nova facies imprimatur, illaeſa parte altera, niſi quis typum huic parti ſubjiciat, qui formas literarum & imaginum ei inſcriptarum cavis ſuis, ut ita loquar, ductibus recipiat & fulciat: qui alius eſſe non poteſt quam is, per quem ea pars Nummi ſignata eſt. Si enim, dum alteri parti nova facies inprimitur ſuperne, inferior nummi pars fulciatur materie duriori quam ipſa eſt veluti chalybe, quodcunque inferne ſigna-

gnatum erat delebitur & figuram maſſae chalybeae ſubjectae recipiet. Si vero mollior materia ſubjecta ſit veluti plumbum aut cera, nummus ſuperne preſſus cedet moli incumbenti, nec imagines ſibi imprimendas recte recipiet. Ceterum Mohammedanos ſolere aliquando Nummis Chriſtianorum uti, ut ſuppreſſa priori facie alteram ei inducant (plane uti Imperatores illi Romani qui Nummis anteriorum Caeſarum ſuas imagines impreſſerunt) luculenter apparet ex hoc Nummo Turcico Conſtantinopoli cuſo, anno aerae Mohammedicae 1106, id eſt, Chriſtianae 1694 imperante Muſtafa filio Mohammedis, quem mihi ex Moſcovia redux oſtendit, olim in Arabicis auditor meus, Vir Eruditiſſimus & bono literarum Orientalium natus, Joh. Joachimus Schröederus. Hic quidem Nummus argenteus a Chriſtianis percuſſus, ex eorum genere qui 28 ſtuferos noſtrates



Pag. 173.

tes valent, Inſcriptionem habuit Latinam: poſtea Turcae typum Arabicum ei applicuerunt, & ſuppreſſa ſcriptura priore, ſuperinduxere ſuam, ut pro Nummo Turcico haberi poſſet. Qui attente Nummum conſiderat, videbit typum inaequaliter eum preſſiſſe ſic ut alicubi in margine clare legantur literae Latinae D.G. ROM. IMP. & alibi FLOR. ARG. Vide *Tab.* VIII.

Eadem Diſſertatione, qua de Nummo Arabico Conſtantini egimus, illuſtravimus Marmora Puteolana, eaque conferenda eſſe monuimus cum Inſcriptionibus Panormitanis. Specimen earum ex Fazello deſumtum hic damus, eadem Tabula ſeptima; unde liquet literas eſſe pure Arabicas, e quibus, ſi Inſcriptionem integram haberemus, facile ſenſum poſſemus elicere, & fruſtra eſſe illos qui neſcio quam antiquitatem horum characterum commenti ſunt, quaſi ad tempora filii

Eſau eos referre oporteret. Qui hanc Inſcriptionem confert cum Puteolanis, & cum illa in Delphinatu eruta, de qua mox, & Nummis Arabicis, nullo negotio deprehendet eandem eſſe ſcripturam, ſcilicet Arabicam. Ut tamen hiſtoriam habeas inventae hujus Inſcriptionis & quomodo in opinionem ſtupendae antiquitatis devenerit, haec adſcribere ex Thomae Fazelli Commentariis de rebus Siculis, priori Decade *l.* VIII. *p.* 149. non pigebit. *Plura ejuſcemodi marmorum monumenta ſunt Panormi in quibus inſcriptos literarum characteres admiramur: quos quia nec Graeci nec Chaldaei neque Arabes noſtri temporis legere potuerunt, vulgi opinio eos e Trojae excidio Panormum advectos tenet, cum non Trojae ſed Panormi vetuſtatem contineant. Hos cum civium incuria inertiaque paſſim mea aetate projecti conculcarentur, ne tam certa antiquitatis Panormitanae monumenta interirent, Senatus, me auctore,*

ctore, anno 1552 *ad praetoriam Urbis curiam aſportari curavit praeter eum qui in aedium Gerardi Agliati, Siciliae olim Protonotarii angulo fundamentis obrutus eſt, quem eum ipſum eſſe, qui deſideratur, Ranzanus arbitratur* (*) *Altera autem Inſcriptio in vetuſtis illis quadratiſque ſaxis, quibus Veteris Urbis porta, quam Patitelli appellant, eſt excitata ſimilibus Chaldaeorum typis inciſa ſupereminet & cuivis in propatulo eſt. Quam Petrus Specialis anno ſalutis* 1470 *cum Praetura Panormi fungeretur ab homine Syro in hunc modum verti fecit:* Non eſt alius Deus praeter unum Deum. Non eſt alius potens praeter eundem Deum.

M 4 Nec

(*) *Sc. Petrus Ranzanus meminit Chaldaeae Inſcriptionis quae Panormi extaret, cujus haec verſio eſſet:* Vivente Iſaac, filio Abrahae, & regnante in Idumaea atque in Valle Damaſcena Eſau filio Iſaac, ingens Hebraeorum manus, quibus adjuncti ſunt multi Damaſceni atque Phoenices, profecti in hanc triangularem inſulam ſedes perpetuas locaverunt in hoc amoeniſſimo loco quem Panormum nominaverunt. *Gerrae vere Siculae!*

Nec eſt alius victor praeter eundem quem colimus Deum. Hujus turris praefectus eſt Saphu filius Eliphar, filii Eſau, fratris Jacob, filii Iſaac, filii Abraham. Et turri quidem ipſi nomen eſt Baych: ſed turri huic proximae nomen eſt Pharath. *Quae verba ſuperiorum non ſolum fidem augent, ſed vel ſola Panormum Chaldaeorum fuiſſe aedificium ex ſeſe confirmant. Nam cum ex iis literis Saphum non condidiſſe eam turrim ſed praefectum illius fuiſſe conſtet; Panormum & ante Saphi tempora extitiſſe & illius primordia in hujus majores (qui Chaldaei fuerunt, ut Geneſeos* cap. 36. *ſcribit Moſes) referri, nihil ultra dubitandum eſt. Neque enimvero eſt quod in Siciliam Chaldaeos aliquando veniſſe, urbemque condidiſſe quiſquam fabuloſum exiſtimet, cum auctoribus Beroſo & Diodoro Chamus Noae filius (quem Chameſenem & Saturnum Beroſus & Diodorus appellant) magna*

gna ſecum adducta colonia, Sicilia (ut in hiſtoriis memorabimus) fuerit potitus. Turris Baych, in cujus ſupercilio circumquaque inſcriptio eſt inſculpta, integra adhuc eſt, habitationique non incommoda. Verum qui eam anno ſalutis 1534 *inhabitabat murum ejus occiduum (unde celebrior veteris urbis via auſpicatur) inſtauraturus inciſas ad ejus verticem literas tranſpoſuit, pleraſque comminuit. Quod cum fieret, angebar ego animi hominemque ipſum ſtolidum ac caementarios acerrime objurgabam. Sed & gravi ſubinde etiam ſublatis vocibus increpatione Senatum incuſare coepi, qui tantam urbis jacturam clademque irreparabilem tam turpi ſilentio praeteriret. Demum ne prorſus literarum monumenta quae ibi colligi potuerunt, aut temporis aut ſimilis ineptiae injuria interirent, fragmentum inde excerptum hic adſcribere libuit.*

Poſt haec verba Inſcriptionem i-

pſam exhibet Fazellus, e quo nos eam fideliter repraeſentamus. Quid ea contineatur haud facile quiſpiam dixerit, quia integra non eſt. Vir Eruditiſſimus, Georgius Gualtherus in libro cui titulum dedit *Siciliae objacentiumque inſularum & Brutiorum antiquae tabulae*, Meſſanae edito anno 1624, ex Fazello hanc Inſcriptionem deſcribit, *pag.* 108. aitque hominem Syrum eam tranſtuliſſe hoc modo: *Non eſt alius Deus praeter unum Deum. Non eſt alius potens praeter eundem Deum*, &c. quae ſtatim in Fazello ipſo vidimus. Sed Fazellus non dicit hominem Syrum explicuiſſe eandem Inſcriptionem quam ille exhibet, ſed eam quae in porta Patitelli legitur, & adhuc integra videtur ſupereſſe, cum eam ſcribat eſſe cuivis in propatulo: quare nec illam videtur exſcribere voluiſſe. Illa vero Inſcriptio quam Fazellus ſuis characteribus deſcripſit, continet

tinet *fragmentum*, ut ipſe vocat, excerptum ex literarum monumentis quae *colligi* potuere, quum inciſae ad murum occiduum turris Baich tranſponerentur ab operariis & pleraeque comminuerentur. Ceterum, vel ſolae hae formulae Mohammedicae, *Non eſt alius Deus praeter unum Deum*, &c. debuiſſent Fazello perſuaſiſſe haec a Mohammedanis eſſe profecta, quibus hae phraſes tum in Nummis tum Libris frequentiſſime in uſu ſunt & *bona verba* appellari ſolent. Eadem pagina Gualtherus Inſcriptionem Arabicam dat, de qua aliqua ob argumenti affinitatem dicenda ſunt. Inventa illa eſt Meſſanae in Terra nova, & conferenda eſt cum marmoribus Puteolanis, & lapide in Delphinatu eruto: quandoquidem omnes Inſcriptiones ſepulcrales ſunt & eaedem formulae in omnibus occurrunt. In medio lineae tertiae clare legitur هذا قبر محمد,

Hoc

Hoc eſt ſepulcrum Mohammedis, &c. Linea prima exhibet has literas بسم الله الرحمن الرحيم صلى الله ع *In nomine Dei ſumme miſericordis. Favor Dei ſit* .... ubi ſequi ſolent illa quae in Puteolanis videri queunt. Sed quum marmor hoc a parte quae legenti ad ſiniſtram eſt, mutilum ſit Inſcriptionem integram dare non poſſumus. Cujus rei indicium eſt in ipſa figura marmoris a Gualthero exhibiti: nam Inſcriptio margine cingitur a parte ſuperiore, & ab illo latere quod legenti ad dextram eſt & unde linearum initia ſumuntur: at a latere ſiniſtro ille margo deeſt, & ibidem marmor abſciſſum eſt, ſic ut literae tantum dimidiae appareant. Factum autem hoc reor a Chriſtianis, qui hunc lapidem ſepulcro quorundam hominum e ſuis aptarunt, & quod paulo longior eſſet, partem abſtulerunt. Haec ſuſpicio firmatur ex eo quod Gualtherus, *pag.* 81. libri

modo

modo laudati, tradat in averſa parte hujus lapidis Arabici hanc Inſcriptionem ſepulcralem legi.

Corpora. XXIII.
hic. manent.
militum. ſacre.
religionis. io
annis. baptiſte.
qui. in. obſidione
et. expugna
tione. hujus.
periere. urbis.
anno. dni.
1550.
✠

Uti haec pars indicat homines Chriſtianos ibi ſepultos, ita pars averſa Mohammedanos, & nihil habet commune cum altera.

Damus praeterea Inſcriptionem lapidis Arabici in Gallia eruti, quam acceptam ferimus humanitati amiciſſimi

ſimi nobis Antonii Gallandii. In ſcheda, quae eam repraeſentabat, haec verba legebantur: *Cette Inſcription a eſté trouvee a Monbrun en Dauphiné ſur une grande pierre. Les lettres ſont d'un palme de hauteur, dans une cave, qu'on a decouvert en batiſſant. Il y avoit aupres de cette pierre deux corps enchaiſnés.* Continet ille Inſcriptionem ſepulcralem, ſimilem fere Puteolanae tertiae, niſi quod vocem محمد *Mohammedis* quae ultima eſt lineae tertiae, ſtatim linea 4 ſequatur pericopa Alcorani كل نفس &c. eaque deſinat in voce الموت quae prima eſt lineae quintae, & dein هذا قبر. De reliquis minus certus ſum & ob abſentiam punctorum pluribus conjecturis ea locum dant, quarum examen plus otii poſtulat, quam nobis nunc conceditur, aut forſan res ipſa meretur.

Denique ad Nummos Tabula nona exhibitos me confero, quorum deli-

delineationem hanc ad me tranſmiſit Cl. Gallandius, cujus ſingularis humanitas ſatis a me praedicari nequit, una cum hiſce literis, ex quibus patebit unde deprompti ſint, & quid idem vir doctiſſimus de quibuſdam ex iis ſenſerit.

Petitioni Tuae, Clariſſime Relande, ut ſatis facerem, ad Cl. Udinetum Cimeliarcham Regium ſcripſi, ſtatimque nummos Samaritanos novem, argenteos tres, aereos ſex nempe, qui Theſaurum Regium ornant, perhumane tranſmiſit. Ex argenteis duo erant ſicli tetradrachmi ſimiles, quorum nitidiorem cum tertio, lyra, & uva ſignato, qui ſicli quinta pars erat, rubrica delineari curavi. Ex ſex aereis, cum duo pariter eſſent ſimiles, nitidiores etiam ſelegi, qui & rubrica, cum reliquis duobus, delineati ſunt. At, cum in characteribus, ſeu literis, recte non proceſſiſſet rubrica, alia ectypa, charta oleo imbuta, prioribus appli-

applicata, in quibus literae literis exacte reſpondent, ipſe expreſſi, quae hic habes.

In quarto nummo notabis legi ΑΝΤΙΓΝΟΥ, *corrupte; pro* ΑΝΤΙΓΟΝΟΥ. *Non es monendus, in nummo tertio, ea parte, ubi legitur* ציון, *literam Vav alio Charactere ac in aliis exprimi, nempe hocce* (*) *niſi aliter Tibi viſum fuerit.*

Nummus ſeptimus aereus, magnitudine ſuperioribus inſignior, Regius eſt etiam, quem tamen a Cl. Udineto miſſum, aut potius omiſſum, non habui; ſed a D. Henrion, ex noſtris Academicis Numiſmaticis uno, nec non Linguae Syriacae Profeſſore Regio, qui ectypum ſtanneum aere admixto fuſum ante aliquot annos ex prototypo ſibi fecit. Dolendum eſt quod epigraphes literae aliquot in utraque parte ſint detritae.

Octa-

(*) Vide illius literae Vav figuram in ipſo Nummo *Tab.* IX. & confer cum his quae ſuſpicabamur de duplici figura literae *Mem*, *pag.* 10?.


1
Arg.
E Thesauro Regio.
7
Ær.
E Thesauro Regio
2
Arg.
E Thesauro Regio.
8
Ær.
E Museo D. Henrion
3
Ær.
E Thesauro Regio.
9
Arg.
Ex Cimeliis Harlaeanis.
4
Ær.
ANTIΓONOY
E Thesauro Regio.
10
Ær.
Ex iisdem.
5
Ær.
BACIA EO CAN TIΓON
E Thesauro Regio
11
Ær.
Ex iisdem
6.
Convenit cum tribus Nostris Tab. 1. depictis.
12
Ær
Ex iisdem

a-
m-
de

Octavum nummum, & ipſum aereum, e Muſaeo D. Henrion deprompſi, in quo & literae aliquot deſiderantur. Eum nihilominus, ob typum averſae partis diverſum, mittendum cenſui.

Nummos ex Opere Bouteruano deſumptos ſi minus recte aut obſcure delineatos inveneris, exactiores mittam, ſtatim atque monueris, Teque hac in re meae operae ne parcas rogo. Vale, Eruditiſſime Relande, hiſque Reipublicae literariae bono utaris. Dabam Pariſiis. XXI *Decembris, anno* MDCCVIII.

Primus Nummus ab una parte inſcribitur שקל ישראל *ſiclus Iſraëlis*, & ש'ד .i.e. שנת ד' per ראשי תיבות vel literas initiales, *anno quarto*; ab altera ירושלים הקדושה *Jeruſalem Sancta.* Hic ſatis notus eſt, & ab omnibus fere repraeſentatus, qui de Nummis Hebraeorum egerunt. Addere tamen liceat me, quamvis ipſe poſ-

ſideam & apud alios viderim, nullum unquam hujus commatis nummum conſpexiſſe indubiae antiquitatis: ideoque omnes ad quorum manus ſimiles nummi pervenient, rogatos velle, ut eos bene examinent. Calicem ab una parte conſpicuum male pro receptaculo mannae haberi, quippe qui nec ςάμνος ſit, uti *Hebr.* IX. 4. appellatur, nec צנצנת, ſed כוס poculum, antea monui. Obſervandum porro eſt Inſcriptiones Nummorum qui eaſdem imagines cum hoc Nummo repraeſentant paulum differre, uti quod ירושלם ſine Jod in quibuſdam legatur, & קדשה ſine Vav. Dicitur etiam legi in quibuſdam חצי שקל ישראל *dimidium ſicli Iſraëlis*, in aliis שלישית שקל ישראל, *triens ſicli Iſraëlis.* Praeterea quidam habent א, nonnulli ב ſupra calicem, indicem anni primi, & ſecundi. Meminerunt eorum Caſpar Waſerus, Stephanus Morinus & alii: ſed quia ipſe

ipſe eos non vidi, nec conſtat mihi ubi aſſerventur, plura non addo.

Monendum tamen de hoc Nummo primo argenteo Lectorem duco, pondus ejus (tranſmiſſum enim ab Illuſtri Oudineto fuerat pondus nummi e plumbo) exploraſſe Virum ingenio & doctrina praeſtantem, Johannem Caſparum Eiſenſchmidium, in *Diſquiſitione Nova de Ponderibus & menſuris Veterum*, qua egregie meritus eſt de re literaria, *pag.* 56. eumque inveniſſe pendere paulum ultra grana Pariſienſia 267: quae pondere conveniunt fere, uti experientia edoctus eſt, cum 320 granis hordeaceis mediocribus, quod pondus a veteribus Rabbinis ſiclo tribuitur. Quumque aliorum quoque nummorum Hebraïcorum meminiſſet, quorum pondera aequabant 306, 268, 216, 108, 81, & 47 grana Pariſienſia, ita porro ſummam hinc efficit: *Ex his omnibus evinci nemo non videt, Siclum Hebraï-*

cum ſtatuendum eſſe granorum Pariſ. 268, *octo granis majorem ſemuncia Romana vetere, ſed* 64 *granis leviorem tetradrachmo Attico.* Deceptum proinde putat Joſephum & vulgari praejudicio abreptum quum *lib.* 3. *Antiq. cap.* 9. ſcribit ὁ δὲ Σίκλος νόμισμα Ἑβραίων ὢν Ἀττικὰς δέχεται δράχμας τέσσαρας. *Siclus numiſma Hebraeorum continet Atticas drachmas quatuor.* Concedit Auctor doctiſſimus Siclum 4 drachmas cepiſſe, nam ex *Matth.* 17: 24. conſtat טבע ſive פלגות סילעא *Semi Siclum* ab unoquoque Iſraëlita quotannis ſolvendum Δίδραχμον fuiſſe, quod & Benjamin Muſſaphia ad Lexicon Aruch in voce דינר tradit משקל מחצית שקל הקדש שני דרכמין *Pondus dimidii Sicli ſacri eſt duarum drachmarum.* Sed negat drachmas Atticas debere intelligi. Bona tamen cum venia Eruditiſſimi Scriptoris; ut lux aliqua difficili huic argumento & imprimis ſententiae

tiae Joſephi, Siclum cum tetradrachmo Attico comparantis, affundatur, verba magni Interpretis Juris Judaïci Moſis Maimonidis adſcribam, quae habentur in Jad Chazaka, *Tomo* 1. *Hilcot Schekalim*. 1. 2. *fol.* 284 *edit. Amſtel.* מניין כסף האמור בתורה
באונס ובמפתה ובמוצ"א שם רע והורג
עבד הוא שקל הנאמר בכל מקום
בתורה · ומשקלו שלש מאות ועשרים
שעורה וכבר הוסיפו חכמים עליו ועשו
משקלו כמשקל המטבע הנקרא סלע
בזמן בית שני וכמה הוא משקל הסלע
שלש מאות וארבע ושמונים שעורה
בינונית · הסלע ארבעה דינרין והדינר שש
מעין ומעה היא הנקראת בימי משה רבינו
גרה · ומעה היא שני פונדיונין · ופונדיון
שני איסרין · ופרוטה אחת משמונה
באיסר · נמצא משקל המעה והיא הגרה
שש עשרה שעורות · ומשקל האיסר
ארבע שעורות · ומשקל הפרוטה חצי
שעורה : ועוד מטבע אחר היה שם שהיה
שקלו

שקלו שתי סלעים והוא היה נקרא דרכון :

Nummus argenteus , כסף , *cujus in Pentateucho Moſis fit mentio, ubi agitur de illo qui per vim compreſſerit, aut ſeduxerit virginem, aut malam famam ſparſerit, aut ſervum interfecerit, idem eſt cum eo qui ubique in Pentateucho Siclus appellatur. Pondus autem hujus eſt* 320 *granorum hordeaceorum* (Alibi idem auctor tradit ſe audiviſſe a Parente ſuo illorum granorum hordeaceorum unum convenire cum minimo ponderis genere, vel grano, quod Arabes appellant حبة: vide Comm. ad *Eduioth*.IV.7.) *Verum poſtea ſtante Templo ſecundo ſapientes auxerunt Sicli pondus, ita ut aequale eſſet nummo* סלע *dicto, qui ponderabat* 384 *grana hordeacea mediocria. Nummus autem* סלע Sela *complectitur quatuor denarios, & unus denarius ſex* מעין. *Et* מעה *eſt eadem cum* גרה Gera, *uti appellabatur tempore Moſis, comprehenditque duo* פונריונים. *Et pondion unum*

unum continet duo aſſaria. Perutae autem octo efficiunt aſſarium. Sic ut pondus τῆς מעה *ſive* גרה Gerae *ſit ſexdecim granorum hordei; aſſarii, quatuor granorum; perutae dimidii grani. Praeterea erat alia moneta quae pondere aequivalebat duobus Siclis ſive* סלעים, *& appellabatur* Darcon. Hinc multa illuſtrantur quae ad Nummos Veterum Hebraeorum ſpectant, & monemur in examine Nummorum ſtante Templo ſecundo cuſorum (quales omnes hi Nummi ſunt de quibus agimus) pondus Sicli ſtatuere par granis hordeaceis 384, non vero 320. Hoc ipſum quoque docet R. Gedalias in Schalſchelet Hakkabbala *fol.* 71. הסלע בזמן בית שני שקל ש׳פ׳ד׳ שעורות בינוניות *Pondus Sicli ſive τῆς* סלע *fuit ſtante Templo ſecundo* 384 *granorum hordei mediocrium.* Adde Raſchium ad *Levit.* 27. 25. עשרים מעות כך היו מתחילה ולאחר מכאן הוסיפו שתות ואמרו

ואמרו רבותינו שש מעה כסף לדינר כ״ד מעות לסלע *Viginti* מעות *faciebant Siclum olim : ſed poſtea ſextam partem addiderunt : & hoc eſt quod dixere Doctores noſtri ; ſex* מעה *argenteae faciunt denarium ,* 24 מעות *faciunt* סלע *ſive Siclum.* Adeoque Siclus Hebraicus, quem Clariſſ. Eiſenſchmidius ſcribit 64 granis (Pariſienſibus ſc.) leviorem eſſe tetradrachmo Attico, iſti tetradrachmo tantum non aequalis erit, etiam juxta pondus illud quod Cl. Eiſenſchmidius tetradrachmis tribuit. Quod ſi pondus granorum hordei & granorum Pariſienſium exacte conveniret, ne unius quidem grani differentia inter Tetradrachmum Atticum & Sicli pondus, uti id Rabbini definiunt, intercederet. Quamvis etiam dici poſſit ad paucorum aliquot granorum differentiam, quae fortaſſis inter hoc & illud fuit, & nullius fere momenti eſt, non adeo accurate Joſephum re-

ſpe

ſpexiſſe, & Rabbinos diligentius tradidiſſe pondus Sicli, uti vere ſe habuit.

Suſpicari porro licet nummum maximi moduli, qui inter Regios, Tabula IX a nobis exhibitos, ſeptimus eſt, pro דרכון habendum eſſe, cujus pondus fuit granorum hordeaceorum 768, i. e. duorum ſiclorum: quamvis non ignorem Judaeos vulgo tradere Darconot nummos aureos fuiſſe; fuere tamen ex alio quoque metallo. Vide *Schekalim.* II. 4.

Obſervari praeterea meretur, ea quae modo ex Maimonide allata ſunt, non illius modo auctoritate niti, quamvis vel illa ſola magnum pondus habeat apud juſtos rerum arbitros, ſed Talmudis ipſius, tum Babylonici in Gemara Kiddushin *fol.* 12. *p.* 1. tum Hieroſolymitani in ejuſdem Codicis Gemara *fol.* 59. *col.* 4. *edit. Venet.* e quo utpote antiquiſſimo haec adſcribam (quae & in Bereshit Rabba *fol.* 348. *pag.* 2. leguntur) כל שקלים שכתוב

 בתורה

בתורה סלעים *omnes Sicli in Pentateucho memorati ſunt* סלעים, Et *fol.* 58.4.
וכמה היא פרוטה אחד משמונה באיסר האיטלקי · תני האיסר אחד מעשרים וארבעה בדינר כסף · דינר כסף אחד מעשרים וארבעה לדינר זהב · תני רבי חייה סילעא ארבעה דינרין · שש מעה כסף דינר · שני פונדיונין מעה · מעה שני איסרין · פונדיון שני מסומסין · איסר שני קרדיונטס · מסומס שני פרוטות
Quantum eſt Peruta ſive λεπτόν; *una ex octo partibus aſſarii Italici* (idem docetur in Miſna *Eduioth*. IV. 7.) *Traditur Aſſarium unum eſſe ex* 24 *partibus denarii argentei, uti denarius argenteus vigeſima quarta pars eſt denarii aurei. Sententia R. Chaia eſt* סלע (i. e. Siclum) *complecti quatuor denarios*, (ex Terumoth. X. 8. quoque liquet סלע Judaicum, qui duos Galilaicos continebat, 4 זוזים ſive denarios valere) *uti denarius unus* (qui alias זוז dicitur, ut Baal Aruch ſcribit,

bit, & aequivalet 96 granis hordeaceis) *continet ſex* מעין *argenteas. Duo Pondion faciunt* מעה, & מעה *duo aſſaria.* (mox tamen ibid. שני איסרין פונדיון *duo aſſaria faciunt Pondion*, uti apud Maimonidem) *Pondion* (δυπόντιον; ita explicat Muſſaphia, דיפונדיון) *continet duo* מסומסין : *aſſarium duos* קרדיונטס (videtur formatum ex voce Κοδράντης : *Marc.* 12. 42. in Gem. Babylonic. *loco cit.* eſt קונטרונקין) מסומס *duas Perutas.* Paulo aliter ultima in Talmude Babylonico leguntur, uti *Pondion valere duo aſſaria*, quod & ex Miſna Bava Bathra v. 9. liquet, *aſſarium duo* מסמסין, *unum* מסמס *duos* קונטרונקין *& horum unum* 2 *Perutas.* Sed diverſae fuere Doctorum de his ſententiae uti ex iis quae his ſubjiciuntur in Gemara Hieroſolymitana videre eſt: de quibus non adeo laboramus; credimuſque Maimonidem opinionem illam quae maxime rece-

pta & probata eſt ſecutum fuiſſe, cujus ſingularis fuit diligentia in accurato examine ponderis Nummorum Hebraicorum, & collatione ejus cum ponderibus Aegyptiis, ac granis hordeaceis, uti cum ex iis quae adduximus liquet, tum ex Commentariis ejus ad Miſnam *Becoroth.* VIII. *miſn.* 7. quae cum his omnino merentur conferri: uti & quae habet in Comm. ad *Maaſer Scheni*, *c.* II. *miſn.* 9. quae quia prima ſpecie videntur adverſa iis quae tum ex ipſo Maimonide tum Talmude adduximus, breviter cum iis concilianda ſunt. Ita ille: סלע הוא שני שקלים ודינר הוא רביע הסלע כי הסלע ארבע דינר ורביעיתו הוא רביע השקל והוא חצי דינר i.e. *Sela continet duos Siclos, & denarius eſt quarta pars* τοῦ סלע (ita quoque in Talmude Hieroſol. eſt, uti ſtatim vidimus) *nam* סלע *complectitur* 4 *denarios, & quarta pars Sicli eſt dimidius denarius.* Atqui mox dixit

סלע

סלע & Siclum eſſe idem, quomodo ergo סלע continet duos Siclos, uti hoc loco ſcribit & in Comm. ad *Eduioth.* 1. 10. Scilicet ibi quidem locutus eſt de *Siclo Pentateuchi* שקל של תורה ſive illo cujus in ſcriptis Moſaicis fit mentio, qui & cum כסף צורי argenteo Tyrio convenit; hic vero de *Siclo Rabbinorum* שקל של רבנן quales duo aequivalent Siclo Pentateuchi. Ita diſerte ſcriptor Lexici Aruch ad vocem זוז, *fol.* 61. *col.* 4. שקל של תורה הוא סלע וכן תרגום שקל סילעא ויש בו ארבעה דינרין ודינר וזוז אחד הן · שקל דרבנן הוא חצי סלע ויש בו ב׳ דינרין כגרסינן בב׳מ׳ בריש גמרא דפ׳ הזהב וכו׳ *Siclus Pentateuchi eſt* סלע. *Sic transfert Chaldaeus Interpres vocem* שקל *per* סילעא, *i. e.* סלע. *Continet ille quatuor denarios: denarius autem &* זוז *unum idemque ſunt. Siclus vero Rabbinorum eſt dimidium* τȣ̃ סלע, *continetque denarios duos, quemadmodum legere eſt in Gemara*

mara Codicis Bava Metzia cap. 4. Hinc obiter nota recte legi apud Heſychium Σοῦσαι, δράχμαι, quum quatuor Zuzae faciant סלע (uti eſt in *Gem. Kiddushin fol.* 11. 2. מאי ס״ע ארבע זוזי · *Quid eſt* סלע ? 4 *Zuzim.* & colligitur hoc ex ipſa Miſna in Bava Bathra. *Cap.* x. *miſn.* 2.) i. e. τετράδραχμον, quatuor drachmas Atticas, uti & Chaldaeus רבע שקל כסף *quadrantem Sicli argentei* transfert per זוזא חד דכספא *Zuſum unum argenteum.*

Quomodo autem, dicet aliquis, haec conveniunt cum iis quae leguntur in Maimonidis Comm. ad *Pea* VIII. 7. ubi dicitur הדינר ו׳ זוזים *Denarius valet* 6 *Zuzim.* Et ibidem פונדיון חצי זוז *Pondion eſt dimidium* τοῦ זוז. Vidit hanc difficultatem Cl. Ligtfootus in Horis ad Marcum *cap.* 12. 16. additque, *nodo huic cuneum quaerat cui vacat.* Scilicet nomen זוז aliquando idem valet quod denarius, i. e. quarta pars Sicli: & talis

talis זוז *tempore Moſis quinque* מעות *tantum comprehendit, ſed poſtea, ſtante Templo* II, *ſex*, השקל השלם ד׳ זוזים והזוז מתחילתו חמש מעות אלא באו והוסיפו עליו שתות והעלוהו לשש מעה כסף uti ſcribit Raſchi in Comm. ad *Exod.* 30. 13. Aliquando זוז idem eſt quod ſexta denarii pars. Apud Samaritanos idem nomen latius ſumitur pro pecunia qualibet, quam זוזה appellant. Hi autem זוזים de quibus in Comm. ad *Pea* loquitur Maimonides, ſextam partem denarii conſtituunt, & *pondus* 16 *granorum hordei habent*, ומשקל כל זוז י״ו שעורים uti ipſe diſerte teſtatur in Comm. ad *Demai.* II. 5. & ad *Pea* VIII. 5. והדינר ששה דרכמונים או זוזים מזוזי זמנם ומשקל הזוז מהם י״ו גרגרי שעורים *Denarius autem continet* 6 דרכמונים ſive Zuzim, *ex Zuzim ſc. temporum illorum, & pondus Zuz iſtiuſmodi eſt* 16 *granorum.* Atque ita talis Zuz pondere convenit cum

cum מעה, quales ſex denarium efficiunt: & dicendum videtur idem illud, quod מעה vulgo dicitur, a Maimonide זוז appellari in hoc loco, uti & in Comment. ad *Bava Kama.* IX. 7. ubi quartam partem τȣ̃ זוז dicit pondere convenire cum grano ſiliquae, quod nullo modo de זוז quatenus quarta Sicli pars eſt dici poteſt. Ipſe tamen alibi, uti in Comm. *ad Bava Bathra.* X. 2. docet זוזין quorum illic ſit mentio eſſe דינרין *denarios*, & quatuor ex iis efficere סלע ſive *Siclum*. Verum & aliis nominibus eadem quantitas, מעה ſcilicet, ſive pars ſicli vigeſima quarta, in Miſna deſignatur, uti in *Bava Mezia cap.* IV. *Miſn.* 3. ארבעה כסף מעשרים וארבעה כסף לסלע *quatuor nummi argentei ex viginti & quatuor qui efficiunt* סלע *ſive Siclum.* Tales Nummi idem valent quod מעה & זוז, eo ſenſu quo apud Maimonidem loco citato legitur, ſc. 16 grana hordei.

deo. Nec his tantum nominibus appellantur nummi hujus ponderis, ſed & אגורה & גרה. Vide Gedaliam in *Schalſchelet Hakkabbala*, *pag.* 71. 2. & Onkelos tranſtulit גרה per מעה. Dictus etiam fuit ejuſdem valoris nummus in Gemara דנקא, Δανάκης, uti ab eodem R. Gedalia obſervatum fuit.

Alter Nummus ab una parte botrum uvarum, inſigne fertilitatis terrae Iſraeliticae, habet & literas ש··ן, quae ita ſupplendae ſunt שמעון *Simeon.* In pleriſque enim Simeonis Haſmonaei nomen exprimitur: & nummus ſimilis extat apud Kircherum in quo clare legitur שמעון, quamvis ille viſus fuerit ſibi nomen Samuelis in eo deprehendere. Conferatur delineatio Kircheri cum noſtro Nummo, nec credo aliquem de conjectura noſtra dubitaturum. Ab altera parte legitur לחרות ·רושלם. Adde ex Nummo Kircheriano Jod,

O quod

quod ibi requiri vel coecus videt, & Inſcriptio erit, ut aliorum quoque nummorum, *Libertatis Jeruſalem.*

Tertius Nummus idem ille eſt, quem Clariſſimus Ottius examinavit, & quum integer non eſſet, ex conjecturis reſtituit. Tabula quinta hujus libelli eum exhibet *num.* 1. Qui ſi conferatur cum hoc nummo Regio, qui idem eſt ſed magis integer, non tantum videbit lector optima fide illum Nummum ab Cl. Ottio repraeſentatum, ſed conjecturas Eruditiſſimi illius Viri firmatas: quum hic clare legatur שנת ארבע הצי *Anno quarto. Dimidium....* Reliqua deſunt. Manipuli duo frugum hic conſpiciuntur, uti ab altera parte duae menſurae vel vaſa, vel modii frumento recipiendo deſtinati, & inter illos media palma cum hac epigraphe לגאלת ציון *Liberationis Zion.* Zionis nomine arcem quae in monte

Zion ſita erat, non intelligi, ſupra diximus. Poteſt illud apte Iſraelem vel populum Iſraeliticum ſignificare: quam notionem ipſi Talmudici agnoſcunt in Gem. Hieroſolymitan. Taanith. *fol.* 68. *col.* 1. אמר רבי חיננה בר פפא חיזרנו על כל המקרא ולא מצאנו שנקראו ישראל ציון אלא זה ולאמור לציון עמי אתה. *Dixit Rabbi Chenna, Bar Pape: univerſum Codicem Sacrum perlegimus & nullum locum invenimus quo populus Iſraeliticus appellatur* Zion, *praeter hunc Jeſ.* 51: 16. dicendo ad Zionem, Tu es populus meus. Sed plura, ni fallor, loca invenire potuiſſet, uti *Jeſ.* 51: 3. 52:8. *Thren.* 1: 17. aliaque. Exhibetur idem Nummus a D. de Bouteroue in Libro Gallico; cui titulus eſt *Recherches Curieuſes des monnoyes de France*, edito Pariſiis anno 1666. ex quo deſumta Nummorum Samaritanorum ἔκτυπα ad me miſit idem ille; cui hos Nummos debeo

Antonius Gallandius. Hoc ideo noto quod CL. Ottius (vid. ſupra pag. 92.) crediderit hunc Nummum nuſquam literis conſignatum extare, & in ectypo Bouterouano conſpiciatur inter duos frugum manipulos neſcio quid, quod pro malo citreo habuit Cl. Ottius.

Nummus quartus duplex Cornu copiae praefert, quod & in aliis Nummis Samaritano charactere inſignitis conſpici docere poſſunt Nummi duo a nobis editi Tabula ſexta *num.* 6. & 7. qui omnino cum his conferri merentur. Literae quinque ſuperſtites רבע לח, ſi conferantur cum Inſcriptionibus aliorum Nummorum, videntur partem efficere vocum ארבע לחרות ut ita integra Inſcriptio fuerit שנת ארבע לחרת ציון *Anno quarto Libertatis Zion*, nam pro Zione vox ישראל Iſraelis vel ירושלם Jeruſalem non videtur hic ſubſtitui poſſe ob anguſtiam ſpatii in Nummo reliqui.

Al-

Altera facies repraeſentat coronam, cui quid inſculptum ſit non aſſequor, & hanc epigraphen ΑΝΤΙΓΝΟΥ, quem eſſe Antigonum Regem ex Nummo ſequenti liquet. At quis ille Antigonus, & quomodo in Nummis ejus legitur, *anno quarto Libertatis Zion*? Antigonum ſuſpicor eſſe Ariſtobuli filium, Judaeorum Regem, cui cum multum negotii eſſet cum exteris Gentibus & illarum ope in ſolio Regio collocatus fuerit, minus mirandum eſt Inſcriptionem Graecam ab una parte Nummis impreſſiſſe, a quo more familiam Herodianam, quae ei in regno ſucceſſit non alienam fuiſſe Nummi oſtendunt. Qua ratione autem Inſcriptio faciei alterius Samaritana, quae convenit Nummis anno quarto Libertatis reſtitutae per Simeonem cuſis, hic conſpiciatur, dicere nequeo. Suſpicor Antigonum typo Nummorum a Simeone cuſorum cum epigraphe, *an-*

no quarto Libertatis Zion , & forte aliis, uſum, quod hi fortaſſe ad manum eſſent, & ad ſolvenda exterarum nationum , quae ſub eo militabant, ſtipendia Nummis indigeret, nec res moram pateretur; utque animos militantium in certiorem ſpem victoriae erigeret ſibique addiceret, illud ΑΝΤΙΓΟΝΟΥ ΒΑϹΙΛΕΩϹ una cum Corona illis inſcribi ab una parte curaviſſe. Conferantur in hanc rem quae dicta fuerunt ſupra pag. 170. de Nummo Arabico Conſtantini , & illo, cui Inſcriptionem Arabicam impreſſere Turcae.

Nota in hoc Nummo Graecum Ο *μικρὸν* non exile inſtar puncti, ut in Nummis plurimis antiquiſſimis, ſcribi, ſed eadem magnitudine cum literis reliquis , Σίγμα autem ac Ἐψιλὸν forma lunata. Scripſi ad CL. Gallandium de hac re, ut certus eſſem ita in Nummis ipſis haec exhiberi, & hoc reſponſum tuli:

In

In nummo Antigoni, ab una parte Samaritano, ab altera, Graeco, O *μικρὸν, non inſtar puncti; ſed, circulo caeteris literis altitudine aequali, ſic,* O, *delineatum exhibetur. Literae* C *&* Є, *ea figura etiam conſpiciuntur, quod intelligere potuiſti ex eo, quod Nummos iſtos Regios a CL. Udineto miſſos, eorumque ectypa ex typis a me ipſo deſumpta fuiſſe, monuerim, ita ut ipſis fidem omnem, tanquam exacte expreſſis, adhibere debeas. Alii Nummi in Judaea, ſeu Palaeſtina, cuſi, me jam pridem adduxerant ut crederem has literas* C *&* Є, *ſic formatas, inde primam ſuam originem habuiſſe, atque ad caeteras Provincias ac Nationes, ubi Lingua Graeca cum Literis in uſu erat, dimanaſſe. Hi Antigoni Nummi, ut in ea haeream ſententia, faciunt.*

Quintus Nummus ejuſdem eſt Antigoni cum epigraphe ΑΝΤΙΓΟΝΟΥ ΒΑCΙΛΕΩC. Ab altera parte

unum modo cornu copiae conſpicitur, & eaedem literae cum iis que in Nummo praecedenti erant, niſi quod ante primam litera quaedam extet hujus figurae ᴟ, quae juxta noſtram conjecturam א eſſe debebat, ſed plane accedit ad figuram ה Samaritani. Ita tamen in Nummo ipſo extat, ut mihi CL. Gallandius reſcripſit. Hoc quoque meretur notari, in hoc Nummo & praecedenti literarum Samaritanarum baſes proximas eſſe margini exteriori Numiſmatis, & vertices reſpicere cornu copiae ſive medium Nummi, quum in aliis Nummis ita legantur literae, ut partes ſupremae margini ſint proximae. Ut verum fatear, in hoc Nummo mihi non ſatisfacio.

Nummus ſeptimus egregius eſt & omnium qui hodie ſuperſunt, Nummorum ab Hebraeis cuſorum antiquiſſimus, qui Amphoram ab una parte habet & has literas ...שנת אחת לגא

An-

Anno primo Liberationis Zionis. Ita enim reliqua ſupplenda ſunt ex aliis Nummis. Ab altera parte corollae inſcriptum fuit, uti ex literis ſuperſtitibus & aliis Nummis colligitur שמעון נשיא ישראל *Simeon Princeps Iſraëlis.* Meminit ejuſdem Cl. Harduinus, cujus verba vide ſupra *pag.* 102.

Eaedem voces extant in Nummo, quem Kircherus ex Muſaeo Franciſci Gottifredi delineatum dedit, ubi cithara ab una parte conſpicitur, & ramus corollae implicitus ab altera, & circa eam שמעון נשיא ישראל *Simeon Princeps Iſraëlis.* Ni fallimur, idem legitur in Nummo, quem aeri incidi curavimus Tabula ſeptima, ſub palma.

Nummus octavus extat in Cimeliarchio Celeberrimi Viri D. Henrion, Jureconſulti Pariſienſis, & Regii Linguae Syriacae Profeſſoris, qui ejus delineationem Cl. Gallan-

dio conceſſit, quod beneficium grati agnoſcimus. Exhibet duas literas ן‏ו··· quae cum ultimae ſint vocis שמעון Simeon, & in Nummo hujus ſeriei ſecundo (quem vide) qui huic ſimilis eſt, ן‏ו····ש legatur, & in Nummo nono ון‏ש··· in Nummo quoque ab Eruditiſſimo Bouteroue depicto, collato cum Kircheriano ejuſdem typi, שמעון *Simeon* extet, non videtur dubitandum illud quoque hic contineri. Notemus obiter nomen *Simeonis* שמעון etiam legi in Nummo Ludolfiano, quem Tabula prima *num.* 6. repraeſentavimus. Contulimus eum cum delineatione Nummi ſimilis ex opere Bouteruano, & illic clare legitur ab illa parte quae legenti ad dextram eſt שמ & a ſiniſtra ון, quae juncta nomen *Simeonis* efficiunt. Ab altera parte extat לחרות *Liberationis*.......

Cithara hic conſpicitur, inſtrumentum illud quo laudes Dei celebrari

brari & gratiarum actio pro acceptis beneficiis ſignificari conſuevere, uti ex plurimis locis Pſalmorum patet. Haec ante, dum a Gentibus premebantur, inter eos defecerat, uti in 1 *Macc.* 3:45. legitur ἐξέλιπεν ὁ αὐλὸς καὶ ἡ κιννύρα, quod Jeſaias diceret שבת משוש כנור *laetitia citharae quieſcit*. Deinde per Haſmonaeos redditus iis fuit uſus citharae, & occaſio celebrandi favorem Numinis. κιννύραν citharam verto, quia ab Hebraeo כנור factum eſt indubie κιννύρα, & Interpretes Alexandrini כנור modo per κιννύραν, modo per κιθάραν, transferre ſolent, quamvis non ignorem aliquos κιννύραν & κιθάραν diſtinguere, uti 1 *Macc.* 4. 54. κιθάραις κινύραις καὶ κυμβάλοις. Neſcio tamen an non τὸ κιθάραις gloſſema ſit, ad explicandam vocem minus notam κινύραις, quod e margine in textum irrepſit: at finge recte legi κιθάραις, κινύραις, ſtatuendum eſſet alteram alterius ſpeciem eſſe. Dolen-

lendum eſt Veteres non tradidiſſe accuratius formas Inſtrumentorum Muſicorum, qua in re Hebraei non fuere diligentiores Romanis & Graecis. Quicquid fere de forma Inſtrumentorum apud Hebraeos licet colligere, ad haec capita redit: שופרות fuiſſe buccinas, incurvas, ex cornu plerumque arietino: חצוצרות tubas, directas, ex metallo: נבלים nablia, quae 12 chordas (φθόγγυς Joſepho) habebant, digitis pulſata fuiſſe & quidem utraque manu, uti Ovidius docet hoc diſticho

Diſce etiam duplici genialia nablia palma
Plectere: conveniunt dulcibus illa modis.

Eadem a forma utris נבל fuere dicta (quod probabilius eſt, quam quod in Gem. Hier. Succa *fol.* 55.3. *Edit. Venet.* legitur שהוא מלבין כמה מיני זמר) ad quam cavitatem alluditur in Codice *Kelim.* xv. 6. quod nummi in eam im-

immitti poſſint: quale fere eſt inſtrumentum nobis a voce Arabica العود *een Luyt* dictum, qua voce noſtri Interpretes נבל transferunt. Sic ut ſpecies fuerint Pſalteriorum, uti & Origenes in Lexico Νάβλεαι ψαλτήρια. Gloſſae Vet. Nablio, ψάλτης. Et Interpretes Alexandrini plerumque נבל ψαλτήριον reddunt. כנורות κιννύραι, citharas dicam decem chordis (נ"מ שבכינור appellantur in Gem. Hier. *Eruvin*. 26. 3.) conſtantes plectro fuere percuſſae. חלילין, inſtrumenta laetitiae ſignificandae deſtinata (Gem. Hier. Moed. Katon. 83. 4.) cum tibiis; צלצל, quod aereum erat & maximi ſoni (Gem. Hieroſ. Succa. 55. 2. & 3.) & מצלתים cum cymbalis; תף cum tympano, convenerunt. Reliqua fere conjecturis nituntur: & Judaei ipſi ſaepe dubitant an nomina Hebraea tonos an vero ipſa inſtrumenta ſignificent, uti videre eſt in Commentario Kimchii ad

Pſalm.

Pſalm. IV. Commode tamen mihi in mentem venit locus ex Codice Miſnico קִנִּים, *cap.* III. unde lux aliqua accedit diſquiſitioni de forma horum inſtrumentorum אמר ר׳ יהושע זה הוא שאמרו כשהוא חי קולו אחד וכשהוא מת קולו שבעה. כיצד קולו שבעה שתי קרניו שתי חצוצרות שתי שוקיו שני חלילין עורו לתף מעיו לנבלים בני מעיו לכנורות. *Dixit R. Jehoſchua, hoc eſt quod dixerunt, quum vivit (ovis ſc.* כבש *) tunc vocem unam edit; quum mortua eſt, voces ſeptem. Quomodo hoc intelligi debet de vocibus ſeptem? Reſp. duo cornua ejus fiunt duae tubae* (nota, proprie dicendum fuiſſe שופרות *buccinae*, quare & in Scholiis marginalibus כף נחת ea vox per שופרות explicatur: ſed frequenter confundunt Judaei *tubas* חצוצרות & *buccinas* שופרות, ſicut, quum homines illiterati עם הארץ rogant de buccina novi anni, quale ſit inſtru-

ſtrumentum, reſpondeant eſſe חצוצרות *tubas*, quamvis proprie buccina ſit, quia vulgus conſuevit eo nomine quoque buccinas comprehendere, uti ſcribit Rashi ad *Gemaram Schabbath. fol.* 36.) *duo crura fiunt duae tibiae, pellis ejus tympanum, inteſtina ejus majora inſerviunt nabliis, minora citharis.* Solebant enim veteres ex inteſtinis ovium chordas conficere, unde Homerus chordam vocat ἐυστρεφὲς ἔντερον ὀιός. Hinc quoque intelligimus ſonum nabliorum graviorem fuiſſe ſono cithararum (quo ſpectat quod apud Athenaeum Nablium λαρυγγόφωνον appelletur) quod & inde colligitur, quod in melodia quotidiana Levitarum duo tantum nablia fuerint adhibita, in qua novem erant citharae & unum cymbalum: ne ſi plura fuiſſent, gravi illo ſono minor ſonus aliorum obfuſcaretur. *Cymbalum* enim, הצ״לצל, quia inter tria haec quotidiana Levitarum (nam inflatio חצוצרות *tubarum* erat munus

munus Sacerdotum) inſtrumenta Muſica maximum ſonum edebat, ideo unum modo erat. Et Praefectus inſtrumentis Muſicis Levitarum, ab hoc ſolo nomen gerebat ממונה על הצילצל *Praefectus cymbalo. Schekalim.* v. 1. Propterea videtur etiam in ſymphonia Muſica Cymbalum primum auditum fuiſſe: ſc. Sagane indicium ſudario faciente libamen Vini in ſimpulo altaris peragi, dicitur Ben Arza incepiſſe ludere בצילצל *Cymbalo*, in Gem. Hieroſol. Schekalim. ad *cap.* v. 1. 2. Meminit ejus ſoni Gemara Hieroſolymitana Codicis Succa *fol.* 55. *col.* 2. *Edit. Venet.* ubi haec hyperbolica leguntur ad indicandum omnium illarum rerum ſonum longiſſime fuiſſe diffuſum, ששה קולות היו נשמעים מיריחו · מיריחו היו שומעין קול שער הגדול שנפתח מיריחו היו שומעין קול המגריפה מיריחו היו שומעין קול העץ שעשה בן קטין מוכני לכיור

Inscriptio Puteolana.



Nummus Arabicus Constantini Pogonati.



לכיור מיריחו היו שומעין קול גביני כרוז
מיריחו היו שומעין קול החליל מיריחו היו
שומעין קול הצילצל וי״א אף קולו של
כ״ג בשעה שהוא מזכיר את השם ביום
הכיפורים *Sex ſoni* (*Hieroſolymis editi*) *audiri poterant Hierichunte. Hierichunte audiebant ſonum portae magnae* (Templi ſc. Erat porta Sancti, quae licet major non eſſet reliquis Templi portis, ob ſpatium ingens in veſtibuli introitu ante eam ſc. 40 cubitorum in altitudine 20 in latitudine maxima apparebat) *quum aperiebatur. Hierichunte audiebant ſonum Magrephae* (putatur fuiſſe inſtrumentum ſimile campanae vel pelvi) *& machinae ligneae quam filius Catini Labro aptavit, & vocem Gabini praeconis & ſonum tibiae* (hac quotidie non utebantur, ſed 12 tantum diebus feſtis in anno) *& cymbali: & ſunt qui dicant, etiam vocem Pontificis Maximi nomen Dei pronun-*

tiantis die Expiationis uſque eo auditam fuiſſe.

Nummus nonus (quem uti & tres reliquos ex opere D. de Bouteroue delineatos damus, qui illos hauſerat e Cimeliis Illuſtr. Harlaei in Parlamento, quod vocant, Pariſino Protopraeſidis, ut reliquos illuſtrent, aut ab iis illuſtrentur) repraeſentat botrum uvarum & tres literas שמע... nominis *Simeon*. Altera facies notatur hac epigraphe לחרות .. רושלם *Libertatis Jeruſalem*. Conſpiciuntur in eo praeterea duae tubae (eo loco, ubi in octavo Nummo huic ſimili aliud inſtrumentum Muſicum, cithara) חצוצרות dictae *Num.* 10. 1. ubi Moſes duas facere jubetur ex argento. Deſcribit earum formam Joſephus ὁ ἀρχαιολόγος *lib.* III. *cap.* II. Μῆκος μὲν ἔχει πηχυαῖον ὀλίγῳ λεῖπον. Στενὴ δὲ ἐςὶ σύριγξ αὐλοῦ βραχὺ παχυτέρα, παρέχουσα δὲ εὖρος ἀρκοῦν ἐπὶ τῷ ςόματι πρὸς ὑποδοχὴν πνεύματος ἐις κώ-

δωνα

δωνα ταῖς σάλπιγξι παραπλησίως τελεῖν. Ἀσώσρα καλεῖται κατὰ τὴν Ἑβραίων γλῶσσαν. Longitudinem cubiti fere habebat unaquaeque. Tubus erat paulo craſſior tibia, cujus os patebat quantum ſufficiebat ad ſpiritum immiſſum recipiendum, deſinens eo modo quo σάλπιγγες. Appellatur Hebraice Aſoſra. Juſſerat Deus tubas has inflare tempore laetitiae communis *Num.* 20. 9. Et quotannis in feſto Tabernaculorum, quod tanta laetitia celebrabatur ut proverbio feratur, qui non vidiſſet hanc laetitiam בית שואבה *loci hauſtionis*, non vidiſſe ullam laetitiam, Sacerdotes quoque duas inflabant tubas, uti eſt in *Succa.* v. 5. Quapropter jure uti ſymbolum maximi gaudii poſt reſtitutam per Haſmonaeos & vindicatam rempublicam Nummis impreſſae ſunt. Videmus ſimiles tubas duas in Arcu Titi Veſpaſiani ſculptas. Ejuſdem formae fuiſſe ſuſpicor tredecim illa recepta-

 cula

cula Nummorum quae in Atrio mulierum collocata erant, שופרות dicta, & תיבות, quae ſi concipiantur tubis fuiſſe ſimilia, ita ut una extremitas qua parte ori admoveri ſolent tubae, anguſtior per foramen nummos intromiſerit, altera latior ſolo affixa nummos continuerit, aptiſſima fuere ad illum uſum & ornatu non deſtituta. Appellantur quidem ea a forma ſuo שופרות, *buccinae*, unde conjicere quiſpiam poſſet, eas buccinarum potius figuram habuiſſe, quae incurvae & plerumque cornua arietis fuerunt. Sed praeterquam quod illa figura nec ſatis apta ad illum uſum, nec ornata videatur, & altera illa tubarum multo fuerit commodior, potuit nomen שופרות iis tribui, quod frequenter חצוצרות & שופרות tubae & bvccinae a Judaeis confundantur, uti antea oſtendimus ex *Maſſechet Kinnim* ubi cornua arietis apta eſſe dicuntur ad חצוצרות *tubas*: at illic buc-

cinas

cinas potius incurvas intelligendas eſſe & res ipſa & Interpretes monent. Eatenus certe haec receptaptacula cum buccinis convenerunt quod utraque *ab una parte fuerint anguſtiora, ab altera latiora, propter fraudulentos homines*, צרות מלמעלן ורחבות מלמטן מפני הרמאין uti ſcribitur in Gem. Hieroſolymitana Schekalim *fol.* 49. *col.* 3. Quod ſi vel maxime dicamus ea ſimilia fuiſſe buccinis שופרות, & inde nomen ſortita, non peccabimus, quamvis hanc curvaturam iis non tribuamus, quia cornu rupicaprae, יעל, vel ſi quod aliud animal eo deſignatur, appellatur שופר *buccina*, idemque fuit פשוט *rectum*, non כפוף *incurvum*, uti legere eſt in Rosh haſchana *cap.* III. *miſn.* 3. שופר של ראש השנה של יעל פשוט *Buccina novi anni eſt de rupicapra recta:* ubi פשוט & כפוף opponuntur, quemadmodum & apud Rashium ad Gemaram Babylonicam Codicis

 Schab-

Schabbath, *fol.* 35. 2. שופר לפי שכפוף ראשו ראוי לשאב בו מים ולשתות התינוק · חצוצרות פשוטה ואינה ראויה אלא לתקוע *Buccina*, שופר (accepit eam vocem proprie pro inſtrumento incurvo, uti cornu arietino, quod eo nomine plerumque denotatur) *quia caput ejus incurvum eſt* (ſimili phraſi in *Succa* IV. 4. de ſalicum ramis juxta altare dicitur ראשיהן כפופין) *& eo aquae hauriri poſſunt, quae infanti bibendae dantur. Sed tuba eſt in rectum extenſa, nec apta niſi ad edendum ſonum.* Eadem fere verba de buccina leguntur in Gemara Hieroſolymitana Codicis Schabbath *fol.* 7. *col.* 4.

Decimus denique (qui & a Villalpando depictus eſt) ab una parte phialam olei & ramum oleae repraeſentat, cum his literis לחרות ירושלם *Libertatis Jeruſalem*: ab altera corollam cui inſcriptum creditur nomen שמעון *Simeonis*, tranſpoſitis literis, ita ut ע inter ו & ן medium cer-

cernatur. In aliis nummis, fateor, literae nominis Simeonis, ſaltem uti a Kirchero repraeſentatae ſunt, a vero loco parum ſunt amotae: ſed in hoc nummo nulla cauſa fingi poſſe videtur, cur in tam paucis ſc. quinque literis verus ordo non ſervaretur: adeoque dum nec ipſi nummum vidimus, nec ichthyocollae aut alii aptae materiae impreſſam imaginem, malumus ἐπέχειν. Nummus undecimus & duodecimus conferri debent cum eo quem *Tabula* VII. repraeſentavimus.

I N D E X.

Numerus notat paginas, incipiendo à Diſſertatione Secunda atque ita porro. Quae autem in diſſertatione prima inveniuntur, ita indicantur. Diſſ. 1. *pag*....

A.

אגורה, quis Nummus. p 201 Erat variae apud Judaeos uſitatae. *Diſſ*. I. *pag*. 9. *&* *ſeqq*.

Amphora Mannae melius dicitur quam urna, quia στάμνος in N. T. appellatur, & probabile eſt id vas Amphorae figuram habuiſſe. 5. *&* *ſeqq*. Amphora & ἀμφιφορεὺς quid. 8. Non vino tantum recipiendo deſtinata ſed & frumento, *&c*. 11. Variae formae Amphorarum. 21. Amphora Mannae non fuit in Templo ſecundo. 43. Abſcondita à Joſia. 44. Cur ea Nummis inſcripta ſit. 46. Num ea Romae ſit. 42. An Amphora Mannae ſit vas illud anſatum quod Nummo IV. Tab. I. inſcriptum eſt, affirmatur. 10. *&* *ſeqq*. At Cl. Ottius id pro urceo, quo ſacerdotes manus pedeſque abluebant haberi poſſe ait. 68. Ex qua materia facta fuerit Amphora Mannae. 27

Ἀμφῶες, vas auritum. 30

An-

Anſa, unde dicta. 36. Anſata vaſa majora & minora. 31
Antigoni Regis Judaeorum nomen in Nummis. 205
Apion num primus dixerit Judaeos aſinum adorare. 41
Arx Hieroſolymitana non dicebatur Zion tempore Haſmonaeorum, ſed mons Templi. 107
Arabica pro Chaldaeis habita in Inſcriptionibus Panormitanis. 176. 179
Arſelan quis. 169
Aſinus, aſellus, nomina vaſorum. 32. Cur Silenus aſino vehi dicatur. 34. Unde nata videatur calumnia Judaeos aſinum penetrali ſacraſſe. 37. Aſinos odio habebant Aegyptii. 38
Aquila, nomen vaſis. 33

B.

Botrus in Nummis. 201
Buccinae שופרות diſtinctae a tubis. 212
——— Saepe a Judaeis ipſis confunduntur cum tubis. 214

C.

Cantharus, unde dictus. 35
Carnuntus, Deus. 132
Cara Arſelan in Nummo. 168
Chaldaïcae Inſcriptiones Panormi. 175
Chaldaei num condiderint Panormum. 176
Cham, Noae filius Sicilia potitus. 176

Chordae inſtrumentorum Muſicorum ex inteſtinis ovium. 215
Cithara, quid. 212
Ciſtae Eleemoſynariae in Atrio mulierum quam figuram habuerint. 221
Citreum malum in ſolennitate feſti tabernaculorum, unum tantum. 140
Compendia ſcriptionis olim in uſu. 167
Conſtantini nummus cum Inſcriptione Arabica. 167
Cymbala, quae. 212, 215, 216
Κιννύρα, כנור quid. 211
כסף quid. 190
Κοδράντης. 195

D.

DAniel quomodo Scripturam myſticam videatur explicuiſſe. vid. Diſſert. *de Marmor. Puteol. p.* 15.
דרכון quid, Δαρεικόν. 191
Δανάκης, nummus. 201
Denarius דינר quis nummus. 194
Δίδραχμον quid. 188
Diota. 30, 31
Δράχμαι, Ζῦσαι. 198
Dupondium. 195

E.

Eψιλὸν in Nummis varie exhibitum. 207
'Επίσημον num ſignatum. *Diſſ.* I. p. 53.

Flo-

F.

FLorenus argenteus a Chriſtianis cuſus, a Turcis nova Inſcriptione ornatus. 172

G.

GArizim, mons, ſub quo vaſa ſacra defoſſa. 44. 45
Galilaïci nummi סלעים a Judaïcis diverſi. 194
Graeci. Ita Syros appellant Judaei. *Diſſ*.1.p.28.
גאל quid proprie. *Diſſ*. I. pag. 34.
Gera, גרה, nummus. 191
Grana hordeacea quanti ponderis. 190
—— quot pendeat Siclus. 190

H.

HEbraei, vid. Judaei.

I.

JEruſalem, ירושלם diverſo modo ſcriptum in Nummis. 186
Joſephi locus emendatus. 45
Joſephi ſententia de Siclo defenſa. 189
Inſcriptio Arabica in lapide Gallico. 182
—— Meſſanae inventa. 179
—— Panormi. 174
—— Puteolis. Vid. *Diſſert. de Marmor. Puteol.*
Judaei cur aſinum adoraſſe dicantur. 37. quando

Chordae inſtrumentorum Muſicorum ex inteſtinis ovium. 215
Cithara, quid. 212
Ciſtae Eleemoſynariae in Atrio mulierum quam figuram habuerint. 221
Citreum malum in ſolennitate feſti tabernaculorum, unum tantum. 140
Compendia ſcriptionis olim in uſu. 167
Conſtantini nummus cum Inſcriptione Arabica. 167
Cymbala, quae. 212, 215, 216
Κιννύρα, כנור quid. 211
כסף quid. 190
Κοδράντης. 195

D.

Daniel quomodo Scripturam myſticam videatur explicuiſſe. vid. Diſſert. *de Marmor. Puteol. p.* 15.
דרכון quid, Δαρεικόν. 191
Δανάκης, nummus. 201
Denarius דינר quis nummus. 194
Δίδραχμον quid. 188
Diota. 30, 31
Δράχμαι, Ζῦζαι. 198
Dupondium. 195

E.

Ἐψιλὸν in Nummis varie exhibitum. 207
Ἐπίσημον num ſignatum. *Diſſ.* I. p. 53.

F.

FLorenus argenteus a Chriſtianis cuſus, a Turcis nova Inſcriptione ornatus. 172

G.

GArizim, mons, ſub quo vaſa ſacra defoſſa. 44. 45
Galilaïci nummi סלעים a Judaïcis diverſi. 194
Graeci. Ita Syros appellant Judaei. *Diſſ.* 1. p. 28.
גאל quid proprie. *Diſſ.* I. pag. 34.
Gera, גרה, nummus. 191
Grana hordeacea quanti ponderis. 190
—— quot pendeat Siclus. 190

H.

HEbraei, vid. Judaei.

I.

JEruſalem, ירושלם diverſo modo ſcriptum in Nummis. 186
Joſephi locus emendatus. 45
Joſephi ſententia de Siclo defenſa. 189
Inſcriptio Arabica in lapide Gallico. 182
—— Meſſanae inventa. 179
—— Panormi. 174
—— Puteolis. Vid. *Diſſert. de Marmor. Puteol.*
Judaei cur aſinum adoraſſe dicantur. 37. quando

do demum uſi ſint moneta ſignata. 6. *Diſſ.* I.
Jugulare vinum, quid. 18

L.

ΛΕπτὸν, quid. 194
Levitarum inſtrumenta Muſica. 215
Libertas חרות. 155
Literae eaedem diverſa figura in Nummis exhibitae. 184
—— quaedam in Nummis omiſſae. 167. 184
Luyt, inſtrumentum Muſicum unde dictum. 213

M.

MAnnae amphora. vid. Amphora.
Miſnicus Codex Avoth quot capita habeat. 161
Moneta. vid. *Nummi.*
Moſi male tributa, quae Ozi conveniunt, in Joſepho. 45
מעה, Nummi nomen. 192
—— quot in Siclo ſint. *ibid.*
מסומס quid. 195
Muſica inſtrumenta Veterum Hebraeorum quae. 212

N.

NAblia, quae, & unde dicta. 212
Ne lege ſic, ſed ſic: formula Talmudica quid ſibi velit. 161
Nummorum ſignatorum uſus, non adeo antiquus apud Judaeos. *Diſſ.* I. pag. 6. defenditur haec

haec opinio. *ibid.* 49. Nummorum pondus. 84
Nummorum cuſorum facies una num, recudi & mutari poſſit illaeſa parte altera. 171
Nummis a Chriſtianis cuſis utuntur Turcae ut iis ſuos Characteres imprimant. 172
Nummorum Hebraïcorum varia nomina & pondera. 190. & *ſeqq.*

O.

Ομικρὸν in Nummis diverſa magnitudine conſpicuum. 207
Ὄνος, nomen vaſis. 32
Opimianum vinum. 16
Ovis viva unam vocem edit, mortua ſeptem. 214
Ozis, Pontifex Maximus quis. 45

P.

PAlma, Palaeſtinae Symbolum in Nummis. 64
Panormi Inſcriptiones Arabicae.
Panormus num condita tempore Iſaaci Patriarchae. 175
Ψαλτήρια, inſtrumenta Muſica. 213
Peruta, פרוטה, quis nummus. 195
Πιεω Coptis aſinus. 40
Pondion, quid. 195
Praefectus cymbalo quis. 216
Punici Nummi. *Diſſ.* I. p. 25.
Puteolanae Inſcriptiones. Vide Diſſert. de iis.
Puncta vocalia olim non extitiſſe male colligitur ex

ex phraſi Talmudica, *ne lege ſic.* 163

S.

SAcerdotum erat tubas inflare. 215
Sagan Sudario indicabat libamen vini peragi. 216
Samaritani Ozin & Joſiam videntur confudiſſe. 45. Moſen appellant jugulatorem Nili. 18. Vaſa quaedam ſacra ſub monte Garizim defoſſa credunt. 45
Samuelis tempore num percuſſi nummi. *Diſſ.* I. pag. 42.
Sigma in Nummis varia forma exhibitum. 207
Simeonis nomen in Nummis. 209. 210
Semiſiclus ab unoquoque Iſraelita quotannis ſolvendus dicitur טבע *διδράχμον*, &c. 188
Siclus, quid. *Diſſ.* I. pag. 51.
Sicli literis quadratis Hebraicis inſigniti omnes adulterini. 95
Siclus Rabbinorum diſtinctus a Siclo in Pentateucho memorato. 197
Sicli pondus vivente Moſe. 190. 192. & ſtante Templo ſecundo. 190
סלע quid. 194. 197
Sonus inſtrumentorum Muſicorum latiſſime diffuſus. Talmudicae hyperbolae de illo. 217
Στάμνος & *σταμνίον*, quid. 7
Syriae Reges, appellati à Judaeis *Graeci* יונים. *Diſſ.* I. p. 28.

T.

T*ετράδραχμον.* 198
Talmudis Hieroſolymitani phraſis: *Ita ſcri-*

ſcriptum non eſt ſed... 161
Talmudis Babylonici phraſis: *Ne lege ſic ſed...* 163
Tſintſenet, צנצנת, quid. 22
Tubae a buccinis diſtinguendae. 214. 212

V.

Vinum Opimianum, quid. 17. Quamdiu duraverit. *ibid.* Jugulare vinum quid. 18.
palmeum. 65
Vitis ſub aureo coelo. 73

Z.

Zion, olim ita mons dictus, cui arx Hieroſolymitana ſuperſtructa. 107
Sub imperio Haſmonaeorum *Zion* appellabatur mons, in quo Templum. *ibid.*
Zionis liberatio non reſpicit recuperationem arcis, ſed jugi ablationem à toto populo anno 170 aerae Seleucidarum. 109. 203
Zuz, זוז, quid. 194
——— aliquando idem quod denarius, aequans pondus 96 granorum. 195
——— nonnunquam aequans pondus 16 granorum. 199

FINIS.

Pag. 170. *lin.* 15. lege *fere.* *Pag.* 185. *lin.* 18. lege ש'ב', id eſt, *anno ſecundo.*

R·CS/PSAP.

SPECIAL 82-B
CJ 2618
1375
R32
1709